

CRKVENI PATRONAT NA PODRUČJU SENJSKO-MODRUŠKE BISKUPIJE

Emilij Laszowski pišući o Gorskom kotaru i Vinodolu, kao dijelu »državine knezova Frankopana i Zrinskih« zabilježio je i ovo: »Na tom teritoriju u pogledu crkvenom nikoše s vremenom mnoge crkve i kapele, samostani pavlinski u Novom i Crikvenici te franjevački na Trsatu. Mnoge crkve i ovi samostani zadužbine su Frankopana iz XV. stolj.«¹ Slično je zapisao i Mile Magdić za Hrvatsko primorje i bivšu Vojničku krajinu: »... jer što je ova glasovita starodrevna hrvatska porodica učinila naročito za Hrvatsko Primorje i bivšu gornju vojničku krajinu, o tom nam govori čitava povorka zapuštenih i razvaljenih iza njih crkava, samostana i gradova, to nam pripovijeda onaj bogoljubni, skromni, uredni i marljivi život naših Primoraca, bivših negda podanika frankopanskih...«²

O krčkim knezovima, kasnije nazvanim Frankopanima, kao i o njihovu političkom vladanju na područjima županija Vinodola, Modruša, Gacke te grada Senja pisano je mnogo.³ Međutim, o njihovoj vlasti na crkvenom polju, tj. o njihovu patronatu nad crkvama (biskupijama) krbavsko-modruškoj, otočkoj i senjskoj nije do sada nigdje sistematski pisano. Toj svrsi imala bi poslužiti ova radnja, tj. na temelju prikupljenih arhivskih i objavljenih dokumenata što bolje osvijetliti i ovu stranu vladavine knezova Frankopana na području senjsko-modruške biskupije.

Prije nego prijeđem na samu stvar a zbog boljeg uvida i jasnoće, iznijet ću najprije u kratkim crtama nekoliko podataka o vladavini krčkih knezova na hrvatskom kopnu, prvenstveno na teritoriju na kojem su se prostirale krbavsko-modruška i senjska biskupija, a jedno vrijeme i otočka, a zatim kratki historijat istih biskupija.

---

¹ EMILIJ LASZOWSKI, Gorski kotar i Vinodol, dio državine knezova Frankopana i Zrinskih, Zagreb 1923, str. 10.

² MILE MAGDIĆ, Topografija i poviest grada Senja. Senj 1877, str. 55.

³ Uspor. VJEKOSLAV KLAJČ, Krčki knezovi Frankopani, Zagreb 1901; NADA KLAJČ, Knezovi Frankopani kao krčka vlastela, Krčki zbornik I, Krk 1970, str. 125—180; ISTI, Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku, Krčki zbornik II, Krk 1971, str. 111—144; MIHOVIL BARADA i drugi o Vinodolskom statutu; RADOSLAV LOPASIĆ, Oko Kupe i Korane, Zagreb 1895; ISTI, Bihać i Bihačka krajina, Zagreb 1890; M. MAGDIĆ, n. dj.; E. LASZOWSKI, n. dj. i drugi.

I. KRČKI KNEZOVI NA HRVATSKOM KOPNU

1. Krčki knezovi, kasnije prozvani Frankopani, koji se pojavljuju na povijesnoj pozornici otoka Krka u drugom desetljeću XII. stoljeća domaći su sinovi koji će doskora postati nasljedni knezovi na istom otoku. Kao prvi krčki knez i prema tome kao praotac krčkih knezova spominje se knez (comes) Dujam koji je odmah kad se otok Krk našao u mletačkoj vlasti, tj. oko god. 1118, primio kneštvo i upravljao ne samo gradom Krkom nego i cijelim otokom sve do god. 1163. Dujmovi sinovi Bartol i Vid sklapajući god. 1163. s duždom Vitalom Mihajlovim ugovor primaju »samo kneštvo i čitav otok« (ipsam comitatum et totam insulam).⁴ To gospodstvo nad otokom Krkom zadržat će krčki knezovi Frankopani sve do 25. veljače 1480, kad će otok Krk potpasti za oko tri stotine godina pod mletačku republiku.

Krčki knezovi upotrebljavat će plemićki naslov Frankopani (»de Frankapan«, »de Frangipanibus«) od 1426. godine. Zanimljivo je zabilježiti da ga je prvi put upotrijebio knez i ban Nikola u povelji od 6. prosinca 1426. koju je izdao senjskom kaptolu (na latinskom jeziku),⁵ a već god. 1428. nalazimo ga i u jednoj hrvatskoj ispravi: »Mi knez Mikula de Frankapan krčki, senski, modruški knez i pročaja, ban Dalmacie i hrvacki«,⁶ pa onda opet god. 1430.⁷ Po njegovoj smrti činit će to i njegovi sinovi i ostali njegovi potomci sve do izumiranja same porodice.⁸

Koliko je malo zatim bila ugledna i moćna obitelj krčkih knezova, pokazuje nam činjenica što su isti svoju vlast naskoro protegnuli i na susjedno hrvatsko kopno gdje će njihova moć i ugled iz dana u dan sve više rasti tako da će postati jedna od najuglednijih kneževskih obitelji u Hrvatskoj kao i najmoćnijih i najbogatijih velikaša koji će novčano pomagati i same hrvatsko-ugarske kraljeve,⁹ kako ćemo kasnije vidjeti.

2. Prvi krčki knez koji je stupio na susjedno hrvatsko kopno bio je Bartol II. koji je poslije god. 1186. ostavio otok Krk i prešao u službu hrvatsko-ugarskog kralja Bele II. (III.), koji mu poradi njegove iskrenosti i vjernosti (sinceritatem ac devotionem dilecti ac fidelis nostri comitis Bartolomei — attendentes) god. 1193. dariva za sva vremena županiju *Modruš*. Uz jedini uvjet »da nas spomenuti knez u vojsci naše prejasnosti, unutar granica države, pomaže s deset oklopnika... Izvan države služiti će nam s četiri oklopnika...« i to samo onda kada kralj pozove hrvatsku vojsku pod oružje. Ako bi knez umro bez potomaka, može ga u vlasti naslijediti jedan od sinova njegove braće (unus ex filiis fratrum ipsius) uz iste uvjete.¹⁰

3. Po smrti kneza Bartola II. (oko god. 1224) kralj Andrija II. darovao je negdje godine 1225. krčkom knezu Vidu II. uz *Modruš* također i županiju *Vinodol*. Prema darovnici od god. 1225. kralj Andrija daje knezu Vidu i nje-

⁴ CODEX DIPLOMATICUS II, str. 94; ršpor. i N. KLAJČ, Knezovi..., KZ I, str. 170, bilj. 25.

⁵ FEJER, CD Hungariae X, 6, str. 847—849 — »Nos Nicolaus de Frangepanibus, Vegliae, Modrusiae, Vinodoli, nec non Segniae comes, regnorum Dalmatiae atque Croatiae banus« (prema Vj. Klaić, n. dj., str. 16).

⁶ Ušpor. ĐURO SURMIN, Hrvatski spomenici. I, Zagreb 1898, str. 127, br. 62; str. 128, br. 63; VJ. KLAJČ, n. dj., str. 16; N. KLAJČ, Knezovi..., str. 143.

⁷ Đ. SURMIN, n. dj., str. 130, br. 65.

⁸ Ušpor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 16, 30, 31, 82 i dr.

⁹ ISTO, str. 30; M. MAGDIĆ, n. dj., str. 82.

¹⁰ CD II, str. 169—170; uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 86.

govim potomcima za sva vremena »čitavu zemlju unutar hercegovine slovenske, naime Vinodol i Modruš sa svima prihodima i dohocima« uz jedini uvjet da može knez što dostojnije služiti kraljevskoj časti.¹¹

Ovo darivanje županija Modruša i Vinodola potvrdit će kralj Bela IV. Vidovim sinovima Ivanu II, Fridriku I, Bartolu III. i Vidu III. poveljom izdanom u Trogiru 10. ožujka 1242. Kao razlog povelji kralj navodi njihovu vjernu službu koju su mu knezovi iskazali u borbi s Tatarima pred kojima je morao bježati čak do Trogira (cum nos persecucio impelleret Tatarorum et ipsorum non modicum indigeremus servicio). A za uzvrat rečeni knezovi bili su dužni za Modruš služiti kralju, kad bude boravio u primorskim krajevima i na moru (circa maritima) s dva broda tzv. »galija i šajka« (que wlgariter galia et seyeca vocantur). A kad kralj ne bi bio na moru, tada mu imaju iskazati službe prema povelji od god. 1193. za Modruš. A za župu Vinodol imali su služiti u granicama kraljevstva s tri dobro opremljena vojnika (konjanika), a izvan države kad se digne »hrvatska vojska« (exercitus croaticus) samo s dva.¹²

Kralj Bela IV. potvrdi istim knezovima 5. travnja 1251. spomenute darovnice uz preinaku da će u slučaju da dobiju natrag otok Krk (si vero Veglam insulam suam rehabebunt), služiti kralju na moru s jednom galijom (cum una navi, que galea dicitur), a kad bude »hrvatska vojska« pozvana pod oružje, morat će dati dvadeset dobro opremljenih vojnika (miles) za vojne unutar gore Gvozd, a samo deset vojnika za vojne s one strane Gvozda.¹³ Hrvatsko-ugarski kralj Stjepan god. 1270. potvrdi knezovima Fridriku II, Bartolu IV. i Vidu IV. sve stare privilegije i darovnice za Modruš i Vinodol.¹⁴ Isto će učiniti i kralj Ladislav god. 1279. knezovima Ivanu III, Leonardu, Stjepanu i Dujmu.¹⁵

Kao gospodari Vinodola spominju se god. 1288. Ivan, Leonard, Dujam, Bartol i Vid knezovi krčki, vinodolski i modruški. Ta je naime godina posebno važna ne samo za sam Vinodol nego uopće za kulturnu povijest hrvatskog naroda, jer je te godine sastavljen poznati *Vinodolski zakonik*. Taj znameniti pravni spomenik, pisan glagoljicom i na hrvatskom jeziku, pokazuje kako običajno pučko pravo postaje pisanim zakonom. Zakonik ima 77 točaka.¹⁶

Prema Vinodolskom zakoniku župa Vinodol (Vallis vinaria, Vallis vinosae, Valdevino) imala je tada devet gradova ili kaštela, i to: Ledenice, Novigrad ili Novi, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik, koji su

¹¹ LJUBIĆ, Listine I, str. 46; CD III, str. 244; uspor. VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 90 (citirano prema njemu); N. KLAJČIĆ, Knezovi... str. 133, koja spomenuti privilegij (darovnicu) postavlja u god. 1223. i kaže za nje da »ne može biti autentičan, ipak su po svoj prilici oba brata (tj. Vid i Henrik, op. M. B.) negdje u to doba stekli vlast i nad Vinodolom«; E. Laszowski, n. dj., str. 10.

¹² Uspor. KUKULJEVIĆ IVAN, Borba Hrvata, str. 71 i 73 (prema VJ. Klaiću, n. dj., str. 93–94); SMICIKLAS, CD IV, str. 144; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 10; N. KLAJČIĆ, Knezovi... str. 134. Ona i ovu kao i druge darovnice (u vezi s kraljem Belom) smatra falsifikatom kojima su naručitelji istih isticali svoje tobožnje zasluge učinjene nesretnom vladaru. Slično su postupali i krčki knezovi. Međutim, piše ona: »Falsifikatori su, posve razumljivo, pretjeravali, ali iza njihovih tvrdnji stoji po svoj prilici i historijska jezgra: braća su nesumnjivo pružila pomoć Beli IV u neugodnoj situaciji u kojoj se našao kad su ga Tatari dotjerali do jadranske obale... U svakom slučaju, krčki knezovi iskorištavaju tatarsku provalu prije svega zato da ojačaju svoj utjecaj u Hrvatskoj...«

¹³ I. KUKULJEVIĆ, n. dj., str. 70 i 73–74; CD IV, str. 442; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 96–97; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 11.

¹⁴ CD V, str. 580; I. KUKULJEVIĆ, n. dj., str. 70–74; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 107; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 11.

¹⁵ CD VI, str. 327; I. KUKULJEVIĆ, n. dj., str. 69, 74–75; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 111; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 11.

¹⁶ Uspor. Monumenta Historico Juridica I, str. 5 (JAZU); VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 113; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 11–12.

bili također i sjedišta istoimenih općina. Župa Modruš je pak obuhvaćala današnje kotare Ogulin i Vrbovsko u površini od 1430 km² i graničila je sa županijama: na jugoistoku drežničkom, jugozapadu iza Gvozda (Kapele) gackom, na zapadu i sjeverozapadu vinodolskom, na sjeveru zagrebačkom, i na istoku s goričkom. Važniji gradovi (kašteli) u županiji Modruš bili su slijedeći: Plaški (Plasi), Vitunj (ispod Kleka), Ključ, Janjač (blizu Generalskoga Stola), Saborsko, Jesenice, Tounj, Gomirje, Lukovdol (Severin), Ogulin, Bosiljevo.¹⁷

Međutim, Frankopani su širili svoju vlast i svoju državinu i preko onoga što im je bilo dano darovnicama za modrušku i vinodolsku županiju, jer tada nije bilo točno označenih medija. Tako su oni svoju vlast s krajnje točke Vinodola, tj. od Grobnika pokušali širiti prema međama Kranjske, a isto tako od Bosiljeva i Severina (Lukovdola) prema Grobniku, gdje su po današnjem Gorskotom kotaru osnovali posebne gradove (Gerovo, Brod, Čabar, Lič, Mrkopalj i dr.). Tim načinom zaokružuje svoju državinu modrušku i vinodolsku sve do međa Kranjske od Prezida do Kupe i Kupom sve do Ozlja.¹⁸

Udajom Katarine Frankopanske, sestre kneza Stjepana Frankopana, s pridjevom Ozaljski, s knezom Nikolom Zrinskim god. 1538. frankopanska imanja u Modrušu i Vinodolu doći će konačno u ruke porodice Zrinskih i ostatak će više manje u njihovoj vlasti sve do Zransko-Frankopanske katastrofe (1671), kad će pasti pod zapljenu i pod upravu ugarske komore.¹⁹

4. Sedamdesetih godina XIII. stoljeća krčki knezovi proširit će svoju vlast na hrvatskom kopnu. Uz grad Senj dobili su u svoju vlast i županiju Gacku koja je zapremala čitavo područje uz rijeku Gacku i njezinih pritoka te se je prostirala između Senjskog bila i gore Gvozda (Kapele). Na sjeveru i sjeverozapadu graničila je sa senjskim kotarom i Vinodolom, na istoku i jugoistoku s drežničkom i krbavskom župom, a na jugu sa župom Bužanima ili Buškim kneštvom. Uz utvrđeni grad Otočac, koji se nalazio gotovo u središtu župe, spominju se kasnije u Gackoj još i drugi gradovi kao Prozor, Dabar i Vrhovine, te brojna sela kao Kamenik, dvije Lučice, Sinac, Zalug, Kneža Vas, Podgradac, Papračani, Kutnjani, Švica, Kovačice i drugi.²⁰

Župom Gackom kojom su do god. 1269. upravljali templari koji su držali i grad Senj s okolicom, od god. 1270. upravljali su kroz neko doba posebni župani da god. 1275. dalmatinsko-hrvatski ban Nikola istodobno bude i potestat (knez) u Senju i župan u Gackoj (comite de Scenia et de Guechka). A god. 1300. potvrdit će napuljski kralj Karlo krčkom knezu Dujmu II. »županiju Gacku, koju sada drži« (comitatum Gezege, quem nunc tenet). Frankopani su držali Gacku s Otočcem do god. 1466. kad im je oduze kralj Matija Korvin u čije su ime od tada župom i gradom upravljali kraljevski porkulabi, a onda kapetani.

Da navedemo ovdje još i ovo. Premda se ne može dokazati da li su grad Sokol (Sokolac) i pod njim varoš Brinje pripadali župi Gackoj, izvan je sumnje da su Frankopani vrlo rano vladali i gradom i varoši, dok nisu u prvoj polovici XVI. stoljeća došli u vlast kralja Ferdinanda I. te postali krajiškim gradovima.²¹

¹⁷ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 43, 48—49, 52, 113.

¹⁸ Uspor. E. LASZOWSKI, n. dj., str. 14.

¹⁹ ISTO, str. 16.

²⁰ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 71—72.

5. Nimalo nije čudno da su se krčki knezovi Frankopani koji su već dobro bili zakoracali, proširili svoju vlast i učvrstili se na susjednom hrvatskom kopnu, željeli domoći i grada *Senja* jer im je to bio ključ i prolaz za njihovu modrušku župu, kao i važno trgovačko središte. To nijesu htjeli postići silom nego su za to čekali pogodan čas koji im je napokon nadošao god. 1271. Gradom Senjom upravljali su templari od god. 1184. kad im ga je darovao kralj Bela III. do god. 1269. kad su se zbog nemirnog stanja »buntovnih i zločestih građana« dogovorno s kraljem Belom IV. odrekli Senja i Gacke, a u zamjenu dobili dubičku župu. Kad su templari napustili Senj, kojim su od god. 1269. do 1271. upravljali kraljevi službenici, krčki su knezovi poduzimali sve moguće mjere kako bi dobili u posjed tako važni grad i okolicu. Želja im je ispunjena 20. listopada 1271. kad su sabrani senjski građani, vlastela, suci i vijećnici na trgu pred stolnom crkvom sv. Marije (na kaptolskom trgu) jednoglasno izabrali Vida IV, kneza krčkoga, modruškoga i vinodolskoga kao i njegove potomke za vječne potestate i upravitelje grada Senja (*Seniae civitatis perpetuo potestas et rector*).²¹ Ovaj izbor potvrdi još iste godine hrvatsko-ugarski kralj Stjepan (1270—1272) posebnom poveljom, izdanom knezu Vidu i njegovu sinu Ivanu. Poslije smrti kneza Vida istu potvrdi njegovu sinu Ivanu kralj Ladislav Kumanac god. 1279.²² Isti kralj potvrdio je 11. lipnja 1289. krčkim knezovima sva dotadanja njihova prava i posjede kao i patronatsko pravo nad krbavskom i senjskom biskupijom,²⁴ o čemu opširnije kasnije.

Za frankopanske vladavine, koja je trajala skoro dvije stotine godina, Senj je postao uvaženi centar koji će igrati veliku ulogu ne samo u političkom već osobito u trgovačkom pogledu. Zbog tijesnih veza knezova Frankopana s hrvatsko-ugarskim kraljevima kroz Senj će često prolaziti ili u njemu boraviti ne samo kraljevi nego i njihovi izaslanici te papinski i mletački poklisari, što će neobično podići ugled i moć grada. Frankopanska vladavina u Senju posebno obilježava jači razvitak pomorske trgovine i zanatstva. Preko Senja ići će sva trgovina. U tom smislu razvile su se jače trgovačke veze s Venecijom što potvrđuje i nekoliko frankopansko-mletačkih trgovačkih ugovora. Senj je bila u to doba neobično važna luka, zapravo jedina luka za kraljevinu Ugarsku i Slavoniju.²⁵

Frankopani kao senjski knezovi (potestati) mudro su i taktički upravljali gradom Senjem poštujući njihova prava, a dajući im često i naloge. Tako su knezovi Anž i Stjepan Frankopan 5. svibnja 1388. dali Senju statut koji građanima garantira njihova stara prava i određuje nove propise, važne za sigurnost, javni red, čistoću, trgovinu, brodarstvo i šume. Statut broji 168 paragrafa i za razliku od Vinodolskog (1288) i Vrbničkog (1388) statuta, koji su bili pisani na hrvatskom jeziku, senjski je statut bio pisan latinskim jezikom. Izvornik ovog statuta (na pergameni) pisan gotičkim slovima čuva se u gradskom arhivu u Senju.²⁶

Što je značio Senj za knezove Frankopane i koliko im je bio prirasao srcu, govori nam sastanak istih knezova u Modrušu 12—14. lipnja 1449. gdje

²¹ ISTO, str. 72—74.

²² STARINE XXVII, str. 105 (JAZU).

²³ ISTO, str. 166.

²⁴ CD VI, str. 653—655.

²⁵ Uspor. MILAN MOGUŠ, Današnji senjski govor, Senjski zbornik, II, god. 1966, str. 15—16; M. MAGDIĆ, n. dj., str. 57; MELITA VILIČIĆ, Povijesno-urbanistički razvoj Senja, Senjski zbornik I, Senj 1965, str. 98.

²⁶ Uspor. M. MAGDIĆ, n. dj., str. 64—79, koji donosi u skraćenom obliku svih 168 paragrafa; M. MOGUŠ, n. dj., str. 16; M. VILIČIĆ, n. dj., str. 98.

su podijelili svoju prostranu državinu na osam dijelova, tj. između sedmero živeće braće kneza i bana Nikole i njihova sinovca Jurja I, sina pokojnoga Ivana VI. i Katarine Nelipićeve. Zanimljiva je odluka da svi knezovi skupno vladaju gradovima Krkom i Senjom i da svaka grana imade u njima svoj dio (porcio) dohodaka i nekretnina, da se tako barem nekako sačuva zajednica porodice.²⁷ Međutim, uza sva nastojanja knezova Frankopana da sačuvaju Senj u svojoj vlasti, neće uspjeti. Frankopani u jesen 1469. godine nisu se mogli oduprijeti naletu bana Majera Blaža koga je kralj Matijaš Korvin poslao vojskom na Senj i zauvijek izgubiše grad koji će postati kraljevskim gradom u kojem će se uvesti kapetanat, izrazito vojnička institucija, koji će voditi malo računa o »civilnim« stvarima.²⁸

II. CRKVENO UREĐENJE

Na navedenom teritoriju koji je bio pod vladavinom krčkih knezova Frankopana, tj. na području koje se proteže kroz današnje Hrvatsko Primorje, Liku, Krbavu i Gorski kotar, bile su ove biskupije: krbavska, kasnije modruška, senjska i otočka koje će kasnije tvoriti jedinstvenu senjsko-modrušku biskupiju.

I. Najstarija među njima bila je svakako *senjska* biskupija koja se spominje već u V. stoljeću, i to u poslanici pape Inocencija I. (401—417) koju je upravo senjskom biskupu Lovrencu (»Innocentius Laurentio Episcopo Seniensi«) u pitanju fotinskog krivovjerja. Rečeno pismo na hrvatskom počinje ovako: »Pročitavši tvoj dragi list, doznali smo da ima u tvojoj biskupiji nevjernih Fotinovaca (in territorio dilectionis tuae), i ne samo to, nego da drže javno i skupštine u nekim mjestima...« Ivan Crnčić zaključuje na temelju nekih činjenica »da je oni Lovrenac bio senjski biskup«. Za to svoje mišljenje navodi i neke druge povjesničare.²⁹

Crnčić spominje i drugog senjskog biskupa polovicom V. stoljeća. On naime navodi kako je papa Hadrijan I. darovao franačkom kralju Karlu zakonik (»Codex Canonum ab Hadriano I Carolo Regi donatus«) koji je sačuvan u tri prijepisa. Jedan od njih ima popis biskupa koji su bili na kalcedonskom saboru god. 451. gdje se pod naslovom: *Provin. Illyrii* među ostalim biskupima navodi i biskup *Maximinus Seniensis*. U vezi s time Crnčić piše: »Ja držim, a i Holstenij, da je taj Maksimin bio senjski biskup. Pak se nebojim reći: u Senju petoga vieka bio je biskup«.³⁰

²⁷ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 235—236.

²⁸ Uspor. M. MOGUS, n. dj., str. 16—17; ANTE GLAVIČIĆ, Iz prošlosti Senja do doseljenja Hrvata, Senjski zbornik I, Senj 1965, str. 256—257. Usporedi također: M. VILIČIĆ, n. dj., str. 94—107; PAVLE ROGIĆ, Senj u srednjovjekovnim glagoljskim ispravama, Senjski zbornik II, Senj 1966, str. 153—166.

²⁹ Uspor. IVAN CRNČIĆ, Najstarija poviest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj, i krbavskoj biskupiji, Rim 1867, str. 31—32 (Papino pismo na latinskom jeziku u Farlati IV, str. 115—116); OPCI SEMATIŽAM KATOLICKE CRKVE U JUGOSLAVIJI, Sarajevo 1939, str. 115. — Usporedi i MANOILLO SLADOVIĆ, Poviesti biskupijah senjske i modruške, Trst 1856, str. 93.

³⁰ I. CRNČIĆ, n. dj., str. 32—33.

Što je kasnije bilo sa senjskom biskupijom, nije nam poznato. Svakako od god. 451. do 1169. nema o njoj nikakva spomena. O senjskom biskupu nema spomena na crkvenim saborima u Hrvatskoj: u Solinu godine 530. i 532, na onima u Splitu god. 925, 928. i 1059. te na četvrtom god. 1075; ni na onom u Zadru god. 1072. kao ni na onom god. 1111. Iz toga Crnčić zaključuje: »Za njega (tj. za senjskog biskupa, op. M.B.) od 451. do 1169. ljeta nezna nijedno pismo, nijedan zapis, nijedan podpis, nijedan napis; a ni poviest nijedna. Pak je lagko, i brez svjedoka osuditi: da njega onih viekov nije ni bilo.«³¹

Na prednje pitanje nalazimo odgovor kod Tome arhiđakona koji je živio u XIII. stoljeću. U Farlatijevom naime *Illyricum sacrum*, knjiga III, strana 123. nalazimo ove njegove riječi: »Krčka, Osorska i Rapska biskupija imale su svoje župe na svojim otocima (tj. na Krku, Cresu, Lošinju s okolnim otocima i na Rabu sa sjevernim dijelom Paga, op. M.B.); ali Krčka imala je³² veći dio svojih župa koje se sada nalaze u senjskoj, a koja tada nije postojala.«³³ Tu kao možebitni razlog njezina nepostojanja Crnčić navodi: »Tako je bila prestala (tj. senjska biskupija, op. M.B.)...; a krivi kakovi boji: onda ih bivalo mnogo, i strašnih, ter neprijatelji dosta gradov razoriše, pak morda i Senj.«³⁴ Prema Crnčiću pod krčku biskupiju spadao je »grad Senj sa svim svojim kotarom«, a senjsko je bilo »sve ono od Gatske do Povil, do Vinodola, pak do gore Gvozda iliti Kapele. Tako od Stenic do Vinodola, Gatska i Senjska župa bile su pod Krčkoga biskupa onih viekov; a i Vinodol...« Vjerojatno je pod krčku biskupiju spadala i modruška župa.³⁵

Takvo je stanje potrajalo do 17. listopada 1154. kad je papa Anastazije IV. na zahtjev mletačke vlade odcijepio krčku biskupiju zajedno s osorskom i rapskom od splitske metropolije i podčinio je novoimenovanom zadarskom nadbiskupu Lamprediju, mletačkom podaniku. Kao razlog ovoj odluci papa navodi »da ne bi oni gradovi, koji su ostali slobodni od podaništva i vlasti ugarske, ostale bez metropolitanske skrbi«. S tim u vezi piše Vj. Klaić: »Dakako da je tom prigodom krčka biskupija izgubila sve svoje kotare i župe na susjednom kopnu hrvatskom... Tako bi, naravno, prekinuta i svaka veza između mletačkoga Krka i susjednih župa na kopnu (Vinodola, Gacke, Modruša, Senja, Buža, Like), koje su i dalje ostale pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva.«³⁶ O tome piše i Laszowski: »Županija vinodolska (comitatus, knežija) pripadala je u crkvenom pogledu pod biskupiju krčku, a kad je otok Krk u XII. stoljeću pao pod Mletke, podvrgao je kralj Gejza I. Vinodol biskupiji Spljetskoj, kojoj je pridružio i županije Modruše, Plase, Bužane, Novigrad i Krjavu. Njegov sin kralj Stjepan IV. potvrdio je to nadbiskupu spljetskom Petru god. 1163.«³⁷

Po svemu izgleda da je senjska biskupija bila uspostavljena (obnovljena) negdje oko god. 1154.³⁸ Kao prvi biskup obnovljene senjske biskupije spominje se god. 1169. biskup Mirej (Miraeus, što Crnčić prevodi s Mirko ili Miro), i to u pismu Aleksandra III. koji mu naređuje da se ima poput svojih

³¹ ISTO, str. 34.

³² Tj. za vrijeme splitskog nadbiskupa Dabrala (1030—1050).

³³ Prema I. CRNČIĆU, n. dj., str. 34. — »Vegliensis, Absarensis, et Arbensis Episcopatus habuerunt; sed Vegliensis obtinebat maiorem partem parochiarum, quas nunc (13. vieka, op. Crnčić) habet Signiensis Ecclesia, quae non erat tunc (11. vieka, op. Crnčić) Episcopalis sedes...« (vidi I. Crnčić, n. dj., str. 14).

³⁴ ISTO, str. 34.

³⁵ ISTO, str. 37 i 39.

³⁶ VJ. KLAJČ, n. dj., str. 82; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 88—89.

³⁷ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 9; SMICIKLAS, CD II, str. 96.

³⁸ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 82; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 91.

predšasnika pokoravati splitskom nadbiskupu (*quemadmodum praedecessores tui suis consueverunt antecessoribus obedire*). Crnčić je mišljenja da je biskup Mirej (Mirko) počeo biskupovati negdje između god. 1166. do 1169. »ter je pred njim moglo biti nekoliko biskupov i od 1154 do onda, jer su i u Splitu bili tri nadbiskupa«. Međutim, Crnčić ne isključuje mogućnost da je papa s riječju »tvoji predšasnici« (*praedecessores tui*) mislio i na prijašnje biskupe u V. stoljeću ili možda krčke biskupe, koji su bili ujedno i senjski, i bili podložni do godine 1154. splitskom nadbiskupu.³⁹ Međutim, tek na splitskom saboru godine 1185. bilo je određeno sjedište senjskom biskupu u gradu Senju kao i granice njegove biskupije. Bilo je naime određeno: »Senjski biskup ima stanovati u Senju, i neka ima ove županije: senjsku, gacku svu i polovicu ličke«. ⁴⁰

Od tada slijedi neprekinuti niz senjskih biskupa. Godine 1630. papa Urban VIII. prisajedini modrušku biskupiju senjskoj te se od tada biskupija službeno naziva senjsko-modruška, a biskup senjsko-modruški (*episcopus segnienis et modrussensis*). Prvi biskup ujedinjenih biskupija bio je Ivan Krst. Agalić (1617—1649).⁴¹ Napokon godine 1969. — odlukom pape Pavla VI. — bila je senjsko-modruška biskupija ujedinjena s novoosnovanom nadbiskupijom u Rijeci sa službenim nazivom Nadbiskupija riječko-senjska.⁴²

2. Uz senjsku biskupiju na teritoriju frankopanske vladavine na susjednom hrvatskom kopnu postojala je i *krbavska* biskupija, koja je bila osnovana odlukom crkvenog sabora u Splitu 1. svibnja 1185. U pismu kojim je određeno sjedište i granice senjske biskupije čitamo za krbavsku biskupiju ovo: »Krbavski biskup ima stanovati u Krbavi (kasnije nazvana Udbina, op. M.B.) i pripadaju mu ove županije: krbavska, vinodolska, buška, novogradska, drežnička, plaška i modruška«. ⁴³ Veći dio krbavske biskupije, tj. županije podgorska, lička, buška i bočaška, spadale su prije pod rapsku biskupiju (do godine 1154),⁴⁴ a zatim pod splitskog nadbiskupa.⁴⁵ Kao prvi krbavski biskup spominje se Matej Marut, splitski kanonik, kojeg izabra i posveti splitski nadbiskup Petar Ungaris — uz pristak prisutnih na crkvenom saboru u Splitu, što kasnije potvrdi papa Urban III. (1185—1187).⁴⁶

Sijelo krbavske biskupije ostat će u Krbavi do godine 1460. Budući da se sjedište krbavske biskupije, kojoj su pripadale župe Modruš i Vinodol, nalazilo pod vlašću krbavskih (udbinskih) knezova Kurjakovića, mnogo puta žestokih protivnika knezova Frankopana, knez Stjepan Frankopan sporazumno s krbavskim biskupom Franjom Modrušaninom odlučio se na prijenos biskupske stolice u Modruš. Njihovu nakanu odobri papa Pio II. bulom od 4. lipnja 1460. dozvolivši da se sijelo krbavske biskupije sa svima pravima prenese u Modruš gdje je dotadašnja župna crkva sv. Marka postala stolna crkva sv. Marije. Papa je također u istoj buli odredio da se biskupija unapri-

³⁹ D. FARLATI IV, str. 118; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 91—92; SEMATIZAM . . . , str. 115; M. MAGDIĆ, n. dj., str. 51—52.

⁴⁰ FARLATI III, str. 214. — »Signiensis Episcopus habet sedem suam in Signia, et habet has Parochias, Signiam, Ketsciam totam, et medietatem Liciae« (prema I. Crnčiću, n. dj., str. 93); uspor. A. Glavičić, n. dj., str. 255.

⁴¹ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 107—108; SEMATIZAM . . . , str. 115.

⁴² Uspor. OKRUŽNICE biskupskog Ordinarijata u Krku br. III/1970. — str. 44—45.

⁴³ SMICIKLAS, CD II, str. 192. — »Corbaviensis Episcopus habet sedem suam in Corbavia, et habet has Parochias, Corbaviam, Vinodol, Bussan, Novigrad, Presnic (Dresnic), Plas et Modrussam«. Uspor. i I. CRNČIĆ, n. dj., str. 93; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 9—10; SEMATIZAM . . . , str. 115.

⁴⁴ Uspor. I. CRNČIĆ, n. dj., str. 45, 87 i dr.

⁴⁵ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 133; VJ. KLAIĆ, n. dj., str. 82.

⁴⁶ ISTO.

jed ima zvati *modruška*.⁴⁷ Neki su pak mišljenja da je do prijenosa biskupskog sjedišta iz Krbave u utvrđeni Modruš došlo zbog turskih provala. Međutim, Vjekoslav Klaić odbacuje tu mogućnost navodeći kako ta promjena nije bila po volji krbavskim knezovima, dapače su i biskupa zarobili i bacili ga u tamnicu u kojoj se nalazio još u kolovozu 1462. godine kad je bio pušten na slobodu tek na intervenciju pape Pija II. i to posredovanjem Venecije.⁴⁸

Nakon poraza hrvatske vojske pod Udbinom godine 1493. modruški biskup Kristofor skloni se sa svojim kaptolom u Vinodol gdje će odsad stalno boraviti većinom u Novom Vinodolskom, Bakru i Belgradu,⁴⁹ dok su se modruški kanonici raštrkali po cijelom Vinodolu i živjeli su skromno kod svoje rodbine, te su u pojedinim mjestima ustanovili i zasebne kaptole, kao npr. na Grobniku,⁵⁰ u Bakru,⁵¹ u Hreljinu,⁵² u Driveniku (gdje su do vremena cara Josipa II. živjela po 2—3 kanonika živeći u rodbinskim kućama od skromne desetine, slabih prihoda od zakladnih zemljišta i misa),⁵³ u Belgradu (gdje je do godine 1790. živjelo po šest kanonika),⁵⁴ Bribiru (gdje je do cara Josipa II. živjelo po sedam kanonika sa župnikom)⁵⁵ i u Novom Vinodolskom gdje je župna crkva sv. Filipa i Jakova, sagrađena u stilu bazilike, postala stolnom (katedralnom) crkvom.⁵⁶ Tu je biskup Kristofor i umro godine 1499. gdje je bio i sahranjen u stolnoj crkvi kako to svjedoči mramorna ploča s latinskim natpisom.⁵⁷ Da je barem neko vrijeme i povremeno modruški biskup boravio i u gradu Bakru, svjedoči zgrada zvana »biskupija« na »placu« i na istoj izrađen biskupski grb i godina 1494.⁵⁸

Slijed modruških biskupa ići će bez prekida do godine 1567. Kao zadnji modruški biskup spominje se Ivan Kožičić (1564—1571). Nakon toga bila je modruška biskupija upravljana po senjskim biskupima. Kao razlog tome Sladović navodi: »...pošto su dohodci modruškog biskupa... sasvime se iztanjili nemogahu biskupi u biskupii pristojno stolovati.« Prema istom je s istog razloga već godine 1561. modruškom biskupijom upravljao krčki biskup Albert Duymius (eppus veglen et administrator modrusien.).⁵⁹ Prvi senjski biskup koji je bio ujedno i upravitelj modruške biskupije (episcopus seniensis et commendator modrusiensis) bio je Senjanin Juraj Živković (1560—1569). Za njim će slijediti još nekoliko senjskih biskupa koji će upravljati i modruškom biskupijom, dok je konačno papa Urban VIII. (1623—1644) god. 1630. ne ujedini sa senjskom biskupijom »per aequitatem iurium« (s jednakim pravima) i od tada se senjska biskupija službeno nazivala senjsko-

⁴⁷ FARLATI IV, 105. — »Ecclesia Corbavien. cum omni jurisdictione translata fuit ad parochialem ecclesiam S. Marci oppidi Modrussiae Corbaviensis dioecesis, quod deinceps Modrussiensis nuncupatur...« (prema I. Crnčiću, n. dj., str. 94); uspor. i VJ. KLAJČ, n. dj., str. 247; M. Sladović, n. dj., str. 139; SEMATIZAM..., str. 115.

⁴⁸ VJ. KLAJČ, n. dj., str. 247; SEMATIZAM..., str. 115.

⁴⁹ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 144; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 198, 232 i dr.; SEMATIZAM..., str. 115.

⁵⁰ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 78.

⁵¹ ISTO, str. 121.

⁵² ISTO, str. 158.

⁵³ ISTO, 180.

⁵⁴ ISTO, str. 193, 198 i dr. — Tu se čuvao i znatan dio spisa staroga kaptola krbavskoga i modruškoga koji je god. 1830. spalio senjski kanonik Franjo Vrinjanin, bivši grižanski župnik.

⁵⁵ ISTO, str. 216, 222.

⁵⁶ ISTO, str. 232, 240; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 167.

⁵⁷ ISTO, str. 232; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 144.

⁵⁸ ISTO, str. 121.

⁵⁹ SEMATIZAM..., str. 115; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 151—152. S tim u vezi Sladović piše: »Tako prestade samostalna modruška stolica bivši starijoj senjskoj pridana«.

-modruška, a njezini biskupi senjsko-modruški. Prvi biskup tako ujedinjenih biskupija bio je augustinac Ivan Krst. Agalić (1617—1649).⁶⁰

3. I napokon da rečemo nešto i o trećoj biskupiji, koja je bila kratka vijeka, tj. o *otočkoj* biskupiji koja je imala biskupsko sjedište o O.očcu. Utemeljio ju je knez Sigismund Frankopan. Premještanje krbavskog biskupa u Modruš godine 1460. potaklo je kneza Sigismunda da i on u gradu Otočcu osnuje posebnu biskupiju. O tome nam je zabilježio Ivan Crnčić u svome poznatom stilu: »Nu knez Šišman Frankopan, vidio, da mu brat Stipan u svojih Modrušah ima biskupa, poželi ga i on imati u Otočcu! I zastavi 1461 ljeta biskupiju u tom gradu...« Sladović pak kao razlog tome navodi »razdor obitelji frankopanske«.⁶¹ U tu svrhu zamoli papu Pija II. da u Otočcu, gdje je on stolovao, osnuje posebnu biskupiju. Papa udovolji njegovoj želji i bulom od god. 1461. dozvoli da opatska crkva sv. Nikole u Otočcu bude stolna crkva s pet kanonika i arhipresbiterom. Prvi biskup u Otočcu bio je dubrovački dominikanac Blaž.⁶²

Prema Sladoviću »senjski biskupi gledahu žalostnim okom na ovu užtrbom prava uskrsnuvšu biskupiju«.⁶³ To je svakako razumljivo kad se ima na pameti da je novoosnovana otočka biskupija bila sastavljena od dijela senjske i modruške biskupije. Prema Sladoviću »pod ovo biskupsko područje (tj. otočko, op. M.B.) bijaše dana sva gadska, Vrhovine i Dabarsko do Letinca i podkapelskih stranah onamo do Ramljanah amo s Kuterovom do Kosinja, koj u senjskog ostajaše«. Prema Crnčiću pak pod otočku biskupiju spadao je i dio župe Buže, dok je drugi dio ostao u modruškoj.⁶⁴

Biskupija u Otočcu bila je kratka vijeka. Otprilike nakon 80 godina opstanka god. 1564. bila je ukinuta, a njezin teritorij bi vraćen senjskoj biskupiji. Kao zadnji otočki biskup spominje se Ferdinand I. (1527—1564).⁶⁵

III. O PATRONATU UOPĆE

Prije nego prijedemo na patronatsko pravo krčkih knezova Frankopana nad biskupijama senjskom, krbavsko-modruškom i otočkom, reći ćemo najprije nešto općenito o crkvenom patronatu uopće.

1. Prema crkvenom kanonskom pravu zaštitničko pravo (*ius patronatus*) jest skup povlastica s nekim obvezama koje crkva daje katoličkim zakladnicima (fundatorima) crkve, kapele ili nadarja (beneficija), kao i njihovim nasljednicima (Kan. 1443). Stoga crkveni patronat ima svoj temelj u zahvalnosti crkve prema svojim dobročiniteljima. Ta se zahvalnost u prvim vijekovima kršćanstva očitovala i na vidljiv način, kao npr. u davanju crkvi imena fundatora (Konstantinova ili Lateranska bazilika u Rimu), ili u napisu (isticanju) njegova imena na pročelju crkve.

⁶⁰ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 103, 108, 152; SEMATIZAM . . . , str. 115. Napominjem, da Sladović ima god. 1640, dok Sematizam ima god. 1630.

⁶¹ I. CRNČIĆ, n. dj., str. 105; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159.

⁶² FARLATI IV, str. 164; uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 247; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 105; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159; SEMATIZAM . . . , str. 115.

⁶³ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159.

⁶⁴ ISTO, str. 159; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 105—107.

⁶⁵ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159.

Patronatsko pravo bilo je poznato već u rimskom pravu. Tako tragove patronatskog ili zaštitničkog prava nalazimo već u antikom Rimu gdje je patricij bio zaštitnik (patronus, patron) klijenata i libertina. Odatle i dužnost patricija da im pruža zaštitu, a s druge strane i dužnost klijenata da svoga patrona (štitnika, skrbnika) slušaju, da mu se pokoravaju te da vrše za njega određene im službe. Štitnik (patron) imao je također i pravo na dio klijentove, odnosno libertinove ostavštine.

Međutim, patronatsko pravo kako se redovito uzimlje, nastalo je u srednjem vijeku kod germanskih naroda. Prema germanskom pravu koje je trajalo od Pipina do Gratiana u Francuskoj i Njemačkoj vladao je pravni princip da onaj koji sagradi crkvu na svome zemljištu, ima kao vlasnik (senior) nad tom crkvom jednako neograničeno pravo vlasništva kao i nad samim zemljištem na kojem je crkva sagrađena. Stoga da s tom »vlastitom crkvom« (ecclesia propria) ili »crkvom svojeg vlasništva« (ecclesia propriae haereditatis) može slobodno raspolagati i raditi s njom što ga je volja. Prema tome da je može slobodno prodati, darovati, zapisati, porušiti te da može po svom vlastitom nahođenju svećenika za tu crkvu namještati i otpuštati — po miloj volji — bez ikakva obzira na crkvenu vlast, na biskupa.

U feudalno naime doba kad je zemaljski gospodar bio potpuni gospodar svojih kmetova i koji su bili potpuno ovisni o njemu, isti je morao također skrbiti i za njihove duhovne i vjerske potrebe. U tu svrhu gradio je za njih i crkvu koju je opremio sa svim potrebnim za bogoslužje, uzdržavao je za to i samovoljno postavljao svećenike smatrajući crkvu svojom imovinom, a svećenika svojim službenikom — slično tolikim drugim svojim službenicima. Za njih nije bila crkva sveto mjesto — božji hram — koliko gospodarska zgrada, a svećenik njegov gospodarski službenik kojeg je za silu morao držati, dok je sve eventualne crkvene prihode tražio za sebe. Svećenici su u tim »vlastitim crkvama« feudalne gospode bili samo utoliko ovisni o svom biskupu ukoliko bez njegove dozvole nisu mogli obavljati svete čine.

Slično je bilo i na širem planu: s biskupijama, župama i redovničkim samostanima. Prema srednjovjekovnom pravu vladar je imao vrhovnu vlast (suprema potestas) nad čitavim svojim teritorijem. I to ne samo nad zemljištem već također i nad osobama svoga područja. Pa prema tome i sve razne časti (crkvene i svjetovne) koje je kralj podjeljivao svojim podložnicima, kao što su bile biskupska i kneževska čast. Sve je to proizlazilo iz poima teritorijalnog posjeda i teritorijalne vlasti. U smislu tog državnog vrhovništva (suprema potestas) veći dio biskupija u Francuskoj i Njemačkoj stajao je pod kraljevskom zaštitom ili u vlasništvu vladara.

Uz ovo razvio se i drugi vid gospodstva nad crkvama. Već po rimskom pravu morale su crkve imati svoje zastupnike tzv. advokate koji su pred sudom imali zastupati interese crkve. Na franačko-njemačkom području povećala im se važnost čim se službi svojstvena zaštitna funkcija kasnije povezala s pojmom patrona i tako — po njemačkom pravnom shvaćanju — do zaštitnog gospodstva. Od sredine IX. stoljeća počela je takva služba polako prelaziti u ruke plemića (knezova) koji su dijelom zamoljeni od crkava kojima je trebala zaštita, a dijelom vođeni nastojanjem da na taj način povećaju svoju moć. Njihova zaštita značila je istovremeno i gospodstvo nad crkvom. Takvo upraviteljstvo postajalo je često nasljedno upraviteljstvo pojedinih obitelji — dakako redovito na štetu same crkve (biskupije, župe, samostana).

Sve to dovelo je do toga da su se vladari i plemići (knezovi) počeli sve više miješati u izbor biskupa i njegovo postavljanje (kao i župnika i poglavara samostana). Premda je izbor biskupa spadao na narod i kler, a kasnije na stolne kaptole, moćni svjetovni velikaši držali su izbor biskupa gotovo u svojim rukama. Dok je posveta biskupa spadala isključivo na biskupe, dotle postavljanje u službu (biranje) i uvođenje u posjed (investitura) spadalo je na nosioce vrhovničkih i vlasničkih prava, tj. na kraljeve ili knezove koji su polako stupili na njihovo mjesto, što su isti vršili na taj način da su biskupu uručivali simbol, dotično simbole, njegove službe, tj. biskupski štap, a kasnije i prsten. Taj se akt redovito zvao *investitura* (Gewere).

Takovo miješanje zemaljskih vladara i posizanje svjetovnjaka u čisto crkvene poslove donijelo je crkvi prevelike štete i neprilike. Poradi toga nastala je u XI. stoljeću tzv. borba za investituru koja će uspješno završiti tek god. 1122. konkordatom u Wormsu tako da je crkva priznala svjetovnim dostojanstvenicima pravo predlaganja (*ius praesentandi*) klerika na ispražnjeno nadarje; ali im je nadarje s odnosnom službom davala crkvena vlast.

Povlastica, koju je crkva priznala svjetovnim uglednicima, počela se tada zvati *zaštitništvom* ili *patronatom*, jer je spojena s nadarjem kojemu je povraćen crkveni značaj. Od tada će vrijediti princip pape Aleksandra III. od kojeg i potječe zakonodavstvo zaštitničkog prava, čiji su propisi kasnije bili uneseni u zbirku propisa pape Grgura IX., a koje je zadržao i Tridentski sabor, tj. da je patronat »*ius spirituali annexum*«. Time je patronat potpuno potpao pod crkveno zakonodavstvo i pod nadležnost crkvenog suca.

Međutim, budući da su zbog patronatskog prava smanjena i skućena prava crkve, posebno u postavljanju boljih i vrijednijih crkvenih službenika, crkveno zakonodavstvo išlo je konstantno za tim da ga ograniči, dok nije napokon Crkvenim zakonikom (Kan. 1450) potpuno zabranila svako daljnje osnivanje prava zaštitništva. Dapače što se tiče postojećih patrona, biskupima je naređeno da nastoje da isti mjesto prava zaštitništva ili barem mjesto prava predlaganja, prihvate za se i za svoje potomke duhovna dobra, pa i zauvijek. (Kan. 1451).⁶⁶

2. Pored njemačkog pravnog pojmovanja ima još jedan koji nas ovdje posebno zanima, a to je patronat što ga je uživao ugarsko-hrvatski kralj. Taj se nešto razlikovao od onog njemačkog. Ugarsko-hrvatski patronat nije poznavao investiture štapom i prstenom.

Patronatsko pravo ugarsko-hrvatskog kralja najtješnje je povezano s mađarskim kraljem sv. Stjepanom (997—1038) s kojim je usko povezano pokrštenje Mađara. Stjepan, koji je kritijanizaciju Ugarske učinio svojom životnom zadaćom, želio je, svakako, imati i svoju vlastitu crkvenu pokrajinu. Posebno je nastojao da je učini neovisnom od Nijemaca. Stoga Stjepan ponudi svoje kraljevstvo apostolu sv. Petru i njegovom nasljedniku — papi u Rimu. Imao je sreće što je za to svoje nastojanje naišao na potpuno

⁶⁶ Uspor. ANTE CRNICA, Priručnik kanonskoga prava Katoličke Crkve, Zagreb 1945, str. 275—276; KARLO GROSS — MILAN NOVAK, Udžbenik crkvenog prava Katoličke crkve, Zagreb 1930, str. 162—163; RADO KUŠEJ, Crkveno pravo katoličke crkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana 1927, str. 195—210; HUBERT JEDIN, Velika povijest Crkve, Zagreb 1971, sv. III/1, str. 303—312; LUIGI TODESCO, Storia della Chiesa, Milano 1963, sv. III/1, str. 346—351; ENCICLOPEDIA CATTOLICA, IX, Città del Vaticano 1952, stupac 978—982; ENCIKLOPEDIJA LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA, V, Zagreb 1959, str. 683.

razumijevanje kod cara Otona III. i pape Silvestra II. Oko 1000. ili 1001. papa je odlikovao Stjepana kraljevskim dostojanstvom (možda mu je poslao i kraljevsku krunu). Papa Silvestar II. istodobno je podigao u Ostrogonu metropolu s pravom da osnuje ugarsku crkvenu provinciju kojoj je kralj Stjepan 1009. priključio niz sufraganskih biskupija. Uz to je oko god. 1006. osnovao i nadbiskupiju u Kaloči koja je bila namijenjena istočnom dijelu Ugarske.

U vezi s time nastala je kasnije (ne prije od god. 1576) navodna (radi se o falsifikatu) bula od 27. ožujka 1000. kojom je papa Silvestar II. odobrio plan kralja Stjepana da osnuje nadbiskupiju u Ostrogonu s devet sufraganskih biskupija. Prema istoj ispravi papa je kralju podijelio izvanredne povlastice (privilegije) u pitanju uređenja biskupija i izbora biskupa, kao i pravo upravljati poslovima svojih crkava — i to kao zastupnik pape — dobivši zato i naslov *apostolski* (rex apostolicus, apostolski kralj). Premda je rečena bula falsifikat, uza sve to ljetopisac (kroničar) Tietmar iz Merseburga uvjerava da je Rim onom prigodom dao ugarskom kralju važne koncesije.

I tako su i kralj Stjepan i njegovi nasljednici nastupali i samostalno vršili neka važna prava koja spadaju na poglavara crkve — papu. Oni su osnivali i uređivali biskupije (tako i zagrebačku god. 1094); namještali i premještali nadbiskupe i biskupe ne mareći mnogo za stroge crkvene propise o kanonskom izboru (electio canonica) po kojem je izbor i imenovanje biskupa spadalo na papu; brinuli su se za valjano ustrojstvo crkvene uprave i dobrobit klera kao i za disciplinu svećenstva i sve to s mnogo većom ovlasti nego bi to bio bez zapreke mogao učiniti hrvatski kralj koji se smatrao namjesnikom božje vlasti na zemlji, tj. Dei gratia (kralj Zvonimir potpisuje se »milošću božjom herceg Hrvatske i Dalmacije« ili »dei gratia Croatiae Dalmatiaeque dux«).

Kao takav kralj Stjepan katehizirao je siromahe, saslušavao tužbe svojih podanika i pravedno ih nješavao; a njegovi zakoni nalagali su gradnju crkava, svetkovanje nedjelja i blagdana, postove te su također središnje crkveno sudstvo. I sam je gradió crkve, hospicije (ubožnice), skloništa za hodočasnike i samostane. Svoje je pak kraljevstvo posvetio blaženoj djevici Mariji »velikoj Gospi Madžara« te je izdao i novac s likom Marije. A državno zakonodavstvo zasnovao je na zasadama dekaloga.⁶⁷

Patronat ugarskog kralja, po kojem je nosilac krune sv. Stjepana kao vrhovni patron crkava (Summus ecclesiarum patronus) na temelju starih privilegija i stoljetnih zakonitih običaja prostirao se na sve župe njegove vladavine, doveo je do posebnog crkvenog zakonodavstva koje je bilo usklađeno sa starim propisima crkve i franačko-germanskim u tom pitanju. Stoga nije nimalo čudno da je u ugarskom episkopatu uvijek postojao osjećaj posebne ovisnosti prema kralju kao prema patronu od kojeg su dolazila razna imenovanja, te je madžarski episkopat činio s narodom jedno čvrsto tijelo, a zajedno s opatima i s prepozitima kolegijatnih crkava sudjelovao je u upravi države, tj. u državnim poslovima. Međutim, to ne znači da je takvo crkveno uređenje bilo idealno te je tijekom povijesti dolazilo do razmirica zbog pretjeranog i crkvi štetnog miješanja vladara u crkvene po-

⁶⁷ Uspor. H. JEDIN, n. dj., str. 239, 274; L. TODESCO, n. dj., str. 323—324; VLADIMIR MAZURANIC, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, JAZU, Zagreb 1917, sv. VI, str. 902; FERDO ŠIŠIĆ, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1962, str. 139 i 151.

slove, osobito u vrijeme raznih borbi za prijestolje kao i u raznim ratovima protiv vanjskih neprijatelja. To je sve često imalo i žalosnih posljedica za crkvu, vjerski život i crkvenu disciplinu.⁶⁸

3. Kasnije će se krunjenjem ugarskog kralja za kralja Hrvatske njegova politička vlast proširiti i na Hrvatsku. Dogodilo se to godine 1102. kad je ugarski kralj (rex Ungarorum, rex Panoniorum) bio u Biogradu na moru okrunjen za kralja Dalmacije i Hrvatske. Kasnije će, godine 1107, pod njegovu vlast doći i dalmatinski gradovi (bizantinski temat Dalmacije): Zadar, Trogir i Split, a zatim i otoci Krk, Osor (tj. otoci Cres i Lošinj i okolni) i Rab.⁶⁹

Na taj način uz političku vlast ugarskih kraljeva bilo je protegnuto na Hrvatsku i ugarsko crkveno zakonodavstvo po kojem je ugarsko-hrvatski kralj imao vrhovno i sveopće patronatsko pravo nad svima crkvama na području svoje vladavine. Prema tome su i sve biskupije i župe u Hrvatskoj potpale pod patronat ugarsko-hrvatskog kralja, što će kasnije prijeći na austrijskog cara, kao nasljednika krune sv. Stjepana i potrajat će ne samo do propasti Austro-Ugarske Monarhije (1918), već tamo do godine 1926. kad će definitivno u Jugoslaviji prestati c.kr. patronat (jus patronatus Caesarei), jer ga se Jugoslavija odrekla.⁷⁰

Međutim, zanimljivo je ovdje naglasiti da je malo nakon spajanja hrvatske krune s ugarskom u jednoj osobi (personalna unija) u vezi s tim pravom nastao žestok spor s Rimom. Stoga kralj Koloman bojeći se da u tom sporu ne izgubi netom stečenu hrvatsku krunu, na sinodi u Guastalli — god. 1106. — odredi se prava investiture i obeća papi da će se u buduće kod popunjavanja crkvenih službi pridržavati samo crkvenih propisa.⁷¹ Ali da se ugarsko-hrvatski kraljevi nisu u buduće toga pridržavali, dokazuje nam njihov kasniji postupak i sprijeda rečeno o mentalitetu mađarskog episkopata.

Da navedemo još i ovo. Hrvatsko-ugarski kralj kao *summus patronus ecclesiarum* (vrhovni patron crkava) podjeljivao je raznim privilegijama patronatsko pravo i uglednim privatnicima (raznim knezovima i plemićima kako ćemo kasnije vidjeti i za knezove Frankopane) kao i korporacijama (raznim gradskim općinama) i normirao je prava i dužnosti patrona koje je silio na vršenje patronatskih dužnosti, rješavao patronatske sporove i slično.

Kraljevski patronat za razliku od privatnih (vezanih uz privatne osobe ili korporacije) zove se *javni* koji je vršio sam vladar ili u njegovo ime vlada, i to kao takav (*ratione ducatus*), a crkva ga je tacite priznavala ili na temelju privilegija Sv. Stolice ili pak prastarog običaja.⁷²

IV. FRANKOPANI I PATRONATSKO PRAVO

Budući da je već sprijeda (poglavlje I) bilo govora o političkoj vlasti krčkih knezova Frankopana na hrvatskom kopnu kao i o raznim ispravama kojima su ugarsko-hrvatski kraljevi obdarivali iste knezove i potvrđivali im

⁶⁸ Uspor. ENCICLOPEDIA CATTOLICA, n. dj., stupac 772—773.

⁶⁹ Uspor. F. SISIC, n. dj., str. 162—164.

⁷⁰ Uspor. SEMATIZAM . . . , str. 236.

⁷¹ Uspor. H. JEDIN, n. dj., str. 451; VL. MAZURANIĆ, n. dj., str. 902.

⁷² Uspor. GROSS—NOVAK, n. dj., str. 156—160; R. KUSEJ, n. dj., str. 195—210.

stečena prava, ovdje želimo posebno i malo opširnije progovoriti o onim darovnicama kojima im je bilo podijeljeno i patronatsko pravo nad crkvama, tj. u biskupijama krbavskoj i senjskoj, i na kojima su oni zasnivali svoje patronatsko (zaštitničko) pravo i kako su opće došli do tog prava.⁷³

Sprijeđa smo (u poglavlju III) govorili o crkvenom zanodavstvu u Madžarskoj prema kojem je kralj kao vrhovni patron svih crkava u svojoj kraljevini imao posebne privilegije u upravi Crkve kao npr. uređivanje biskupija, imenovanje biskupa i župnika, ustrojstvo crkve i disciplina klera, itd. te kako je godine 1102. to zakonodavstvo protegnuto i na Hrvatsku.

Hrvatsko-ugarski kraljevi u namjeri da bi što više navezali na sebe razne hrvatske plemićke i kneževske obitelji i tako osigurali njihovu materijalnu (novčanu) i vojničku pomoć u borbi protiv nutarnjih i vanjskih neprijatelja darivali su im posebnim poveljama u posjed ne samo pojedine gradove i pojedina zemljišta već također i čitave županije. A kao vrhovni patroni orkava u Hrvatskoj oni su im uz to podijeljivali također i privilegije patronatskog prava na teritoriju njihovih posjeda i županija.

Kao prva takva povelja spominje se ona od 11. lipnja 1289. godine kojom je kralj Ladislav Kumanac »plemenitim muževima, knezovima Ivanu i Leonardu, knezovima krčkim, vinodolskim i modruškim« potvrdio sva njihova posjedovanja (possessiones) i podijelio im također patronatska prava u biskupijama krbavskoj i senjskoj (iura patronatus ecclesiarum de Corbouia et de Scenya) u kojima su se nalazili njihovi posjedi i gradovi.

Budući da se ovdje radi o povelji koja nas posebno zanima donosimo je ovdje u cijelosti na hrvatskom jeziku:

»Ladislav božjom milošću kralj Ugarske, Dalmacije, Hrvatske, Rame, Srbije, Galicije, Lodomerije, Kumanova svima Kristovim vjernicima sadašnjim kao i budućim do kojih dođe ova vijest pozdrav u Spasitelju svih. Dostojno je i razumno da ono što su naši dični kraljevi, naši pređi, svojim vjernim podložnicima s pravom i zakonito darovali, da se za sva vremena potvrdi i nepovredivo obdržava. Stoga ovime dajemo svima do znanja, da su plemeniti muževi Ivan, Leonardo i njihovi sinovi knezovi djeca kneza Vida vinodolskog, modruškog i krčkog, preko svojih zastupnika smjerno zamolili naše kraljevsko veličanstvo, da im njihove posjede, tj. sela, posjede, gradove, pašnjake, zemljišta, šume, *patronatska prava* (potcrtao M.B.) u biskupijama krbavskoj i senjskoj, koje i koja pravedno i legitimno posjeduju primivši ih darovanjem presvijetlih ugarskih kraljeva blage uspomene naših predaka, da se udostojimo njima ih ostaviti i našim privilegijem potvrditi. Poradi toga blagonakloni prema njihovim opravdanim molbama, te obzirom na njihovu vjernost i dragocjene usluge istih, spomenutih knezova Ivana i Leonarda, koje su iskazali našim dragim predcima, presvijetlim ugarskim kraljevima kao i kralju Stjepanu našem časnom ocu s najvećom gorljivošću i vjernošću, kako nam je bilo priopćeno po našim vjernim podložnicima. Obazirući se također na njihove besplatne usluge primajući naše poslanike rimskoj kuriji i slavnom sicilijanskom kralju Karlu i njegovim sinovima, našim predragim rođacima, i iskazujući im gostoprinstvo, i to ne bez velikih svojih troškova, sve njihove posjede, tj. sela, gradove, zemlje, otoke, pašnjake, šume, *patro-*

⁷³ U pitanju autentičnosti tih listina ne želimo ovdje ulaziti.

natska prava (potertao M.B.) u biskupijama krbavskoj i senjskoj, koja i koje mirno posjeduju primivši ih od spomenutih kraljeva i o čemu imaju pisane darovnice (privilegia) ili dokaznice (munimenta) primljene od rečenih kraljeva i kralja Stjepana, našeg dragog oca, ili kažu da ih imaju i spremni su da ih pokažu u zgodno vrijeme i na prikladnom mjestu, istim knezovima Ivanu, Leonardu i njihovim sinovima i po njima njihovim nasljednicima ostavljamo da ih mirno posjeduju, drže i imaju i ovime ih svojom vlašću potvrđujemo providivši ih našim dvostrukim pečatom. Dano po rukama časnog oca Grgura božjom milošću biskupa Chenadiensis, dragog i vjernog kancelara našeg dvora, godine Gospodnje tisuću dvjesta osamdeset devete, jedanaestog lipnja, našeg vladanja osamnaeste.«⁷⁴

U vezi s navedenom poveljom moramo ovdje napomenuti nekoliko stvari. Prije svega da je kralj Ladislav Kumanac izdao rečenu darovnicu »plemenitim muževima, Ivanu i Leonardu, knezovima krčkim, vinodolskim i modruškim« i to na njihovu izričitu molbu. A sve to u znak zahvalnosti i priznanja za njihovu vjernu službu kao i za tolike brojne besplatne usluge iskazane kraljevskoj porodici i njihovim poslanicima.

Ovdje treba još posebno naglasiti i činjenicu, da im je kralj rečenom ispravom potvrdio ne samo sve njihove posjede (possessiones) već također i *patronatska prava* u biskupijama krbavskoj i senjskoj. Iz konteksta iste povelje može se također zaključiti da su isti knezovi već prije ove darovnice (1289) uživali i patronatska prava u rečenim biskupijama. U samoj listini uz raznovrsne posjede spominje se i »patronatsko pravo nad crkvama u Krbavi i Senju, koja su mirno uživali na temelju pravednog titula darivanja spomenutih kraljeva«, tj. kralja Stjepana i njegovih predaka. Od kada pak datira frankopansko patronatsko pravo na spomenutom području nije nam poznato, jer o tome ne nalazimo nikakva spomena u ranije sačuvanim darovnicama knezovima Frankopanima.

Čudno je da se u originalu ove isprave od 11. lipnja 1289. ne spominje patronatsko pravo i u krčkoj biskupiji. Valida baš zbog toga nastao je i drugi falsificirani primjerak ove povelje, negdje u drugoj polovici XV stoljeća. S time u vezi urednik Diplomatskog zbornika (svezak VI), Tade Smičiklas, popraćuje samu gore spomenutu ispravu ovim riječima: »Original (A) pisan vrlo lihepom minuskulom čuva se u kr. ugarskom drž. arhivu u Budimpešti. Na listini visi jaka vrpca od svile žute, zelene i ljubičaste boje; pečata više nema. Na hrptu rukom koncem XIII ili početkom XIV st. »Confirmatio privilegiorum et iurium patronatus« dalje rukom XV st. »super eligendis episcoporum Corbaviensem et episcopum Segniensem«. Glagoljska bilješka XV st. »List Frankopanski«.

U istoj bilješki T. Smičiklas nastavlja: »Postoji u istom arhivu i falsificirani original iste listine (B) načinjen, kako je vidjeti jasno po karakteru pisma u polovici XV vijeka. Svrha mu je bila, kako je vidjeti iz jedne interpolacije: »de Wegla«, da učvrsti ili dade pravo Frankopanima imenovati i biskupa krčkog. — Listina je ta na tankoj pergameni, a vide se rupe, kuda je prolazila uzica za viseći pečat. Na hrptu sasvim izlizana nečitljiva glagoljska bilješka.«⁷⁵

⁷⁴ SMICIKLAS, CD VI, str. 653—655; prijevod ove povelje na hrvatskom donosi Ivan Feretić u svojoj povijesti grada i otoka Krka (rukopis, Vrbnik 1819, str. 144—146) samo što mjesto godine 1289. navodi godinu 1293. (O životu i radu vrbničkog glagoljaša popa Ivana Feretića v. MIHOVIĆ BOLONIC, u Krčkom zborniku I, str. 285—349).

⁷⁵ SMICIKLAS, CD VI, str. 655.

Zanimljivo je ovdje napomenuti — u vezi s time — još i ovo, da se u falzificiranoj listini (B) krčka biskupija postavlja baš na prvo mjesto — i to dvaput u istoj ispravi. Dok se u originalu (A) navode »iura patronatus ecclesiarum de Corbovia (!) et de Scenya«, u primjerku B čitamo »iura patronatus ecclesiarum de Vegla, Segnia et Corbavia« ili na drugom mjestu »... de Wegla, de Segnia et de Corbavia«. U originalu A riječi »de Corbovia et de Scenya« dolaze u starijoj formi, dok se u primjerku B, koji je kasniji, spominju iste riječi u novijoj formi, tj. »de Segnia et de Corbavia«. ⁷⁶

U povelji pak ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda od 1. studenoga 1412. kojom isti Nikoli Frankopanu, knezu krčkom, senjskom, modruškom itd. potvrđuje otok Krk sa svima posjedima, te otočiće Prvić, Plavnik i Sv. Marko (Almis), kao i patronatsko pravo u krčkoj biskupiji, nema spomena o patronatskom pravu u senjskoj i krbavskoj biskupiji, ⁷⁷ koje je bilo izvan diskusije. U drugim brojnim darovnicama ugarsko-hrvatskih kraljeva knezovima Frankopanima nema više govora o njihovim patronatskim pravima u spomenutim biskupijama.

Na stečenom patronatskom pravu knezova Frankopana koje su primili od ugarsko-hrvatskih vladara, posebno za područje krčke biskupije koja će godine 1480. prijeći definitivno pod vlast mletačke republike, Mlečani će zasnivati i dokazivati svoja patronatska prava u krčkoj biskupiji. ⁷⁸

Dobivanjem patronatskih prava na području senjske i krbavske biskupije knezovi Frankopani postali su patroni svih crkava na teritoriju rečenih biskupija.

Za bolje shvaćanje stvari evo jednog razjašnjenja. Što zapravo znači riječ patron? Patron dolazi od latinske riječi *patronus* što znači: štitnik, skrbnik, branitelj, zaštitnik, čovjek koji ima patronatsko pravo koje — prema propisima Katoličke Crkve — stiče redovito kao osnivač (fundator) ili zakladatelj crkve, kapele i nadarja (beneficija). Kao takav uz stanovite povlastice ima i obaveze, osobito skrb za uzdržavanje odnosnog objekta. ⁷⁹ U tom su smislu i knezovi Frankopani shvaćali svoja patronatska prava osnivajući crkve i samostane, ⁸⁰ i »podizali crkve, pomagali samostane i dijelili povlastice redovnicima«. ⁸¹ Stoga je i Laszowski pišući o brojnim crkvama i kapelama na području Gorskog kotara i Vinodola mogao zapisati: »... Mnoge crkve i ovi samostani zadužbine su Frankopana iz XV. stolj.« ⁸² Slično je zapisao i M. Magdić za Hrvatsko Primorje i bivšu vojničku Krajinu. On naime piše »kako čitava povorka zapuštenih i razvaljenih iza njih crkava, samostana i gradova« govori o veličini »starodavne hrvatske porodice« Frankopana. ⁸³

Nadalje su knezovi Frankopani kao dionici vrhovnog patronata nad crkvama (*summus ecclesiarum patronus*) na svom području kojeg su dobili od ugarsko-hrvatskih kraljeva kao nasljednici krune sv. Stjepana imali također i posebna prava u pitanju izbora i namještanja crkvenih službenika

⁷⁶ Uspor. CD VI, str. 653—655. Potertao M. B.

⁷⁷ LISTINE VII, Zagreb 1882, str. 20—21. — »... insulam suam Veglen, civitatem, castra, villas, nemora, portus maritimos, salinas, scopulos vocatos videlicet Pervich, Plavnik, et Almiscum, illorum pertinentiam, iuraque patronatus ecclesiarum... approbamus...«

⁷⁸ Opširnije o tome vidi: MIHOVIL BOLONIĆ, Frankopani i patronatsko pravo, III, t. 4, (kod uredništva Krčkog zbornika).

⁷⁹ Uspor. Zakonik crkvenog prava (Codex juris canonici); JERONIM SETKA, Hrvatska kršćanska terminologija, II, Makarska 1964, str. 133 i d.

⁸⁰ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., Uvod str. VI.

⁸¹ N. KLAIC, Knezovi..., str. 168.

⁸² E. LASZOWSKI, n. dj., str. 10.

⁸³ M. MAGDIĆ, n. dj., str. 55.

(biskupa, opata, kanonika, župnika itd.). To nam potvrđuje i zabilješka na originalnoj (A) listini od god. 1289. iz XV. stoljeća »super eligendis episcopum Corbaviensem et episcopum Segniensem« (tj. pravo birati biskupe u biskupijama krbavskoj i senjskoj).⁸⁴ O jednom i o drugom bit će opširnije govora u slijedećim poglavljima.

V. PERSONALNI PATRONAT

1. Kako smo već sprijeda vidjeli ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Kumanac poveljom od 11. lipnja 1289. potvrdio je knezovima Ivanu i Leonardu i njihovim sinovima, knezovima vinodolskim, modruškim i krčkim, sve njihove posjede kao i patronatsko pravo u biskupijama krbavskoj i senjskoj. Značenje ove listine posebno je naglašeno onim naknadnim natpisom na hrptu iste iz konca XIII ili početka XIV stoljeća: »Confirmatio privilegiorum et iurium patronatus«,⁸⁵ i još više onim drugim iz XV stoljeća: »super eligendis episcopum Corbaviensem et episcopum Segniensem«. ⁸⁶ U rečenim zabilješkama postavljen je akcenat izričito na izbor krbavskih i senjskih biskupa. Prema tome knezovi Frankopani primanjem patronatskih prava u biskupijama senjskoj i krbavskoj primili su također i posebno pravo u izboru i imenovanju njihovih biskupa.

S tim u vezi napisao je Vj. Klaić: »Tim je zamašnim privilegijem stekla porodica krčkih knezova pravo, da popunjuje izpražnjene biskupske stolice u Krbavi i Senju, radi čega je poslije bilo više puta žestokih opreka između njih i rimske stolice, jer se je često događalo, da knezovi nijesu htjeli priznavati biskupe, koje bi rimski pape mimo njih za rečene stolice imenovali«. ⁸⁷

Međutim, prije nego iznesemo nekoliko takvih slučajeva gdje su se knezovi Frankopani poslužili tim svojim pravom u senjskoj i krbavskoj biskupiji, reći ćemo ovdje nešto općenito o izboru biskupa.

2. Kršćanska tradicija od najstarijih vremena — počevši od najstarijeg poapostolskog spisa iz konca prvog stoljeća, tj. prve poslanice Klementa Rimskog Korinćanima — svjedoči nam, da je cijela kršćanska zajednica imala udjela u izboru crkvenih predstojnika. Kod izbora biskupa sudjelovali su aktivno vjernici i kler. Ipak kod toga imali su svoju riječ i pokrajinski biskupi. Naime, izbor naroda i klera bio je podvrgnut sudu kolegija pokrajinskih biskupa na koje je spadalo reći zadnju riječ o dostojnosti kandidata i o zakonitosti izborne procedure. To su oni redovito činili polaganjem ruku na izabranog kandidata, što su činili svi prisutni biskupi, a potom je slijedilo polaganje ruku biskupa konsekratora.

Što se pak tiče intervencije rimskih papa u izboru biskupa ovdje treba napomenuti, da pape u prvim stoljećima kršćanstva pa sve do otprilike XI stoljeća uopće nisu intervenirali niti su tražili pravo da interveniraju pri-

⁸⁴ Vidi bilj. 75.

⁸⁵ CD VI, str. 655. — »Potvrda privilegija i prava patronata«.

⁸⁶ ISTO — »o izboru biskupa krbavskog i biskupa senjskog«.

⁸⁷ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 115.

godom izbora i posvećenja biskupa.⁸⁸ Tamo od IX stoljeća metropoliti će — uz druge neke povlastice, osobito nadzora na biskupima sufraganima — imati također i pravo potvrđivati izbore biskupa (pravo veta).⁸⁹

Međutim, već od VI stoljeća počela se svjetovna vlast miješati i u popunjavanje crkvenih prelatura. Prema franačkom crkvenom sustavu carska vlast, koji je *adiutor Dei* (božji pomoćnik), obuhvaćala je ne samo državne poslove (status rei publicae) nego također i crkvene poslove (negotia ecclesiastica). Većina biskupija imala je formalno pravo izbora biskupa. Međutim, praksa je bila drukčija. Tako je npr. Ljudevit Pobožni dao god. 818/819. svima biskupijama izborno pravo ali je zadržao za sebe pravo privole i uvođenje u dužnost, s kojima je bila povezana i kontrola izbora, dok je prepozite kaptola i samostanske opate mogao sam imenovati.⁹⁰

I tako je dolazilo sve više do zavisnosti viših crkava od zemaljskih vladara. To se osobito očitivalo kod izbora biskupa i opata. Posebno to pak vrijedi za franačko područje, a isto tako i za njemačko. Premda je bio uvijek na snazi princip — kanonsko načelo biskupskog izbora (electio canonica) po kleru i narodu i na koje su crkveni krugovi neprestano upozoravali, i premda su ta prava bila katkada izričito i poveljom zajamčena pojedinim crkvama, ipak je taj princip sve više gubio na svojem značenju. U kasnorimsko doba pokušali su ga podrediti kontroli metropolita i njegovih sufragana, da je onda u IX stoljeću na mjesto više crkvene instancije došao kralj, a u zapadnoj Francuskoj, od konca IX stoljeća, često neki knez.

Međutim, pošto je birački skup klera i naroda bio često puta i društveno i pravno vrlo slojevit, počeli su se kod izbora biskupa sve više isticati članovi katedralnog kaptola (kanonici), utjecajni plemići — laici i vazali zbornih crkava. Ukoliko je uopće bilo pravih izbora, ishod je ovisio o njima, dok je narod i kler mogao samo na to pristati. U tome su dakako igrali veliku ulogu čestoputa vlastiti interesi ili interesi stanovitih dinastija (obitelji) — bez obzira na korist dotične crkve (biskupije). Napokon je došlo do toga da su brojni moćni velikaši držali izbor biskupa gotovo sasvim u svojim rukama. O njihovoj odluci ovisilo je kad će se vakantna biskupija popuniti; a ponekad se to uredilo običnim činom imenovanja.

Uz izbor biskupa treba još napomenuti i *postavljanje u službu i posjed (investitura)*, što je pretpostavljalo autoritet koji je bio nosilac vrhovničkih i vlasničkih prava dotične crkve. Kod biskupskih crkava bili su to kraljevi ili knezovi koji su s vremenom stupili na njihovo mjesto. U drugoj pak polovici XI stoljeća bili su vladari i knezovi uvjereni da je izbor biskupa isključivo njihova stvar.⁹¹

Međutim, nakon provedene reforme (borba za investituru) izbor biskupa oslobodio se miješanja svjetovnih vladara, tako da je slobodan izbor biskupa nesumnjivo značio trajan dobitak reforme.

Utjecaj koji su još imali vladari u mnogim zemljama bio je kasnije pomalo dokinut (u Engleskoj i Njemačkoj ukinuo ga je Inocent III [1198—1216]). Tokom XII stoljeća kod izbora biskupa oslabio je udio naroda, pa je izbore uglavnom provodio dijecezanski kler, a od kraja istog stoljeća samo katedralni (prvostolni) kaptoli. Međutim, česte razmirice pri izboru

⁸⁸ Uspor. PAVAO ZMIRE, Izbor i posveta biskupa u prvim stoljećima kršćanstva, Kačić 4, Split 1971, str. 41—45.

⁸⁹ Uspor. H. JEDIN, n. dj., str. 186.

⁹⁰ ISTO, str. 123.

⁹¹ ISTO, str. 307—309; L. TODESCO, n. dj., str. 350.

biskupa, često izazvane ne toliko unutarnjocrkvenim sporovima, već državno-političkim i obiteljskim protivnostima, davale su povoda svjetovnim faktorima, da se i dalje miješaju u izbor biskupa. I tako su i dalje biskupskoj vlasti bile veazne ruke.⁹² U kasnijim vremenima biskupe imenuje papa na prijedlog pojedinih biskupa, a poslije II Vatikanskog sabora na prijedlog episkopata (Biskupskih konferencija) pojedinih naroda ili pokrajina.

3. U svjetlu rečenog bit će nam razumljiviji postupak knezova Frankopana, koji su u nekoliko slučajeva — kao patroni — posredovali u izboru i imenovanju nekih biskupa u senjskoj i modruškoj biskupiji.

A. SENJSKA BISKUPIJA

Prvi takav — poznati nam — slučaj dogodio se u senjskoj biskupiji god. 1333.⁹³ ili prema I. Crnčiću god. 1334.⁹⁴ Kako su se stvari razvijale razvidno nam je iz triju pisama pape Benedikta XII, pisanih istog dana, tj. 7. siječnja 1338. Prvo od njih bilo je naslovljeno na susjedne biskupe, rapskog i osorskog, te opata benediktinskog samostana sv. Petra u Supetarskoj Dragi na Rabu (abbati monasterii sancti Petri Arbensis); drugo na splitskog nadbiskupa; a treće na senjski kaptol i sve opate te sveukupni kler kao i na vjernike Senja i senjske biskupije.⁹⁵

Zbog boljeg uvida u samu stvar i zbog važnosti samog spora za ovu radnju donijet ćemo ovdje u kraćem izvodu sadržaj rečenih pisama (bula) pape Benedikta XII. Prvo pismo, kako je gore rečeno, bilo je upravljeno biskupima u Osoru i Rabu te benediktinskom opatu sv. Petra na Rabu, kojima papa — kao svojim delegatima — nalaže da senjskog biskupa Ivana uvedu u biskupiju i njegove posjede. U početku samog pisma papa prije svega ističe kako je i zašto došlo do toga da je njegov pretšasnik papa Ivan XXII († 1334) imenovao senjskog biskupa — rečenog Ivana. Iz svih triju spomenutih pisama može se zaključiti da se ovdje radi o isključivo posebnom (iznimnom) slučaju, i to samo za ovaj put. I to, kako se dade zaključiti, prema dogovoru senjskog biskupa Jurja⁹⁶ i pape Ivana XXII, koji je pridržao sebi pravo da providi za senjsku biskupiju kad bude ispražnjena smrću biskupa Jurja, proglašivši ujedno ništetnom i uzaludnom (*decernendo ex tunc irritum et inane*) svaku drugu odluku.⁹⁷

⁹² ISTO, str. 478—479. — O izboru biskupa uspor. također L. TODESCO, n. dj. str. 346—351.

⁹³ Uspor. Mile Magdić, n. dj., str. 60.

⁹⁴ I. CRNČIĆ, n. dj., str. 25 (II dio — **Drugo je Senj a drugo Segni**) piše: »Ali jednoga ću pripeljati biskupa, imenom Jurja. Po njegovoj smrti papa Ivar XXII, malo prije, nego je sam umro, a to o Božiću 1334, udjela biskupom Senjskim fratra Ivana, avgustinovca...«

⁹⁵ CD X, str. 363—371; FARLATI III, str. 316; IV, str. 125; THEINER, Monumenta Slavorum Meridionalium, I, str. 195—197; 198, 198—199.

⁹⁶ M. SLADOVIĆ, str. 96 govori o biskupu Nikoli: »Po smrti Nikole biskupa dogodi se veliko nesporazumljenje...« (potcrtao M. B.).

⁹⁷ CD X, str. 363, 367, 369. »Dudum bone memorie Georgio episcopo Signensi regimini Signensis ecclesie presidente, felicis recordationis Johannes papa XXII, predecessor noster, dum ageret in humanis, cupiens eidem ecclesiae, cum eam ex tunc vacare confingeret, per apostolice sedis providentiam ydoneam providere personam, provisionem ipsius ecclesie, quam primum illa quovis modo et ubicumque vacaret, dispositioni sue et dicte sedis ea vice specialiter reservavit (potcrtao M. B.), decernendo ex tunc irritum et inane, si secus super his per quoscumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingeret attestations...«

U svezi s time, kad je papa Ivan XXII saznao za smrt senjskog biskupa Jurja, nastojao je da pronađe za senjsku crkvu prikladnu osobu (personam utilem). I napokon se odluči da za senjskog biskupa izabere Ivana, redovnika i profesora reda remeta (pustinjaka) sv. Augustina, čovjeka velikog znanja i časnog i urešenog krepostima. O svemu tome papa Ivan XXII — prema običaju rimske kurije — pismeno je obavijestio nadbiskupa i metropolitu splitskoga, stolni kaptol u Senju te kler i narod grada Senja i biskupije.⁹⁸

Međutim, dogodilo se nešto neočekivano. O tome je riječ i u rečenoj buli. Naime, senjski kaptol po smrti biskupa Jurja, služeći se svojim starim pravom, odlučio se da sam izabere novog senjskog biskupa. Njihov je izbor pao na tadašnjeg opata benediktinskog samostana sv. Jurja — koji se zvao Bernard. Njegov je izbor po običaju potvrdio i splitski nadbiskup i metropolita Dominik Lukaro time što ga je prema ustaljenoj praksi posvetio za senjskog biskupa.⁹⁹ Taj su izbor oduševljeno prihvatili i oba kneza Frankopana Dujam i Bartolomej, kao patroni senjske biskupije i tadašnji gospodari (potestates) svjetovne vlasti u Senju, cjelokupni kaptol, sveukupno svećenstvo, kao i sav narod u Senju i biskupiji. Što nije bilo nimalo čudno budući da je i opat Bernard bio ugledan čovjek i kao takav u Senju dobro poznat. I tako je biskup Bernard bio uveden u biskupiju i u njezine dohotke. Tako je senjska biskupija imala odjednom dva biskupa, tj. onog izabranog od pape Ivana XXII i drugog — izabranog od senjskog kaptola i odobrenog od patrona senjske crkve — knezova Frankopana.

U buli se dalje čita, kako je napokon krenuo za Senj i od pape izabrani novi senjski biskup Ivan providen svim potrebnim listinama u uvjerenju da će sigurno i mirno ući u svoju biskupiju (credens illum tute ac pacifice introire) i ne sluteći da će u Senju naići na oštar otpor. Međutim, kad se približio Senju, nalazeći se u blizini otoka Krka i Raba, javi u Senj da dolazi kao novoimenovani senjski biskup kojeg je odabrao i imenovao papa te da nosi sa sobom sve potrebne dokumente. Na tu nenadanu vijest uzbudi se sav Senj i sav službeni i javni svijet podigne se protiv njega. Oni mu poruče i zaprijetе da se ne bi usudio doći u Senj kao biskup, jer može naići na smrtnu pogibelj. Tu su mu poruku uputili krčki knezovi Frankopani Dujam i Bartolomej, gospodari grada Senja i patroni senjske biskupije, od kaptola izabrani biskup Bernard, stolni kaptol, sav kler i narod.¹⁰⁰

Nakon svega toga biskupu Ivanu nije preostalo drugo nego da brodom skrene na otok Rab. Na bliski otok Krk nije htio vjerojatno ići bojeći se krčkih knezova Frankopana koji su tamo vladali. Boraveći tako na otoku Rabu biskup će Ivan — uz pomoć svoga kolege rapskog biskupa — upotri-

⁹⁸ ISTO, str. 363—364. — «...demum de venerabili fratre nostro Iohanne episcopo Signensi, ordinis fratrum Heremitarum sancti Augustini professore, in sacerdotio constituto, cui super religionis zelo, litterarum sciencia, honestate morum et vite aliaque multiplicium virtutum merito suffragabantur testimonia fidedigna, ... ipsumque illi prefecit in episcopum et pastorem, curam et administrationem eiusdem sibi tam in spiritualibus quam in temporalibus plenarie committendo, ... Idemque predecessor super receptione ipsius Iohannis episcopi ad venerabilem fratrum nostrum archiepiscopum Spalatensem metropolitanum suum, necnon ad capitulum iamdicte Signensis ecclesie et clerum et populum ... alias suas litteras destinavit ...»

⁹⁹ ISTO, str. 364. — «...ipseque Bernardus electionem huiusmodi auctoritate metropolitana confirmari, sequē in Signensem episcopum consecrari etiam de facto tamen procuravit ...»

¹⁰⁰ ISTO. — «...minatorie ac terribiliter sibi sibi predictum extitit ex parte nobilium virorum Duymi et Bartholomei comitum Vegle, dominantium dicti civitati Signensi, et Bernardi intrusi, capituli, cleri et populi predictorum, quod si dictus Johannes episcopus aunderet civitatem et diocesim ingredi prelibatas, periculum incurreret sue mortis ...» — O tom sporu piše i I. Crnčić, n. dj., str. 25: «...Jer kapitul Senjski da je odabrao a splitski nadbiskup posvetio Bernarda opata ondje svetoga Jurja mostira reda sv. Benedikta, pak biskupu Ivanu za glavu da ne daju u biskupiju, a to biskup Bernardo, kakitul, popi i puk, i još Svetojurački opat Miha i Svetokrižki Frane (i on benediktovac, ondje u Drazi), a najveće plemeniti muži **Mujam** i **Bartol (Frankopani)**, Krčki knezi a Senjski gospodari».

jebiti sva zakonita sredstva i poraditi na tome da bude svrgnut spomenuti biskup Bernard i da mu bude oduzeta biskupija, te da bude on uveden u posjed biskupije i propisno ustoličen za senjskog biskupa.

U tu svrhu upotrijebio je najprije blaže mjere — kanonske opomene. Tako je pismeno opomenuo samog biskupa Bernarda, kaptolske dignitarce: arhidjakaona Jakova, arhiprezbitera Jurja i primicerija Ivana, kao i sve kanonike istog kaptola i sam kaptol; zatim opate Mihovila i Franju, benediktinskih samostana sv. Jurja i onoga sv. Križa; knezove Frankopane Dujma i Bartola, podknežina (podžupana) Davida, druge ugledne ličnosti grada Senja, gradske suce, glavne pristaše biskupa Bernarda. Isto tako i ostale prelate, svjetovne i redovničke, njihove kaptole i samostane kao i sav kler i narod grada Senja i biskupije koji su bili za biskupa Bernarda a protiv Ivana, moleći sve zajedno da se odreku biskupa Bernarda i da mu otkazu poslušnost i poštovanje te priznaju za svog biskupa njega (Ivana) te da mu iskažu poštovanje i poslušnost.

Sve te kanonske opomene biskupa Ivana nisu imale nikakva uspjeha, jer je otpor protiv biskupa Ivana bio potpun i jednodušan. Protiv njega su bile ne samo crkvene nego i svjetovne vlasti. Protiv njega bili su u prvom redu svi kanonici i sav kaptol sa svojim arhidjacom, arhiprezbiterom i primicerijem, zatim opati benediktinskih samostana sv. Jurja i onog sv. Križa te sav kler s redovnicima. Na Bernardovoj strani stajali su uz oba kneza Frankopana također podžupan David, senjski plemić, pa zatim ugledni građani koji su bili u gradskoj upravi te isto tako i oba gradska suca kao i asv narod grada Senja i njegovog područja koji je opata Bernarda dobro poznao.¹⁰¹

I pošto nisu uspjele kanonske opomene upravljene svima zainteresiranima, te pošto nije biskupu Ivanu uspjelo na lijepo postići svoje svrhe, bio je prisiljen prijeći na kanonske crkvene kazne. Stoga je sve sprijeda navedene pristaše biskupa Bernarda i njega s njima, tj. protivnike i buntovnike protiv zakonitog biskupa Ivana, udario kaznom ekskomunikacije (izopćenja iz Crkve). A kad ni to nije uspjelo, te je tvrdokornost opomenutih i izopćenih, svećenika i naroda, još više porasla, biskup Ivan proglasi interdikt nad gradom Senjem i čitavom senjskom biskupijom. Poviše je spomenute kaptolske dignitarce (arhidjakaona, arhiprezbitera i primicerija) koji su bili glavni kolovođe otpora lišio njihovih službi i svih drugih crkvenih beneficija; a benediktinske opate Mihovila i Franju suspendirao je od uprave u duhovnim i vremenitim stvarima u rečenim samostanima.¹⁰²

Budući da ni ove stroge i teške crkvene kazne nisu imale nikakva učinka, dapače su se pristaše biskupa Bernarda još više ujedinili, te pošto je takvo stanje u senjskoj biskupiji potrajalo već više od tri godine (per triennium

¹⁰¹ ISTO, str. 364. — «Sicque idem Johannes episcopus ex metu verisimili periculi antedicti ad civitatem Arbensem prefate diocesis vicinam declinare curavit, et ibidem de voluntate ac licencia venerabilis fratris nostri... episcopi Arbensis contra rebelles suos in eodem episcopatu procedens, auctoritate ordinaria per suas diversas litteras canonice monuit dictum Bernardum intrusum... dictosque comites... ab omni favora et adherencia dicti Bernardi recederent, et in ipsorum pastorem Johannem episcopum reciperent memoratum...»

¹⁰² ISTO, str. 365—366. — «Et quia prenominati moniti hec efficere, cessante omni causa rationabili, rebellerit denegarunt, praedictus Johannes episcopus in Bernardum intrusum, Jacobum tunc archidiaconum... et in alios monitos prefatos contradictores et rebelles generaliter excommunicationis sententiam promulgavit, ac ipsorum monitorum et excommunicatorum cleri et populi prefatorum contumacia excrescente, Signenses civitatem et diocesim predictas ecclesiastico supposuit interdicto... Sed quia Jacobus tunc archidiaconus... Michael et Franciscus abbates predicti amplius indurati dicto Bernardo intruso fortius adherebant et patentius favebant eidem... prelibatus Johannes episcopus Jacobum... archidiaconatu... et quibuscumque aliis beneficiis ecclesiasticis... privavit, ipsosque Michael et Franciscum ab administratione... suspendit...»

et amplius), biskup Ivan napokon zamoli papu Benedikta XII za posredovanje u stvari. U tu svrhu papa odredi kardinala Petra da stvar osobno ispita te o stanju stvari njega osobno izvijesti. Nakon svega toga Benedikt XII naredi biskupima osorskom i rapskom, da bi obojica zajedno bilo samo jedan od njih, osobno ili preko drugih uvedu biskupa Ivana u realni posjed biskupije i senjske crkve i svih pripadajućih mu prava, te da ga brane, odstranivši prije svega ubačenog Bernarda, i neka nastoje da ga kaptol, kler i narod priznaju svojim legitimnim biskupom te da mu iskažu poslušnost i poštovanje. Ukoliko bi se netko i dalje tome protivio, nakon što je takvo stanje potrajalo već više od tri godine (per triennium et amplius), neka protiv takvih upotrijebe crkvene sankcije i kazne, te ako bi ustrebalo da protiv takvih upotrijebe i pomoć državne vlasti.¹⁰³

Istog dana, tj. 7. siječnja 1338. isti papa Benedikt XII upućuje slično pismo (i sličnog sadržaja) i splitskom nadbiskupu-metropoliti kojim mu nalaže da senjskog biskupa Ivana, koga je imenovao sretne uspomene papa Ivan XXII, kao svoga sufragana lijepo primi te da ga uvede u realni posjed senjske biskupije i sva odnosna prava i da ga preporuči vjernicima pozivom da ga priznaju svojim legitimnim biskupom iskazavši mu dužnu poslušnost i poštovanje. I zato da upotrijebivši svoj metropolitanski ugled odstrani Bernarda, opata benediktinskog samostana sv. Jurja, koga je senjski kaptol izabrao za senjskog biskupa po smrti biskupa Jurja, a kojega je on potvrdio posvetivši ga za biskupa. Ako bi se pak tko tome usprotivio neka protiv njega upotrijebi odgovarajuće crkvene kazne (izopćenje, suspenziju ili interdikt).¹⁰⁴

Papa Benedikt XII uputit će istog dana pismo — u istom poslu — i »stolnom kaptolu u Senju, i svima opatima, poglavarima, dekanima, prepozitima, arhiđakonima, arhiprezbiterima, župnicima i njihovim kaptolima (radi se vjerojatno o seoskim kaptolima, op. M.B.) i samostanima svih redova, rektorima i drugim crkvenim prelaitma u gradu i u biskupiji, kao i kleru opatu benediktinskog samostana sv. Jurja u senjskoj biskupiji, koga su iza i narodu grada i biskupije...« pozivajući ih da odreku poslušnost Bernardu, brali za svoga biskupa i koga je splitski metropolita potvrdio i posvetio ga

¹⁰³ ISTO, str. 366—367. — «... dilecto filio nostro Petro... cardinali commissimus oraculo vive vocis, ut negotium... examinaret... nobis ferre curaret... Nos igitur tante presumptionis et dampnabilis temeritatis excessus nolentes, prout etiam nec debemus, conniventibus oculis pertransire, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vos vel duo aut unus vestrum per vos vel alium seu alios eundem Iohannem episcopum... in corporalem possessionem episcopatus et ecclesie Signensium predictorum, ac iurium et pertinenciarum ipsorum auctoritate nostra inductis, et defendatis inductum, amoto ab eis et omnium administratione bonorum episcopatus et ecclesie Signensium prefatorum supradicto Bernardo, qui in dicta Signensi ecclesia taliter se intrusit, et quolibet alio detentore... super eo quod dictas sententias per triennium et amplius sustinuerunt et adhuc sustinent animis induratis... immo quantum in eis est prophanantes procedatis iuxta canonicas sanctiones, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, invocato ad premissa omnia et singula, si opus fuerit, auxilio brachii secularis...»

¹⁰⁴ CD X, str. 367—369. — »Benedictus episcopus... archiepiscopo Spalatensi... Iohannes papa XXII. predecessor noster... per obitum dicti Georgii episcopi... quia nullus preter ipsum de ordinatione ipsius ecclesie se dicta vice... de venerabili fratre nostro Ioanne episcopo Signensi, ordinis fratrum Heremitarum sancti Augustini professore, ecclesie antedictae providit, eum illi perficendo in episcopum... et qualiter post reservationem et decretum iamdicta, ipso Georgio episcopo defuncto, capitulum ecclesie Signensis Bernardum tunc abbatem monasterii sancti Georgii, ordinis sancti Benedicti, Signensis diocesis de facto in eorum episcopum elegerunt, qui confirmationem huiusmodi electionis et consecrationem episcopalem a te, vel auctoritate tua de facto etiam obtinuit; seque intrusit et administravit... Nos... fraternitatem tuam requirimus, monemus et hortamur in domino... prefatum Iohannem episcopum in fratrem, coepiscopum et suffraganeum tuum... recipias, habere ac tractare procures, et quia metropolitanus eius existis et temporalis etiam favor tibi suppetere dicitur... et dicto Bernardo intruso ab occupatione Signensis episcopatus auctoritate ac favore tuis penitus amoto, idem Iohannes episcopus... in corporalem possessionem eiusdem episcopatus inducatur et defendatur inductus, faciendo... ab eius subditis obedientiam et reverenciam debitam exhiberi, contradictores per censuram ecclesiasticam... quod excommunicari, suspendi vel interdici...»

za senjskog biskupa i uz koga još i sada pristaju te mu iskazuju poslušnost i privrženost. Međutim, neće da priznaju biskupa Ivana koga je za ovaj put izabrao papa Ivan XXII usprkos poduzetim svim mjerama sa strane istog. Papa Benedikt XII ističe dalje u pismu kako neće dozvoliti da i dalje potraje takvo stanje stvari i stoga ih sve poziva da se pokažu vjernim i poslušnim sinovima rimske Crkve te da odstrane nametnutog biskupa Bernarda i da priznaju svojim zakonitim biskupom Ivana iskazavši mu poslušnost i poštovanje.¹⁰⁵

Kako je pak pitanje riješeno i kako su djelovala papina pisma, nije nam poznato iz pisanih izvora. U vezi s time Vj. Klaić zaključuje: »...jedva je vjerovati, da su se knezovi odrekli svojih prava kao patroni biskupije, i da su priznali papom imenovana biskupa.«¹⁰⁶ Istog je mišljenja i M. Sladović koji poglavlje o ovom sukobu završuje ovim riječima: »Sva je prilika da Ivan nije Senja ni vidio, koliko su predji za svoje pravice stali, van da po smrti Brnjinog (Bernarda, op. M.B.) što je najvjerojatnije.«¹⁰⁷ Međutim, iz dviju isprava iz godine 1339. izdanih u Senju može se zaključiti da je biskup fra Ivan ipak bio biskup u Senju. Ispravom od 12. srpnja 1339. — izdanom u Senju za vrijeme ugarskog kralja Karla, *senjskog biskupa fra Ivana* (potcrtao M. B.), za knezova krčkih i vječnih gospodara Senja Dujma i Bartola, itd. — gospodin Tumpa, sin Draškov, od plemena Vukovića iz Gacke dariva dvije kuće u Senju za uzdržavanje crkve sv. Marije koju je sam sagradio.¹⁰⁸

I u drugoj jednoj ispravi, izdanoj otprilike mjesec dana kasnije u Senju, tj. 11. kolovoza 1339, kojom podžupan (vicecomes) Rumša i senjski sudac Bartol daruju Elizabeti, kneginji Krka, Modruša i Požege, kuću u Dolcu (u Senju). Darovnica je izdana u Senju za vladanja ugarskog kralja Karla, *senjskog biskupa fra Ivana*, krčkih knezova i gospodara Senja Dujma i Bartola, itd.¹⁰⁹

Iz navedenih isprava razvidno je da je u drugoj polovici god. 1339. bio u Senju biskup redovnik fra Ivan. Vjerojatno onaj koga je papa Ivan XXII odredio za senjsku biskupiju po smrti biskupa Jurja. Ovdje pak nastaje pitanje, kako je došlo do toga, tj. da li je do toga došlo poslije smrti biskupa Bernarda,¹¹⁰ ili su do toga dovele »crkvene kazne... vrlo oštre i krute, i Senjani su se našli u vrlo teškom položaju. Njihovo nastupanje moralo je

¹⁰⁵ CD X, str. 369—371. — «Benedictus episcopus... Dilectis filiis capitulo ecclesie Signensis, ac universis abbatibus, prioribus, decanis, prepositis, archidiaconis, archipresbiteris, plebanis eorumque capitulis et conventibus quorumcumque ordinum, rectoribus et ceteris ecclesiarum prelatibus per Signensem civitatem et diocesim constitutis, necnon clero et populo dictarum civitatis et diocesis... Sed sicut habet querela, ... ipso Georgio episcopo defuncto, Bernardum tunc abbatem monasterii sancti Georgii ordinis sancti Benedicti Signensis diocesis de facto in vestrum episcopum elegistis, ipseque Bernardus electionem huiusmodi auctoritate metropolitica confirmari, sequere in Signensem episcopum consecrari etiam de facto temere procreavit, ac electionis, confirmationis et consecrationis huiusmodi pretextu in episcopatum Signensem de facto se intrusit ipsunque dampnabiliter occupavit et detinet occupatam... Nos autem experiri volentes, an in vobis reverencie, caritatis et obediencie ad sanctam Romanam ecclesiam, ... universitatem vestram attente requirimus, monemur... quatenus ab obediencia prefati Bernardi intrusi realiter, indilate ac penitus resillire curetis, ... ac eidem Iohanni episcopo tamquam vero et legitimo pastori plene ac humiliter intendentes, obedienciam et reverenciam... exhibeatis eidem...»

¹⁰⁶ VJ. KLAJČ, n. dj., str. 142.

¹⁰⁷ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 96.

¹⁰⁸ CD X, str. 474—476. — «Anno... temporibus equidem domini K(aroli) dei gracia serenissimi regis Hungariae, venerabilis patris domini fratris Iohannis eadem gracia episcopi Signensis, magnificorum virorum et dominorum Duymi et Bartholomei Vegle comitum et civitatis Segni perpetuorum potestatum... Ibi que ser Tumpa...»

¹⁰⁹ CD X, str. 483—484. — «...Temporibus equidem domini K(aroli) dei gracia serenissimi regis Hungariae et venerabilis patris... domini fratris Iohannis eadem gracia episcopi Segniensis, magnificorumque virorum dominorum Duymi et Bartholomei Vegle comitum et civitatis Segnie perpetuorum potestatum... Ibi que Rumsa vicecomes et Bartholus iudex Segnie...»

¹¹⁰ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 96 ili bilješku br. 107.

nastupiti ili prije ili kasnije, ali u svakom slučaju.¹¹¹ Uslijed čega je došlo do odreknuća biskupa Bernarda. Tako je završio ovaj prvi poznati slučaj suprotstavljanja i opiranja Senjana višim vlastima.¹¹²

2. Otprilike sto godina kasnije ponovio se je isti slučaj. O tom slučaju napisao je I. Crnčić slijedeće: »A i sto ljet za onim bilo je karanja, i žestoka, za Senjskoga biskupa: Senjski knezi, »Ivan, Mikula, Stjepan, Bartol, Dujam, Žigmunt, Andrija i Ivan, brati« onoga Bartola *prevnuci*, nisu hotjeli Ivana (ne Pavla Ivana«) Dminu (*de Dominis*), onoga mladoga rabljanina...; oni *oda-braše* nekakova talijanina *Mikulu Zanchana*.«¹¹³

Pogledajmo sada što nam o tome govore pisani izvori. Kod Saldovića čitamo o tom slučaju slijedeće: »Godine 1431 praznovaše stolica senjska a nastupljenjem sledećeg leta ustoli se Toma IV. al za kratko pošto zapisnik poveda: VII. kal. decemb. anni 1432 provisum est ecclesiae signinae vacanti per obitum d.Thomae de persona p.quondam Andreae militis de Dominis (Gospodnetić z Raba) de Arbo ad eamdem ecclesiam in consistorio electi. Misle pisci da je ovomu Gospodnetiću Paval Ivan ime bilo, i da je tek na tridesetu godinu stupio kad ga je Eugen IV. radi osebuje naučenosti i po-božnosti na upravljanje senjske crkve stavio...«¹¹⁴

Kako je razvidno iz pisma pape Eugena IV biskupima porečkom i rapskom te opatu benediktinskog samostana sv. Krševana u Zadru od 29. listopada 1434. na upražnjenu senjsku stolicu koja je bila rezervirana papi (»tunc vacanti et dispositioni apostolice reservate«) imenovao je isti papa »motu proprio« od 25. studenoga 1432. senjskim biskupom Ivana, kako je gore rečeno Rabljanina *De Dominis*.¹¹⁵ Međutim, knezovi Frankopani neće da priznaju Ivana kojeg je papa Eugen IV imenovao bez njihova znanja i privole, senjskim biskupom, jer je tim papa povrijedio njihovo patronatsko pravo u senjskoj biskupiji.¹¹⁶ Naprotiv, oni izaberu za senjskog biskupa nekog Talijana Nikolu Zanchana, svećenika kastelanske biskupije, »protiv svakog prava i nepromišljeno«. ¹¹⁷ I tako je senjska biskupija i opet imala istovremeno dva biskupa, odakle je nastao novi sukob između knezova Frankopana i Sv. Stolice.

Da bi se nastali spor mirno riješio, papa Eugen IV piše dva pisma: jedno, knezovima Frankopanima — braći Ivanu, Nikoli, Stjepanu, Bartolu, Dujmu, Martinu, Sigismundu, Andriji i Ivanu,¹¹⁸ sinovima kneza i bana Nikole i praunucima kneza Bartola, kao i kleru i građanima Senja i biskupije; a drugo, biskupima porečkom i rapskom te opatu sv. Krševana u Zadru.

U prvom pismu, upravljenom senjskim knezovima te kleru i vjernicima Senja i senjske biskupije, od 25. rujna 1434, papa prije svega ističe kako je svojom apostolskom vlasti providio za senjsku biskupiju odabravši za senjskog biskupa Ivana te kako ga je uputio da preuzme biskupiju preporučivši

¹¹¹ Uspor. STJEPAN PAVIČIĆ, n. dj., str. 325.

¹¹² ISTO.

¹¹³ Uspor. I. CRNČIĆ, Dvije razprave... Drugo je Senj a drugo Segni, Trst 1868, str. 25—26 (u nav. dj. Najstarija poviest...).

¹¹⁴ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 98—99., I. CRNČIĆ, n. dj., str. 25 kaže za Gospodnetića da mu je ime Ivan, a ne Pavao Ivan, kako piše M. Sladović. I zato u vezi s time piše, da Senjski knezovi Frankopani »nisu hotjeli Ivana (ne »Pavla Ivana«) Dminu (*de Dominis*), onoga mladoga rabljanina...«

¹¹⁵ THEINER, n. dj., str. 371: DXXXIII; I. CRNČIĆ — vidi bilješku br. 114.

¹¹⁶ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 221.

¹¹⁷ THEINER, n. dj., str. 372.

¹¹⁸ ISTO, str. 369. — »... dilecti filii nobiles viri, Johannes, Nicolaus, Stephanus, Bartholomeus, Domnus (Doimus), Martinus, Sigismundus, Andreas et Johannes fratres Comites Signienses...«

ga kleru i puku grada Senja i senjske biskupije kao i senjskim knezovima (Comitibus Signiensibus) da ga blagohotno prime te da časno s njim postupaju. Međutim, saznao je kako ga »dragi sinovi Ivan, Nikola, Stjepan, Bartol, Dujam, Martin, Sigismund, Andrija i Ivan, braća, senjski knezovi, zabacivši strah božji, spriječiše i usprotiviše se, kako još uvijek spriječavaju i protivte se, da bi rečeni biskup došao u mirni posjed svoje crkve i da uživa njezine plodove, ne obazirući se na naša pisma...«

Stoga papa Eugen IV opominje ne samo spomenute knezove, nego i sve druge — kako kler tako i svjetovnjake bilo kojeg staleža i položaja, koji im u tome asistiraju i pomažu, da u roku od mjesec dana — od primitka pisma — uvedu biskupa Ivana u mirni posjed biskupije i njezinih posjeda, i sve to pod prijetnjom crkvenih kazna izopćenja (excommunicationis) i interdikta kao i lišenja svih službi, beneficija i njihovih prihoda. A da bi pak svi zanimani mogli saznati za papinu naredbu, papa naređuje da se ista ima izvjesiti na vratima crkava (»portis seu liminaribus appendi vel affigi mandamus«) i to ne samo u gradu Senju već također po svim crkvama širom biskupije.

I na koncu pisma papa Eugen IV poziva i opominje »sve i pojedine nadbiskupe, biskupe, opate, priore, prepozite, dekane, arhidakone, kantore, skolastike, rizničare, arhiprezbitere, kanonike,¹¹⁹ rektore župskih crkava, i druge crkvene osobe ekzemptne i ne ekzemptne, javne notare u gradu (Senju, op. M.B.) i senjskoj biskupiji, i drugdje bilo gdje se nalazili...« pod kaznom izopćenja da u roku od šest dana kako budu zamoljeni za to da istu naredbu izvjesne na vratima crkve i da je drže izvješenu dok ne prime drugu papinu naredbu (»foribus ecclesiarum affixa tam diu publicent et munient, donec aliud a nobis habuerint in mandatis«).¹²⁰

Drugo pismo, datirano u Firenzi 29. listopada 1434, papa Eugen IV šalje biskupima u Poreču i Rabu i opatu benediktinskog samostana sv. Krševana u Zadru. U istom papa najprije izvješćuje rečene o stanju stvari u senjskoj biskupiji. U svezi s time im piše kako je na upražnjenu senjsku biskupsku stolicu, koja je bila rezervirana Sv. Stolici, motu proprio postavio biskupa Ivana te kako ga je preporučio stolnom kaptolu, kleru, knezovima i narodu gradske crkve i senjske biskupije s pozivom da ga dobrohotno prime kao oca i pastira i da mu iskažu poslušnost i poštovanje.

Nakon svega toga — nastavlja u pismu papa — primio je vjerodostojno svjedočanstvo, kako se neki Nikola Zanchani, svećenik kastelanenske biskupije, bez ikakva prava i nepromišljeno dočepao vlasti i preuzeo upravu senjske biskupije sa svima njezinim posjedima i tako spriječio biskupa Ivana da mirno uđe u posjed svoje biskupije.

I na koncu papa Eugen IV moli rečene biskupe i opate da pod prijetnjom crkvenih kazna, tj. ekskomunikacije, suspenzije i interdikta, kao i lišenja svih crkvenih beneficija i dostojanstva s njihovim приходima, opomenu samog Nikolu i sve one koji uz njega pristaju bilo kojeg staleža i položaja, da rečeni Nikola u određeno vrijeme odstupi od senjske biskupije i njezinih posjeda, a ostali da prestanu davati podršku rečenom Nikoli, kako bi biskup Ivan mogao mirno i nesmetano doći u posjed svoje biskupije.

¹¹⁹ Razni nazivi kanonika — prema službi.

¹²⁰ THEINER, n. dj., I. str. 369—370. — *... Ceteros universos et singulos Archiepiscopos, Episcopos, Abbates, Priores, Prepositos, Decanos, Archidiaconos, Cantores, Scolasticos, Thesaurarios, Archipresbiteros, Canonicos, parochialium ecclesiarum Rectores, et alias personas ecclesiasticas exemptas et non exemptas, tabelliones publicos per Civitatem et diocesim Signiensem...*, I. Crnić, n. dj., str. 25; Vj. Klaić, n. dj., str. 221.

Međutim, kad sve to ne bi koristilo stvari i ako bi Nikolini pristaše ustrajali u svojem neposluhu i tvrdoglavosti, neka onda upotrebe, ako bude potrebno, protiv istog Nikole i njegovih pristaša i buntovnika i svjetovnu silu, pa i sam zatvor, i to sve dotle dok ne popuste i podlože se papinoj naredbi. U koliko pak budu i dalje ustrajali u svojoj tvrdoglavosti ima ih se proglasiti otpadnicima (hereticima).¹²¹

Kako je sama stvar završila iz izvora nije baš jasno. Prema Sladoviću koji se poziva na nekog Ambroza kamaldulenza, glasovitog učenjaka i njegov putopis, biskup Ivan, od pape Eugena IV imenovan senjski biskup, bio je god. 1433. u Mlecima gdje se isti s njime upoznao i odakle ga on pozna kao mladog, učenog i pobožnog senjskog biskupa. Taj isti pisac dalje piše — prema M. Sladoviću — kako ga je u stvari njegova episkopata (kojeg je pred kratko vrijeme primio) preporučio i papi i nekim drugima. I onda M. Sladović u svezi s time zaključuje: »Sbilja ga povisi Eugen papa 1436 na jakinsku (= Ancona u Italiji, op. M.B.) stolicu i 1438 odpravi ga kano svojeg poslanika k cesaru Albertu i k Ugrom da ih na križarski proti Turkom rat digne, što je Paval Ivan slavno obavio i Sv. Oca udovoljio«. ¹²² Prema I. Crnčiću to imenovanje uslijedilo je 1. ožujka 1436. On naime piše: »Pak papa Ivana 1436 na 1 ožujka premesti na Jakinsku biskupiju«. ¹²³

Svakako u darovnici od 12. siječnja 1435. kojom su devetero braće Fran kopana, sinovi kneza i bana Nikole, darovali franjevcima u Senju mlin u selu Vilićima kod Otočca¹²⁴ Nikola Zanchani spominje se kao senjski biskup. Na završetku iste u uobičajenoj notarskoj formi čitamo: »Ego Gulielmus quondam Petri de Padua publicus imperiali autoritate notarius ac reverendi in Christo patris dni Nicolai Zanchani electi Episcopi segniensis (potcrtao M.B.) praesens privilegium propria manu scripsi, dictante et formam ipsius privilegii faciente Dno Episcopo praelibato de mandato et jussione praefatorum dominorum comitum et bannorum«. ¹²⁵

Što je kasnije s njime bilo i do kada je Nikola Zanchani upravljao senjskom biskupijom nije nam poznato iz pisanih izvora. Međutim, moglo bi se reći da Ivan, od pape Eugena imenovan senjski biskup, nije uopće ni vidio Senja. To proizlazi i iz bule imenovanja senjskog biskupa Ljudevita (1436), u kojoj se kaže da je bivši senjski biskup Ivan, premda otsutan (licet absentem), bio premješten u Anconu (Jakin). ¹²⁶

Malo je čudno kod svega toga što M. Sladović u redosljedu senjskih biskupa uopće ne spominje rečenog Nikolu Zanchani-ja. Stoga I. Crnčić u vezi

¹²¹ ISTO, str. 371—373. — »Eugenius episcopus etc. Venerabilibus fratribus Parentino et Arabensis (Arbensi) Episcopis, ac dilecto filio Abbati Monasterii sancti Grisogoni Jadrensis, ... Dudum siquidem de persona Venerabilis fratris nostri Iohannis Epi Segniensis, ecclesie Segnensi, tunc vacanti et dispositioni apostolice reservate ... motu proprio providimus, eumque illi prefecimus in Episcopum et pastorem, curam, regimen et administrationem dicte Sigiensis ecclesie sibi ... committendo, et mandando dilectis filiis Capitulo, Clero, populo et Vassallis ecclesie Civitatis et diocesis Segniensis ... Postmodum vero fidedigno testimonio percepimus, quod licet ipse vigore provisionis nostre pro ipsius ecclesie possessione assequenda possibilem curam et diligentiam adhibuisset et prestisset, tamen quidam Nicolaus Zanchani, Castellanus diocesis presbiter, absque ullo iuris colore temeritate post provisionem et perfectionem huiusmodi se temere in ipsa ecclesia intrusit ... Nos igitur, quantum in nobis est, adversus Nicolaum ac adherentes et sequaces suos ... mandamus ... quatenus vos vel unus aut duo aut unus vestrum per vos, seu alium vel alios Nicolaum praefatum et alios omnes et singulos ... suos in hac parte adherentes ... sub pena excommunicationis, suspensionis, ... ac interdicti in praefatam et quavis alias ecclesias ... quatenus infra certum peremptorium terminum ad hoc eis praefigendum idem Nicolaus ab intrusione ... dicte ecclesie Segniensis ... regimen et administrationem ... omnino praefato Iohanni Episcopo restituant ... « — Uspor. I. CRNCIC, n. dj., str. 25—26.

¹²² M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 99.

¹²³ I. CRNCIC, n. dj., str. 26.

¹²⁴ Vidi bilješku br. 176.

¹²⁵ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 234; uspor. I. CRNCIC, n. dj., str. 26.

¹²⁶ Vidi bilješku br. 123.

s gore citiranom darovnicom knezova Frankopana od 12. siječnja 1435. s pravom primjećuje: »I Sladović lje ne zna za njega« (tj. za Nikolu Zanchani, op. M.B.).¹²⁷

Da navedemo ovdje još i ovo za bolje razumijevanje stvari. Sa sprijeda spomenutim premještajem senjskog biskupa Ivana u Anconu postala je senjska biskupska stolica ispražnjena. Stoga papa Eugen IV u kolovozu iste godine (1436) imenuje Istranina o. Ljudevita, franjevca iz Pirana, senjskim biskupom.¹²⁸ Međutim, on nije ni pola godine upravljao senjskom biskupijom, jer je već u ožujku 1437. godine bio premješten u forolivijsku biskupiju (Italija). Vadingus kaže za njega da je bio jedan od šestorice najučeni-jih govornika na crkvenom saboru u Firenzi (1438).¹²⁹

3. Još jedan takav sličan slučaj zabilježio nam je M. Sladović. Prema njemu senjskom biskupijom od godine 1465—1489. upravljao je biskup Pavao »bošnjak, reda sv. Franje«, kojeg je — prema starom običaju — izabrao senjski stolni kaptol a potvrdio ga papa Pavao II (1465).

Kad je pak isti umro, stolni kaptol u Senju izabere godine 1489. za njegovog nasljednika — nekog Dubrovčanina Mihovila »koji slobostine mornarske crkve Majke Božje od Arta potvrdi«. I onda M. Sladović u svezi s time piše: »Kad je Inocencio VIII. 1491 za čin senjskog kapitula čuo imenova on sam drugog biskupa za Senj Andriju z Mutine i opremi zapoved na kapitul senjski da se *Mihalj* dubrovčanin smetne Andrija pako ustoli ali nije pripravna srdca našao te je nakon tri meseca svu senjsku biskupiju toga radi pod opoved (interdikt, op. M.B.) stavio, koje izvršenje modruškumu biskupu Kristoforu naloži. Ovo prepiranje trajaše do god. 1495. gde Mihalj dubrovčanin u pribiću papinskog poslanika svoje primljene časti i uživline položi i u jegarski kapitul vrati se. Sada tek bude Andrija z Mutine na stolicu uveden. God. 1496. vrati kralj Vladislav Frankopanom Senj grad usled česa knez Ivan omah nastojaše da biskupske i crkvene dohodke kraljevskimi časnicima nakinute u celovito stanje povrati, davši biskupu *Lučane* natrag za bolj je njegova dvora uzdržanje«. ¹³⁰

Biskup Andrija spominje se u Senju još god. 1497. Nije poznato kad je umro. Neki misle da ga je naslijedio prije spomenuti biskup Mihovil, Dubrovčanin, koji se je navodno god. 1501. odrekao senjske biskupije, a njega je naslijedio Jakov Blažičić iz Senja.¹³¹

B. MODRUŠKA BISKUPIJA

I ako ne u tolikom opsegu, i u krbavskoj, odnosno modruškoj, biskupiji doći će do izražaja patronatsko pravo knezova Frankopana.

1. To će posebno doći do izražaja kod prijenosa sijela biskupije iz Krbave (Udbine) u Modruš. Povod za to treba vjerojatno tražiti u činjenici da se sjedište krbavske biskupije, kojoj su pripadale župe Modruš i Vinodol,

¹²⁷ I. CRNCIC, n. dj., str. 26; uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 98—99.

¹²⁸ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 99, gdje citira bulu imenovanja: »Dilecto filio Ludovico de Pirano electo Segnen. etc. ecclesia Segnensi ex eo vocante quod ven. fratrem nostrum Joannem Anconitanum, tunc Segnen. eppum. licet absentem vinculo absolventes eum ad ecclesiam Anconitanam. Nos ad provisionem ipsius Segnensis celerem... teque illi praeficimus in episcopum et pastorem...«

¹²⁹ ISTO, cit. Ughellus: »Ludovicus de Pirano episcopus antea signensis ad (forolivensem) ecclesiam translatus est anno 1437. die 12. Kal. Martii. — »Hic vir doctissimus unus fuit inquit Vadingus inter sex disputatores quos latini in concilio Florentino...«

¹³⁰ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 100, 170—171.

¹³¹ ISTO, str. 101.

nalazilo u Krbavi, tj. u oblasti i na teritoriju krbavskih knezova Kurjakovića s kojima su krčki knezovi često dolazili do žestokih sukoba. Međutim je knez Stjepan Frankopan boravio u Modrušu. Knez Stjepan teško je podnosio da biskup pod kojeg je spadao i njegov teritorij stoluje na području druge kneževske obitelji. Zato je u smislu svoga patronatskog prava nastojao da se sjedište krbavske biskupije prenese u Modruš gdje je i sam stolovao. U tom njegovom nastojanju osobito mu je pomogla činjenica što je tada na stolici krbavskih biskupa sjedio Modrušanin Franjo koji je stvarno već od god. 1457. boravio u Modrušu. Stoga ga te iste godine (1457) knez Stjepan Frankopan u ispravi kojom daruje Martinu Oštreheriću više prava i posjedovanja, kao i crkvu sv. Ivana Krstitelja, »ka se udrži v' našem mestu v Modrušah poli crikve svetoga Marka«, u svom »stolnom mestu« Modrušu naziva ne samo krbavskim već i modruškim, dapače najprije modruškim, a onda krbavskim (*»pred gospodinom Frančiskom, modrušaninom, biskupom modruškim i krbavskim«*).¹³²

I sada nije preostalo drugo, nego da ovaj stvarni čin koji je knez Stjepan Frankopan proveo na temelju svoga juspatronata, potvrdi i Sv. Stolica. Svakako još god. 1459. biskup Franjo službeno se naziva u Rimu krbavskim biskupom (*»Franciscus Episcopus Corbaviensis«* — u buli Pija II).¹³³ U tu svrhu knez Stjepan zajedno s krbavskim biskupom Franjom Modrušaninom polazi god. 1460. u Mantovu gdje se nalazio papa Pijo II s nakanom da ga zamoli za tu posebnu milost, koja mu je toliko stajala na srcu, tj. za prijenos sijela krbavske biskupije iz Krbave u svoje »stolno mesto« Modruš. Prigodom svojeg višemjesečnog boravka u Mantovi knez Stjepan i biskup Franjo sporazumješe se s papom Pijom II u stvari. I jedva što su se oni povratili kući, papa Pijo II izdaje 4. lipnja 1460. bulu kojom stolicu krbavske biskupije sa svima pravima prenese u Modruš gdje župska crkva sv. Marka postaje stolnom crkvom (katedralom) sv. Marije.¹³⁴ Tako je biskupija prestala biti krbavska, i od tada se počela službeno zvati modruška, kao i biskup — ne više krbavski već modruški. U vezi s time senjski biskup Martin Brajković (1699—1704), u sporu komu pripada pravo imenovati modruškog biskupa, tj. da li papi ili kralju, izjavljuje, da krbavski biskup niti je niti je ikada bio različit (drugi) od modruškoga, jer je jasno iz kurijalnih spisa Sv. Stolice da je Pijo II god. 1460. prenesao sijelo biskupije iz Krbave u Modruš te je htio da se od tada krbavska biskupija naziva modruškom. S tim u vezi donosi Farlati još nekoliko sličnih dokaza.¹³⁵ Prema tome je biskup Franjo Modrušanin bio posljednji krbavski i isto tako prvi modruški biskup.

Ova nastala promjena u dotadanjoj krbavskoj biskupiji nije nimalo bila po volji krbavskim knezovima Kurjakovićima s kojima je i tada knez Stjepan bio u svađi. Da i vidljivim načinom pokažu svoje nezadovoljstvo u stvari, krbavski knezovi zarobe biskupa Franju Modrušanina i bace ga u zatvor u

¹³² Uspor. ĐURO SURMIN, Hrvatski spomenici I, Zagreb 1898, str. 206—209; I. CRNCIĆ, n. dj., str. 94—95; VJ. KLAIĆ, n. dj., str. 247.

¹³³ Uspor. FARLATI IV, str. 105.

¹³⁴ ISTO. — »Ecclesia Corbaviensis, cum omni jurisdictione translata fuit ad parochialem ecclesiam S. Marci oppidi Modrussiae Corbaviensis dioecesis, quod deinceps Modrussiensis nuncupatur, per Pium II. 1460. pridie Nonas Junii, anno Pontificatus sui secundo«. — Uspor. i VJ. KLAIĆ, n. dj., str. 247.

¹³⁵ ISTO. — »Idem confirmat ex actis et tabulis Romanis Marinus Braichovichius Episcopus Seniensis: Episcopatus Corbaviensis nec est, nec umquam fuit re distinctus a Modrussiensi. Nam clare habetur in actis consistorialibus et camerilibus Romanis, quod Pius II. anno 1460. Corbavia Modrussiam transtulit Sedem Episcopalem, voluitque posthac vocari Modrussien. alias Corbavien. talem Episcopatum . . . «

kojem se nalazio još 12. kolovoza 1462. Vjerojatno na zamolbu i poticaj kneza Stjepana Frankopana papa Pijo II zamoli mletačku republiku za posredovanje u stvari. I doista mletačka republika šalje svoga izaslanika — duždeva tajnika Dominika Stellu — krbavskim knezovima zamolbom da puste na slobodu zatvorenog modruškog biskupa. Isti knezovi izjaviše mletačkom izaslaniku da su voljni pustiti modruškog biskupa sa svim njegovim stvarima na slobodu, ali uz uvjet da rečeni biskup neće ništa učiniti ili dati učiniti protiv njih bilo zbog krbavske biskupije ili zbog toga što su ga držali u zatvoru. Vijeće mletačke republike prihvatilo je uvjet krbavskih knezova i poslalo im ponovno svog izaslanika s pismenim obećanjima. O rezultatu posredovanja bila je obaviještena i Sveta Stolica.¹³⁶

Da navedemo ovdje još i ovo. Neki bi htjeli da je papa Pijo II premjestio biskupsku stolicu iz Krbave u Modruš zbog toga što je Krbava bila izložena turskim navalama, kako se nalazi zapisano i u nekom rimskom kodeksu. U tom naime kodeksu piše da je sjelo krbavske biskupije preneseno iz Krbave u Modruš »pošto je bila Krbava zauzeta od Turaka, što se dogodilo u XV stoljeću« (»post occupatam a Turcis Corbaviam, quod contigit saeculo 15.«). Međutim, Farlati koji nam donosi rečeni tekst isključuje takvu mogućnost kao nedokazivu, »jer još ne bijahu Turci ušli oružjem u Dalmaciju niti su zavijorile njihove zastave, budući da ni Bosne, susjedne zemlje Dalmacije, nisu zauzeli prije godine 1463«. ¹³⁷ To nam potvrđuje i povijesna činjenica da je do krvavog i žestokog sukoba između hrvatske plemićke vojske i Turaka — na Krbavskom polju (pod gradom Krbavom — danas Udbina) — došlo tek u rujnu 1493. godine.¹³⁸

I na koncu Farlati, ne znajući kako da drukčije protumači prijenos krbavske biskupske stolice u Modruš, misli da bi se moglo raditi o desetinama, koje su biskupu u Krbavi počeli sve više uskraćivati i sve manje i teže davati. Stoga, papa Pijo II da pomogne krbavskom biskupu u pitanju njegova uzdržavanja daje preseliti njegovo sjedište u Modruš koji se nalazio pod vlašću knezova Frankopana koji su se odlikovali pobožnošću i darežljivošću u gradnji crkava i samostana i njihovom dotiranju.¹³⁹

2. I evo sada još dva slučaja u vezi s imenovanjem modruških biskupa na osnovu patronatskog prava.

Godine 1481. hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin služeći se carskim patronatskim pravom imenovao je zadarskog dominikanca fra Antuna, svog intimnog prijatelja i ispovjednika svoje žene Beatrice, modruškim biskupom. O tome je napisao fra Vicko M. Fontana: »p.f. Antonius (reda sv. Dominika) Dalmata Jadrensis, doctrina religioneque laudabilis, ... Mathiae Cor-

¹³⁶ LISTINE X, Zagreb 1891, str. 224—225. — »Mease preterito ad instantiam summi pontificis, qui super hoc efficaciter ad nos scripsit, misimus Dominicum Stella secretarium nostrum ad comites Corbaviae pro obtinenda liberatione reverendissimi domini episcopi modrusiensis, retenti per ipsos comites, qui per redditum ipsius Dominici nobis referri fecerunt, quod contenti erant ipsum episcopum cum rebus suis sue restituere libertati, cum hoc tamen, quod litteras nostras patentes eis promitteremus, quod idem episcopus nullo unquam tempore faceret nec fieri faceret contra eos occasione episcopatus Corbaviae...«; uspor. i VJ. KLAJČ, n. dj., str. 247.

¹³⁷ FARLATI IV, str. 105. — »Nondum enim Turcae in Dalmatiam vexilla armaque intulerant, ac ne Bosniam quidem Dalmatiae finitimam ante annum hujus saeculi sexagesimum tertium occuparunt«.

¹³⁸ Uspor. F. SIŠIĆ, n. dj., str. 237—238. — Tom prigodom pobjegao je iz Modruša biskup Kristofor u Novi Vinodolski gdje je umro god. 1499.

¹³⁹ FARLATI IV, str. 105. — »... His ut illum eximeret Pius Pontifex, sedem illam pontificiam Corbaviae ademptam Modrussae constituit, in dirione Comitum de gente Frangipania, quorum egregia pietas et profusa in templis ac coenobiis aedificandis dotandique liberalitas temporibus illis potissimum eminabat«.

vini regis = Ungariae capellanus nec non Beatrici ejus conjugii a confessionibus existerat; ad modrussiens. episcopatum, procurante rege electus fuit anno 1481. a Sixto papa IV prout ex nigri epistola ad eundem regem... anno eodem 1481 apparet». ¹⁴⁰

3. I evo sada na koncu jednog spora između Sv. Stolice i kneza Bernardina Frankopana u pitanju imenovanja modruškog biskupa, početkom XVI stoljeća. Zupom Modruš vladao je u to doba knez Bernardin Frankopan te se prema tome i modruška biskupija nalazila pod juspatronatom istog kneza. Stoga je i imenovanje biskupa spadalo na njega. Iz prepiske Petra Pasqualiga, mletačkog ambasadora na dvoru kralja Ladislava (11. X 1509. — 9. VIII 1512), s mletčkom republikom vadimo ovaj za nas zanimljiv slučaj. Prema njegovom izvještaju iz Tathe došao je 12. lipnja 1510. na kraljevski dvor papin izaslanik. Taj papin izaslanik bio je od pape Julija II određen za biskupa u Modrušu. On je kao poklon donio kralju mač i šešir (spada e capello). Međutim, knez Bernardin Frankopan neće da ga prizna za biskupa (»gli denega il vescovato«). Kako je stvar završila nije nam poznato iz ovog izvora. Ambasador Pasqualigo završuje ovaj svoj izvještaj, kako svi misle kako bi liga bila jača kad bi mletačka republika davala Ugarskoj više novaca. ¹⁴¹

Kako je rečeno iz izvora nam nije poznato kako je ovaj slučaj završio, međutim, god. 1512. kao modruški biskup na petom Lateranskom crkvenom saboru spominje se Šimun Kožičić Benja, porijeklom iz zadarske plemićke obitelji. Na tom saboru održao je zapaženi govor o reformaciji crkve, »a u drugom (dijelu istog sabora, op. M.B.) o svetom ratu na Turke svoje domovine dušmane, gde je kjednu razložio koje su rane Turci zadali svim slovenskim krajinam, a napose Dalmaciji i biskupii modruškoj te pohvali djeđjerno junaštvo knezovah frankopanskih. Ovaj govor izadje izpod tiska pod naslovom: Bernardino de Frangepanibus Modrusie etc. comiti«. Bježeći pred Turcima biskup Šime Božičić povukao se u Zadar gdje je živio do svoje smrti 1538. godine. ¹⁴²

C. OTOČKA BISKUPIJA

Na osnovi patronatskog prava u biskupijama krbavskoj (modruškoj) i senjskoj koje su uživali knezovi Frankopani nastat će na području frankopanske vladavine i nova — treća — biskupija, sa sjelom u Otočcu. O tome zgodno — u svom stilu — piše I. Crnčić: »Nu knez Šišman Frankopan, vidiv, da mu brat Stipan u svojih Modrušah ima biskupa, poželi ga i on imati u svojem Otočcu«. ¹⁴³ Jamačno knez Sigismund Frankopan nije htio ostati za svojim bratom Stjepanom, ili drugim riječima, kad ima on svoga biskupa zašto ga ne bih imao i ja.

I doista s tim u svezi knez Sigismund zamoli istog papu Pija II da potvrdi njegovu nakanu i da mu dozvoli podignuti biskupiju — na teritoriju njegove kneževine — u Otočcu. Pijo II bez posebnih poteškoća uskoro udovolji molbi kneza Sigismunda te već god. 1461. dozvoli da se crkva sv. Nikole u Otočcu, kojom je nekad upravljao opat, a koja je spadala pod juspatronat

¹⁴⁰ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 144; STJEPAN KRASIĆ, Hrvatska dominikanska kongregacija (1508—1587), Bogoslovska smotra XLI, Zagreb 1971, br. 2—3, str. 298; Surmin, str. 300—302; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 104—105.

¹⁴¹ Š. LJUBIĆ, Commissiones et relationes I, str. 121.

¹⁴² Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 145—146.

¹⁴³ I. CRNČIĆ, n. dj., str. 105.

kneza Sigismunda, pretvori u katedralnu crkvu. O tome čitamo u Farlatiju ovo: »1461. Sigismundus Frangipanus instituit Episcopatum Ottocensem annuente Pio II. Papa in Ecclesia S. Nicolai, quae olim Abbatialis erat, cujus juspatronatus ad Sigismundum et heredes spectabat...«¹⁴⁴ I na temelju istog juspatronata knez Sigismund izabere za prvog otočkog biskupa dominikanca Blaža iz Dubrovnika (»elegitque in primum Episcopum Blasium Ragusinum ordinis Praedicatorum«).¹⁴⁵

Pišući Farlati o postanku otočke biskupije, za koju kaže da ne zna ni kako je nastala niti tko ju je ustanovio, zaključuje da bi je ustanovio splitski nadbiskup — i to god. 1470. Kao razlog toga svog mišljenja navodi činjenicu, kako su splitski nadbiskupi često i dugo izbivali iz svoje biskupije (kao npr. po 12 i 23 godine, a neki od njih nisu je nikad ni vidjeli), boraveći ponajviše u Mlecima, trebali su imati jednog biskupa koji ne bi imao mnogo posla u svojoj biskupiji te bi njih mogao zamjenjivati u njihovoj biskupskoj službi. Stoga su, po njegovu mišljenju, oni poradili na tome da se osnuje mala biskupija u Otočcu u kojoj biskup neće imati mnogo posla te će moći njih zamjenjivati u njihovoj odsutnosti, budući da im u tome nisu mogli pomoći drugi dalmatinski biskupi zbog poslova u svojim biskupijama. I tako su, po mišljenju Farlatijevom, sporazumno sa Sv. Stolicom osnovali novu otočku biskupiju, uzevši time dobar dio senjske biskupije. I zato senjski biskup nije mogao biti s time sporazuman te se tome i protivio, ali sve uzalud jer je napokon morao popustiti višoj sili i činjeničnom stanju.¹⁴⁶

Ovakvo Farlatijevo mišljenje Sladović potpuno odbacuje riječima: »Što Farlati o splatskom arhibiskupu kano početniku (tj. osnutka otočke biskupije, op. M.B.) veli stati nemože«, jer bi bilo gdje imali kakav protest patrona. Međutim, mjesto toga nailazimo na protivljenje biskupa (tj. senjskih, op. M.B.).¹⁴⁷

Kako je već sprijeda rečeno knez Sigismund kao patron novoosnovane biskupije na temelju svoga juspatronata izabra za prvog biskupa u Otočcu dominikanca Blaža iz Dubrovnika koji se odlikovao »znanjem i svetim življenjem«.¹⁴⁸ Po svemu sudeći biskup Blaž malo je boravio u svojoj biskupiji, već je, kako izgleda, zbog nesigurnosti od Turaka u onim stranama, a još više zbog protivnosti senjskog biskupa »advertente adhuc et repugnante Episcopo Seniensi...«), radije živio u dominikanskom samostanu u Splitu i tu je upravljao splitskom nadbiskupijom u odsutnosti splitskih nadbiskupa.¹⁴⁹

Međutim, prvi otočki biskup Blaž nije bio po volji ugarsko-hrvatskom kralju Matijašu, navodno zbog njegovog nečasnog života i nekih izdajničkih poslova u onim stranama. Stoga kad se knez Sigismund Frankopan god. 1464. pokorio kralju Matijašu, ovaj zatraži od njega (kao patrona u otočkoj bis-

¹⁴⁴ FARLATI IV, str. 164. — »1461. Sigismund Frankopan ustanovio je biskupiju u Otočcu s prvolom pape Pija II u crkvi sv. Nikole, nekoć opatske, koja je spadala pod juspatronat Sigismunda i njegovih baštinihka«.

¹⁴⁵ ISTO. — Uspor. i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159; VJ. KLAIC, n. dj., str. 247.

¹⁴⁶ FARLATI IV, str. 164. — »Saeculo decimo quinto vergente, nescio quomomodo, et auctore censeo Archiepiscopis Spalatensibus et anno circiter 1470. affigendam, Hi quippe per ea tempora nescio quo exortus est Episcopatus Ottociensis;... Hujus Episcopatus institutionem adscribendam cum persaepe ac diutius a Metropoli absentes, Vicario sui officii episcopalis indigebant... plerumque tamen morabatur. Ut igitur Spalatensibus non decesset, qui vice pontificia fungebatur, et quae sunt propria Episcoporum munia perageret; neque semper expedita in propmtuque illis esset opera Episcoporum Dalmatiae, qui suis ecclesiis adesse, invigilare, ac prospicere debebant; aliquem sibi Episcopum nascendum censuerunt, ab omni fere administratione solum... Huic titulum Episcopalem adscribendum curarunt ab ecclesia et oppido Ottociensi... Nec vero dubitari potest, quin Episcopus Segniensis aegre ferret ab sua dioecesi extremam illam ad orientem particulam divelli;...«

¹⁴⁷ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159.

¹⁴⁸ FARLATI IV, str. 164.

¹⁴⁹ Uspor. FARLATI, isto: M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 159—160.

kupiji) da odstrani biskupa Blaža. Knez Sigismund — u želji da udovolji kralju — bio je spreman odreći se i napustiti svoga biskupa Blaža i predložiti drugog — nekog franjevca Antonina mjesto njega. S time u svezi kralj Matijaš pisao je god. 1465. pismo papi Pavlu II u kojem piše, kako je biskup Blaž zbog svoga nečasnog života i raznih izdajničkih akcija u onim mjestima postao nevrjedan toga dostojanstva kao i zbog drugih stvari koje su doprle do njega, te je poradi toga knez Sigismund Frankopan promijenio svoje mišljenje i mjesto rečenog Blaža želi da se biskupom o Otočcu imenuje franjevac Antonin, prokušan u vjeri i poštenju.¹⁵⁰

U ovom slučaju posebno upada u oči činjenica kako kralj Matijaš vodi računa i priznaje patronatsko pravo knezova Frankopana u imenovanju biskupa. — Kako je pak ovaj spor svršio nije nam poznato. Međutim, činjenica je da se biskup Blaž u jednom procesu vođenom u Splitu god. 1481. naziva još uvijek (otočkim biskupom) »episcopus otociensis« (!) te je kao takav i umro god. 1492.¹⁵¹

D. PATRONAT I VINODOLSKI ZAKONIK

Imajući u vidu neke odredbe Vinododolskog zakonika od god. 1288. o kojem je bilo govora, koje se odnose na crkvene osobe i ustanove, mislim da i u njima dolazi do izražaja patronatsko pravo knezova Frankopana nad crkvom u senjsko-modruškoj (krbavskoj) biskupiji, u ovom slučaju u krbavskoj — kasnijoj modruškoj — biskupiji. To je posebno razvidno iz člana 75. Zakonika prema kojem knez u Vinodolu ima svu sudbenu i kaznenu vlast (pravnu i punu oblast) »tako zverhu plemenitih tako zverhu *ludi crikvenih* i zverhu kmeti i zverhu vsih inih ljudi...«

S time u vezi lako ćemo shvatiti čl. 16. istog Zakonika po kojem »niedan žakan ne more prieti svetih redi kneštva ako nij od vole kneza i od občine grada, gdi est«. Isto tako nijedan vinodolski kmet nije imao pravo poći u službu crkve ili kojeg samostana bez dozvole kneza i općine, pa ni u granicama Vinodola. Taj čl. 17. glasi: »Niedan od kmet i od ljudi občinskih ne more poiti prebivati v niednu crikvu ni v niednu opatiju ili v molstir služiti ili se onde položiti za obaritelnika, ako nij s volu kneza i občine«. U tom smislu treba shvatiti i povelje kneza Kartina Frankopana od 26. listopada 1450. kojom naređuje Markovićima da samostanu pavlinaca u Crikvenici »službu vrše vsu i plnu, kako i drugi kmeti crikveni« (Šurmin, n.dj. 186) i opet onu od 7. siječnja 1470. kojom oduzima pavlinima sv. Marije na Ospu kod Novog kmeta Jakova Čikulića »koga bihomo dali, a dasmo im drugoga kmeta« Dminka iz Sv. Vida, i to »sa vsu službu, ka na nega spada...« (Šurmin, 257—258).

Po Vinodolskom zakoniku položaj svećenstva bio je vrlo karakterističan. U doba naime potpune dominacije klera, privilegiranog staleža srednjovjekovnog društva, njegov je položaj u Vinodolu bio više podređen negoli povlašten. Već sam upozorio na čl. 16. i 17. Nadalje, u vrijeme kad je u čitavoj zapadnoj Europi bio još na snazi tzv. privilegium fori po kojem je svaki

¹⁵⁰ Citirano prema VJ. KLAICU, n. dj., str. 337. — »...quoniam Blasius... infamem vitam ducendo et varias in illis locis proditorias machinationes struendo ipse inhabilem, et tam sancte dignitatis incapacem reddidit, et alia nonnulla scandala perpetrando, que usque ad aures nostras pervenerunt: ideo memoratus comes Sigismundus bene et sapienter in melius commutavit consilium, cupiens nunc loco illius (Blasii) ad dictam ecclesiam promoveri fratrem Anthonium ordinis minorum, sincere fidei et probitatis expertum...«; uspor. i VJ. KLAIC, n. dj., str. 250—251. I. Crnić, n. dj., 106; M. Sladović, n. dj., str. 160, 162.

¹⁵¹ FARLATI IV, str. 164; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 161—162.

pripadnik klera potpadao ne samo pod pravnu zaštitu, nego i potpunu sudbenost crkvenih vlasti, u Vinodolu toga nije bilo, jer je knez imao vrhovnu sudbenu i kaznenu vlast i »zverhu ljudi crkvenih«, kao i »vsih inih ljudi«. Stoga, ne crkveni kanoni, već čl. 1, 2. i 3. Vinodolskog zakona točno određuju što su vinodolski svećenici dužni davati biskupu. Kada biskup dođe u koji vinodolski grad, svećenici mu moraju dati samo jedan objed i jednu večeru, dok to nisu dužni učiniti izvan granica grada. A kao nagrada za posvetu crkve (kršćenje crkve) bila je biskupu točno određena — u visini od 40 mletačkih novčića. Nadalje, u slučaju da je koji svećenik nešto pogriješio, tj. »ako bi upal ki v niki dug ali zgrešenec«, nije mu biskup određivao kaznu po crkvenim kanonima, nego je najveća kazna od 40 mletačkih novčića bila određena čl. 3. i »veće odsud ne more mu (tj. biskupu op. M.B.) priti od popi i žakan istih«.

Podređeno nisko stanje svećenstva u Vinodolu najočitije pokazuje čl. 15. po kojem »... vsaki pop dužan je stražu strići v noći v gradu kako ini čovik«. I opet: »Ošće kmeti i popi od tatbi meju sobu imijte jedan zakon, da ako ki ukrade rič (tj. stvar. op. M.B.) ku nikoj crikvi ili molstiru ili opatii, držan je v osudu, kim je držan od riči knežih ili službeniki više pisanih«. Prema tom čl. 36. za krađe počinjene svećenicima kazne su iste kao i za krađe učinjene kmetovima, a ne knezu ili njegovim službenicima i crkvenim ustanovama.

Zakonik je dapače naređivao da je svaki gradski svećenik dužan svaki dan misiti, i to pod prijetnjom teške kazne, ukoliko nema za to opravdanog razloga. Ta naredba sadržana je u čl. 58. koji glasi: »I ošće vsaki pop, ki ima crikav v gradu, dužan je vsaki dan služiti mašu i sveti drugi oficij, ne veće ako bi bil isupačan (tj. zapriječen, op. M.B.) dostojnim isupačom; ako suprotiv učini, zgublja l vola, i budi pol knezu, a drugi pol občini onoga grada, v kom se to učini«. Prema ovom članku taj čisto crkveni i svećenički propust (!) nije kažnjavala crkvena vlast, nego knez, i to napadno teškom kaznom — oduzimanjem jednog vola.

Konačno prema čl. 75. svećenici su bili potpuno pod sudbenom vlašću kneza, a ne biskupa. Po rečnom članu značajna je kneževa sudbena vlast. Po njemu samo knezu i nikomu drugome pripadala je sva sudbena vlast (»pravda i puna oblast«), i to nad svim stanovnicima bez ikakvog izuzetka, tj. »zverhu plemenitih tako zverhu ljudi crkvenih i zverhu kmeti i zverhu vsih inih ljudi«. Jedini knez imao je također pravo i određivati krivične kazne (bandi), globe u slučajevima neispunjavanja obaveza (zagovori, lat. poenae) i nagodba (račeni). Međutim, sudbene poslove nije uvijek vršio sam knez, nego ih je povjeravao drugima, ali samo suđenje vršilo se uvijek samo »pred dvorom na polači« (čl. 21. i 22.).

I na koncu da spomenemo ovdje također i mišljenje prof. Mihe Barade. On u ovim antikanonskim odredbama Vinodolskog zakonika vidi ostatak vinodolske tradicije koja potječe još iz vremena općeg robovskog stanja u Vinodolu koje da je postojalo i na hrvatskim vladarskim imanjima od VII—XII stoljeća. Iz toga zaključuje kako je i Vinodol negda bio regale territorium (kraljevski teritorij), a nikako savez slobodnih seoskih općina. Prema onodobnom pravu kmetovi su pripadali vlasniku posjeda koji su isti obrađivali. I stoga s darovanjem ili prodajom zemljišta — s imanjem su prelazili i kmetovi na novog valnika. Prema tome su vlasnici posjeda bili ujedno

i gospodari (patroni) svojih kmetova, a što je u našem slučaju bilo protegnuto i na crkvu i crkvene osobe, o čemu je bilo govora.^{151a}

VI. REALNI PATRONAT (ZADUDŽBINE)

Međutim, patronat (štitništvo) knezova Frankopana u biskupijama senjskoj i krbavskoj (modruškoj), a kasnije i otočkoj, dolazi kudikamo više do izražaja u gradnji crkvi i samostana i darivanju istih kao i u darivanju i svjetovnog i redovničkog klera na teritoriju županija Modruš, Vinodol, Gacka i grada Senja.¹⁵² Posebno to vrijedi za redovnike sviju redova i boja na tom teritoriju, kako ćemo to vidjeti iz daljnjeg izlaganja. Stoga nije nimalo čudno što će svećenici i redovnici gojiti prema knezovima Frankopanima posebno poštovanje koje će oni izražavati u raznim povijesnim i drugim zapisima liturgijskih i priručnih knjiga.^{152a} U ovom izlaganju brojnih frankopanskih donacija (zadudžbina) držat ćemo se kronološkog reda — zbog bolje jasnoće i evidencije.

A. FRANJEVAČKI RED (MALA BRAĆA)

Prvi koji su osjetili na sebi zaštitništvo a i blagodarnost knezova Frankopana i »vječnih« gospodara (potestata) grada Senja bili su svakako *franjevci*.¹⁵³ O dolasku franjevacu u naše krajeve piše Stjepan Ivančić: »Poznato je, kako se ubogi sinovi sv. Franje već za rana (god. 1222—1260) naselili po hrvatskom primorju, otočju i Istri, kao što i po današnjoj užoj Hrvatskoj; a iz ove pak po Bosni, Srbiji i Bugarskoj. Svuda su stekli mnogo zasluga; poimence revno se starali, da utamane bogomilsko krivovjerje... koncem 1400. sama bosanska Redodržava (Vikarija) brojila je do 40 samostana, razdijeljenih na 8 Kustodija.«¹⁵⁴ Prema mišljenju Vladislava Brusića franjevci se nastaniše i na otoku Krku vrlo rano, već negdje u prvoj polovici XIII stoljeća, tj. već u početku opstanka samog reda, ali nije poznato gdje. To nije nimalo čudno ako imamo na umu blizinu Italije. Svakako već god. 1290. spominju se već u gradu Krku.¹⁵⁵

^{151a} Uspor. Franjo Rački, Vinodolski zakon, u Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV, JAZU, Zagreb 1890, str. III—IX, 3—24; Ivan Milčetić, Glagoljaši, osobito krčki, u prošlosti hrvatskoj, Smotra (Grlovićeva), I (god. 1887), str. 287; Miho Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam, knj. 44, JAZU, Zagreb 1952, str. 45—63. — I u Vrbničkom statutu od god. 1388. nalazimo dvije slične odredbe za svećenike. U kapitulu 16. određuje se: »Ošće hote, da niedan otac ali mati, imejuć sina žakna ali popa, ne mozi ta sin osloboditi otca ni matere, da bi ta ne služila knezem, ni niednoga človika«. Sličan mu je i kapitul 28 koji glasi: »Ošće hoćemo, da niedna vdovica ne mozi vzeti niednoga popa ni žakna k sebi, rekuci ona: »hoću ga vzeti i držati za sina, koga nimam«; a hoteć svoje blago njemu dati, da bi gospod neslužilo; toga nehoćemo«. (Uspor. Ivan Črnić, Statut vrbanski, a donekle i svega krčkoga otoka (god. 1362—1599), u Monumenta kao gore, str. XL—LXXI, 152 i 155; I. Milčetić, isto).

¹⁵² Uspor. M. MAGDIĆ, n. dj., str. 55; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 10; VJ. KLAJČ, n. dj., Uvod VI; N. KLAJČ, Knezovi..., str. 168.

^{152a} Uspor. JOSIP HORVAT, Kulturna povijest Hrvata kroz 1000 godina, I, Zagreb 1939, str. 232—233.

¹⁵³ Osnivač im je sv. Franjo Asiški (1182—1226) za kojeg kažu da je bio u Dalmaciji god. 1212. (Farlati) i ponovno god. 1221. kad se je na proputovanju u Palestinu zaustavio u Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku (Prema O. STJEPANU IVANČIĆU, Povjesne crtice o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri, Zadar 1910, str. 1 i 17, bilj. 1).

¹⁵⁴ ISTO, str. 22; uspor. i F. ŠIŠIĆ, n. dj., str. 245.

¹⁵⁵ O. VLADISLAV BRUSIĆ, Dolazak franjevacu na Košljun, Bogoslovska smotra, Zagreb 1932, br. 3, str. 325—333.

I. FRANJEVCI U SENJU

Nas, međutim, ovdje posebno zanima dolazak franjevacu u Senj. Franjevački red javlja se u Senju vrlo rano. Prema jednom dokumentu koji se čuva u Biskupskom arhivu u Senju franjevački samostan u Senju »bliz je vremenima serafskog oca sv. Franje«, međutim, zbog tolike starosti nedostaje o tome originalna isprava.¹⁵⁶ Da je franjevački red postojao u Senju svakako već god. 1272, tj. svega četrdesetak godina iza kako je uveden u Hrvatsku,¹⁵⁷ izvan svake je sumnje. O tome nam svjedoči darovnica koja je datirana u Rabu 13. ožujka 1272. u kojoj se prvi put spominje franjevačka crkva u Senju. Citiranom, naime, darovnicom neki Jakov sin Ivankov iz Senja ostavlja maloj braći u Senju dva svoja vrta u Senju kod crkve i blizu vrta istih redovnika.¹⁵⁸ Prema Josipu Frančiškoviću^{158a} i Meliti Viličić¹⁵⁹ bila

Sl. 12 7—Velika placa u Senju. Lijevo bivši franjevački samostan, desno crkva sv. Duha (Ružica). Snimljeno oko 1900.

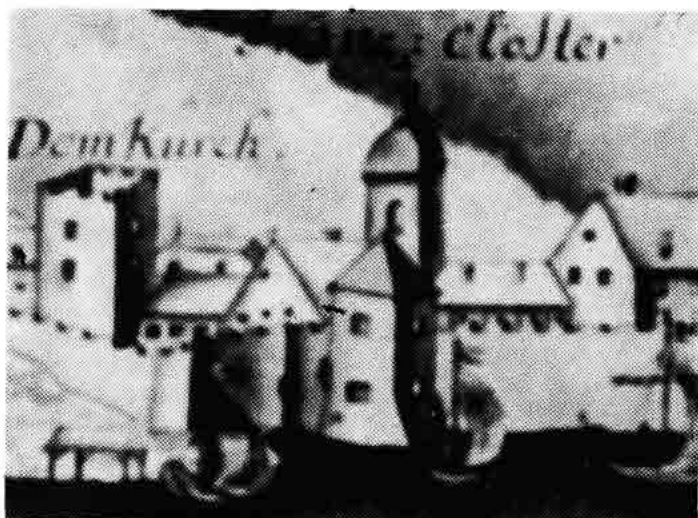
¹⁵⁶ BISKUPSKI ARHIV U SENJU (Dalje: BAS), F 4, dv. 4, br. 66 od 30. XII 1774. (B) — De origine Conventus Segniensis Franciscanorum Fundatione seu Erectione. — »... Conventus isti vicinus fuit temporibus Seraphici Patris Sancti Francisci... ob tantam antiquitatem vix primae et originariae de hujus Conventus Erectione Scripturae habentur...«

¹⁵⁷ SENOVA, Franjevci, Hrvatska, Enciklopedija likovnih umjetnosti, sv. 2, Zagreb 1962, str. 324.
¹⁵⁸ CD V, Zagreb 1907, str. 622. — »... Ego quidem Jacobus... do et concedo... fratribus minoribus de Segnia duos ortos meos positos Segnie apud ecclesiam et ortum ipsorum fratrum minorum...« — Uspor. i Kaptolski arhiv u Senju (KAS): Sveščić prijepisa raznih darovnica senjskim i trsatskim franjevcima od god. 1272. dalje (A. A.).

^{158a} JOSIP FRANČIŠKOVIĆ, Crkva sv. Franje u Senju, Bogoslovska smotra XIX, Zagreb 1931, br. 4, str. 413.

¹⁵⁹ MELITA VILIČIĆ, Kakvu namjenu dati prostoru porušene memorialne crkve sv. Franje u Senju, Senjski zbornik IV, 1970, str. 228—229.

bi to starija crkva sv. Franje u gradu Senju (možda potpuno skromna opsega) gdje je možda u XVI stoljeću sagrađena nova crkva sv. Franje s franjevačkim samostanom, o kojima ćemo kasnije govoriti. O tome imamo i potvrdu i u citiranom arhivskom dokumentu. Tu čitamo da su god. 1272. franjevcima (maloj braći) u Senju darovana dva vrta. Iz citirane darovnice

Sl. 128 — Franjevački samostan i katedrala sv. Marije na veduti Senja iz 1749., prema A. Waldschitz-u (Beč, Ratni arhiv: B IX c 350).

i rečenog dokumenta može se zaključiti da su već tada franjevci svakako postojali na senjskom području, premda su oni sigurno već ranije bili u Senju.¹⁶⁰

Na spomenute redovnike franjevce (malu braću) odnose se i neke kasnije darovnice kao npr. iz god. 1292, 1293. i 1295. Tako darovnicom od 18. travnja 1292. (izdanom u Senju) neki Krčanin Mihovil de Vezanello darovao je maloj braći u Senju »neku svoju kuću u Senju« (»...quandam suam domum, que est in Segnia...«).¹⁶¹ Isto tako neki Zadranin (civis Yadrensis) Petar Barte, negdašnji podžupan u Senju (quondam Segnie vicecomes), darovnicom od 13. listopada 1293. poklonio je samostanu male braće u Senju svoju kuću u Senju (»... domum suam, quam habet in ciuitate Segnie...«).¹⁶² I napokon darovnicom od 10. studenoga 1295. neki knez Stjepan Ugrin, negdašnji drug kneza Ivana, a sporazumno s knezovima Leonardom Frankopanom i njegovim sinovcem Bartolom, dao je samostanu male braće u Senju neki svoj vrt u Senju.¹⁶³

Od rečenog franjevačkog samostana i njihove crkve (vjerojatno sv. Franje) koji se spominje već od god. 1272. i dalje i koji su, izgleda, bili u samom gradu, treba razlikovati onaj drugi franjevački samostan s redovničkom

¹⁶⁰ BAS, Isto. — »...Quamvis jam multis annis Fratres Minores prius Segniae fuisse, ex quadam antiqua scriptura habeatur ut A. A. in qua jam Anno 1272. duo horti Fratribus legati fuisse legentur, ex quo colligi potest, quod aliqui dumtaxat pauci Fratres, et quidem in privato Tuguristo in Segniensi Districtu habitassent«.

¹⁶¹ T. SMICIKLAS, CD VII, str. 80—82.

¹⁶² ISTO, str. 157—158.

¹⁶³ ISTO, str. 212—213. — »...comes Stephanus Ungarius, olim felicitis memorie comitis Johannis socius cum consensu et voluntate comitis Leonardi predicti et comitis Bartholi nepotis sui, ... quemdam suum ortum positum ac situm prope puteum magnum et prope locum fratrum minorum de Segnia...«

crkvom u području sv. Petra izvan gradskih zidina. O njima nam je M. Magdić zabilježio slijedeće: »Koncem XIII. vieka (1297.) podigoše krčki knezovi Dujmo i Leonardo, zabrinuti za duševnu obuku i naobrazbu senjskih građana, izvan gradskih zidina (u sv. Petru) veličanstven hram sa samostanom reda sv. Franje...«¹⁶⁴ I Vj. Klaić govori o samostanu i crkvi sv. Petra izvan grada Senja u koji Frankopani nastaniše franjevcu.¹⁶⁵ U njoj će Frankopani, ti »vječiti potestati i upravitelji grada Senja«, urediti svoju obiteljsku grobnicu kojom će se služiti sve do XV stoljeća kad će istu prenijeti u franjevačku crkvu sv. Marije na Trsatu.¹⁶⁶ Farlati također navodi da je samostan s crkvom sagrađen godine 1297. bio izvan grada, tj. »suburbanum«.¹⁶⁷ Isto potvrđuje i knez Dujam u svojoj darovnici od 14. rujna 1481. o kojoj ćemo kasnije opširnije govoriti, navodeći da je samostan blizu gradskih zidina (»prope muros civitatis«).¹⁶⁸

Na ovaj samostan odnosi se i ono što je zapisao Pavao Vitezović: »1297. Linard i Dujam Knezi Frangepani zidasse Klostar s. Ferencu pri Szenyu koga pak Lenkovich porusi«.¹⁶⁹ Na ovu franjevačku crkvu za koju se mnogi najstariji historičari Senja slažu da je bila sagrađena godine 1297. odnosi se i ona isprava od 1. svibnja 1298. (izdana u Dubrovniku) kojom je stonski i korčulanski biskup Petar podijelio oprost od jedne godine dana svima onima korčulanski biskup Petar podijelio oprost od jedne godine dana svima onim vjernicima koji budu na godišnjicu posvećenja crkve ili sedam slijedećih dana pohodili istu crkvu. Iz ove isprave može se zaključiti da je nova franjevačka crkva — zadužbina knezova Frankopana — bila posvećena negdje u prvoj polovici 1298. godine.¹⁷⁰

Koliko je ovaj novi franjevački samostan s crkvom izvan gradskih zidina (u području sv. Petra) — kao zadužbina i grobnica obitelji knezova Frankopana — bio drag krčkim knezovima i potestatima grada Senja, svjedoče nam njihove brojne darovnice ovom samostanu. Prema darovnici Dujma Frankopana, kneza Senja, Modruša itd. od 14. rujna 1481. knezovi Frankopani — osnivači rečenog samostana — obdaruše isti velikim posjedima i drugim dobrima za službu božju kako bi redovnici toga samostana lagodno i mirno provodili svoj život i molili Boga za svoje donatore. Prema rečenoj ispravi samostan i crkva bili su posvećeni sv. Franji.¹⁷¹

Tako kneginja Elizabeta, udova pokojnog kneza Dujma, ispravom od 2. ožujka 1350. dariva samostanu male braće u Senju svoju kuću, što ju je sagradila u Senju njezina majka, banica hrvatska, »na korist iste crkve i braće koji stanuju u samostanu male braće u Senju i to kao posebnu milo-

¹⁶⁴ M. MAGDIĆ, n. dj., str. 57.

¹⁶⁵ VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 116. — Međutim, iz drugih isprava proizlazi da se radi o samostanu i crkvi sv. Franje.

¹⁶⁶ Uspor. J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 420; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 116—117; M. VILIČIĆ, n. dj., str. 229.

¹⁶⁷ FARLATI, IV, str. 120 — uspor. i M. VILIČIĆ, n. dj., str. 228; J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj. str. 413.

¹⁶⁸ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 243.

¹⁶⁹ Prema M. VILIČIĆ, n. dj., str. 228.

¹⁷⁰ CD VII, str. 303. — »... Intellecto quod uos et fratres ordinis uestri intenditis ecclesiam quam habetis in ciuitate Segna facere consecrari, nos qui libenti animo fideles ubicumque existentes ad pietatis opera in quantum possumus animamus... vobis tenore presencium concedimus potestatem, ut omnibus penitentibus et confessis, qui ad dictam ecclesiam annuatim die ipsius consecracionis et per dies sequentes... possitis vice nostra unum annum de iniuncta eis penitentia misericorditer relaxari...«

¹⁷¹ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 243. — »... considerantes devotionem ac reverentiam quam praedecessores nostri semper habuerunt erga religionem b. Francisci sub cuius nomine et vocabulo Ecclesiam cum monasterio prope muros civitatis fundaverunt, seu aedificare fecerunt, ipsamque non paucis possessionibus ac aliis bonis suis propriis ad cultum divinum pertinentibus dotaverunt et ornaverunt, ut fratres dicti ordinis commode et pacifice eorum vitam gerunt, et preces summo Deo impendere valeant pro animabus praedecessorum nostrorum...«

stinju...¹⁷² Ista kneginja Elizabeta, udova krčkog kneza Dujma, daje darovnicom od 5. siječnja 1354. franjevačkom samostanu u Senju kuću i vinograd u senjskom kotaru, i to vinograd u području Senja — na mjestu zvanom Dolci i zidanu kuću u Senju kod Grgura kneza od Bužana.¹⁷³

Iz isprave, izdane u Senju 12. kolovoza 1365, proizlazi da je knez Bartol dao maloj braći u Senju jednog radnika u Gackoj (»dedit praedictis fratribus minoribus unam animam sive unum laboratorem in Gacka positum sub Gualdo«).¹⁷⁴ Nakon njegove smrti njegovi sinovi Stjepan i Ivan podijeliše među sobom očevinu. Izgleda da su u Senju zajedno vladali. S tim u svezi došla je u pitanje donacija njihovog oca franjevačkom samostanu u Senju. Stoga knez Stjepan, kojemu je po svoj prilici pripala polovica grada i otoka Krka, Modruš s gradom Tržanom s nekim gradovima i mjestima u Vinodolu (Trsat, Bakar i Bribir), dogovorno s bratom Ivanom i malom braćom u Senju, za sebe i svoje potomke maloj braći u Senju obećaje u ime otkupa za polovicu radnika (laborator) mjesečnu milostinju od 50 solida (»eleemosynam... solidos quinquaginta monetae currentis...«) ili četiri libre mjesečno (»libras quattuor monetae currentis in Segnia«).¹⁷⁵

Franjevačkog samostana u Senju sjetit će se i sinovi kneza i bana Nikole Frankopana. Kad se je 12. siječnja 1435. devetoro sinova kneza Nikole IV našlo na okupu u Brinju (Ioannes, Nicolaus, Stephanus, Bartholomeus, Doymus, Martinus, Sigismundus, Andreas, et Ioannes iunior, fratres de Frangipanibus, Veglae, Segniae et Modrussiae comites etc.ac regnorum Dalmatiae et Croatiae bani) sporazumno daruju franjevački samostan izvan gradskih zidina u Senju, zadudžbinu svojih pređa. Budući da je ta darovnica od posebnog značenja za ovaj samostan donijet ćemo je ovdje u opširnijem izvodu. Spomenuti knezovi u početku same darovnice ističu da to čine posebno sjećajući se svojih pređa koji su crkvu i samostan sv. Franje male braće, koji se nalaze izvan i blizu zidina našeg grada Senja, sagradili i doticali mnogim dobrima i godišnjim prihodima. Stoga odlučite da i oni, slijedeći primjer svojih predaka, obdare isti samostan. U tu svrhu sporazumno daruju rečenom samostanu sv. Franje u Senju za sva vremena i neopozivo svoje mlinove u selu Vilići kod Otočca sa svima vodama i ostalim što im pripada. Redovnici rečenog samostana i njihovi poglavari primiše sa zahvalnošću rečenu donaciju spomenutih knezova Frankopana uz slijedeće uvjete: *prvo*, da će u rečenom samostanu imati stalno deset redovnika — misnika kao i odgovarajući broj klerika i slugu za službu rečenim svećenicima; *drugo*, da će svaki od njih služiti u rečenoj crkvi dvije mise, tj. jednu pjevanu za njihove pokojne i drugu tihu za živuće članove obitelji; *treće*, da će samostan svake godine vršiti službu za njihovog pokojnog djeda te pokojnog oca i majku — prema običaju, kao i za spomenute knezove i njihove žene — po njihovoj smrti; *črtvrto*, u slučaju da netko od njih bilo njihovih obitelji umre izvan Senja, ali u granicama njihova vladanja ili u banovini, svi redovnici navedenog samostana imaju se naći na mjestu smrti dotičnog

¹⁷² CD XI, str. 584. — »... in utilitatem et commodum dicte ecclesie et fratrum residentium in loco fratrum Minorum de Segnia pro speciali elemosina...«

¹⁷³ CD XII, str. 216—218. — »... unam vineam positam in pertinentiis Segnie in loco vocato Dolci, ... item unam domum muratam in Segnia apud dominum Gregorium comitem de Busana...«

¹⁷⁴ Uspor. KAS, cit. (E. E.)

¹⁷⁵ CD XIII, str. 456—457; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 237—238; VJ. KLAJČ, n. dj., str. 321—322. Sladović, a po njemu i Vj. Klaić, navode da je listina izdana 12. kolovoza 1360.

člana frankopanske obitelji i dopratiti ga do Senja. Darovnica završuje običajnom formulom o obdržavanju iste.¹⁷⁶

O rečenj darovnici imamo potvrdu i u navedenom arhivskom dokumentu (BAS). U podnaslovu o posjedima franjevačkog samostana u Senju («De Fundis hujus Conventus») piše, kako je isti samostan bio obilno dotiran od ugledne obitelji Frankopana («...Conventus iste ab Illma Familia de Fran-gepanibus dotatus fuisse videtur...») kako je to razvidno i iz raznih samostanskih listina. Tu se spominje i gore spomenuta darovnica knezova Frankopana, izdana u Brinju, kojom su franjevcima u Senju za sva vremena darovali mlin blizu sela Vilići kod grada Otočca sa svima vodama i ostalim pripadajućim. Međutim, kad su ti krajevi bili zaposjednuti i opustošeni od Turaka samostan nije više imao nikakve koristi od toga.¹⁷⁷

Da navedemo ovdje još — već sprijeda navedenu¹⁷⁸ — darovnicu kneza Dujma Frankopana od 14. rujna 1481. — izdanu u Slunju — kojom isti knez slijedeći primjer svojih predaka, a u dogovoru sa svojom ženom kneginjom Barbarom i svojim sinom Mihovilom dariva franjevački samostan u Senju. Istom darovnicom knez Dujam određuje da se rečenom samostanu dade svake godine o Miholji («in festo s. Michaelis» — 29. IX) od njegovih godišnjih prihoda od mlina u Žrnovnici kod Ledenica kraj Novog deset zlatnih dukata u ime vječnog dara i milostinje. I to uz uvjet da redovnici toga samostana svake sedmice reku jednu misu u istoj crkvi za zdravlje njegovo, njegove žene i njegovog sina kao i za njihove pokojne.¹⁷⁹

U vezi s ovom donacijom treba ovdje navesti i darovnicu kneza Nikole (Miklouš) Frankopana, izdanu u Novom 5. srpnja 1632. premda se ona odnosi na drugi — novi — franjevački samostan u gradu, kako ćemo naprijed vidjeti. Tu darovnicu — napisanu na hrvatskom jeziku — donosimo ovdje u većem njezinom dijelu.

¹⁷⁶ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 222; prijepis darovnica u KAS i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 241—243. — «...attendentesque quod ad pia, et laudabilia opera recolenda memoria Progenitorum nostrorum, qui Ecclesiam et conventum B. Francisci Ordinis Minoris positos, et situatos extra, et prope moenia Civitatis nostrae Segniae aedificaverunt, et construxerunt, et successive multis utilitatibus, et annis redditibus dotaverunt, decrevimus pro extinctione peccaminum, et pro Salute... eorumdem Progenitorum nostrorum vestigiis inhaerendo, ipsi conventui elemosynam facere infrascriptam. Et propterea harum nostrarum literarum tenere dicimus... et donamus ante facto Conventui B. Francisci de Segnia in perpetuum... Molendina, qua hactenus nostra fuerunt, posita ultra nostrum castrum Ottocazii, prope Villam nostram, quae dicitur Vilichi, et Molendina de Vilichi expresso Vocabulo nominantur, cum decursibus aquarum, et aliis praerogativis conditionibus et utilitatibus, quibus ipsa Molendina hucusque tenuimus, ac Progenitores nostri per antea tenuerunt... Declarantes tamen, quod Venerabiles et Religiosi... volentes de hujusmodi elemosyna et beneficio grati esse, promiserunt, ac sponte, et liberaliter sponderunt Nobis praelibatis Dominis... ac eas promissiones, quae inferius continentur. Primo... secundo... tertio... Quarto...»

¹⁷⁷ Vidi bilješku br. 156. — «Amplis olim annis Redditibus et Proventibus conventus iste ab Illma Familia de Fran-gepanibus dotatus fuisse videtur; uti ex Scripturas C:C: satis desumi potest... In quadam eius Scriptura Brignis confecta, aliqui Fratres ex memorata Illma Familia fatentur Conventum hunc Segniensem Franciscanorum a suis Progenitoribus fuisse erectum, multis utilitatibus et annis Redditibus dotatum: Hi iidem donarunt quoque et irrevocabiliter tradiderunt pleno iure molendina posita ultra castrum Ottocazac prope Villam, quae dicitur Vilich, et molendina de Vilich expresso nomine nominantur, cum decursibus aquarum, et aliis pertinentiis etc. ut habetur D:D: sed quia illis temporibus tota illa Vicinia a Turcis devastata erat, et occupata, his dein expulsis Conventui nihil amplius obvenerat, nec obvenit». — Uspor. i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 213.

¹⁷⁸ Vidi bilj. br. 168 i 171.

¹⁷⁹ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 243—244. — «...Quocirca nos cupientes vestigia nostrorum majorum imitari... contribuere praefato monasterio... volumus... quod fratres dicti monasterii s. Francisci civitatis Segnie praesentes et futuri, ammodo perpetuis temporibus debeant habere omni anno in festo s. Michaelis de proventibus et redditibus Sernovniae nostrae ledeniczkae ducatos decem auri nomine donationis elemosynae perpetuae. Cum hoc quod fratres praefati monasterii perpetuis temporibus teneantur dicere unam missam omni beodomada in dicta Ecclesia pro salute... nec non defunctorum nostrorum...» — Uspor. KAS, nav. (F. F.) uz opasku da se u tom prijepisu navodi god. 1487. dok M. Sladović ima god. 1481. — U tom svešćiću nalaze se prijepisi darovnica istom samostanu od raznih hrvatsko-ugarskih kraljeva.

»Mi Miklouš Frankopan grof tersački, kerčki, senjski i modruški itd. dajemo na znanje vsim kim se dostoji: kako budući perva vrimena jedan od naših predjih od melina našega Žernovnice redu i kloštru svetoga Franciška u Senju jednu elemozinu odlučil i ostavil bil, vsako leto davati a to dokle je imanje jošće frankopansko skupa bilo i dokle Turci ovih krajin nisu bili opustili, a sada budući tesno vrime i od Turak i od drugih nepriatelov naša imanja porobljena i oduzeta. Zato mi po vsem tom odlučujemo i zapovedamo našemu oficialu ili porkulabu sadašnjemu i ki potle za njim budu u našem gradu Novom, da imaju vsako leto od rečenog melina Žernovnice okolo svetoga Mihalja dne gori rečenom kloštru ili fratrom sv. Franciška u Senju stojećim u ime elemozine šest starij¹⁸⁰ riške ali vinodolske mere davati pšenice...«¹⁸¹

Nakon gore iznesenog ovdje nas posebno zanima daljnja sudbina franjevačkog samostana i crkve u sv. Petru, izvan gradskih zidina u Senju. U prvoj polovici XVI stoljeća Senj je bio sve više ugrožen od Turaka. O tome je zapisao već citirani M. Magdić: »Budući da su pako Turci poslije osvojenja Like i Krbave (1528.) skupa s martolozima (turski razbojnici, koji senjsku djecu lovljahu i Turkom prodavahu) sve to većma na senjsku okolicu navaljivahu...«¹⁸² Malo zatim, god. 1537, padom Klisa u turske ruke, branitelji Klisa bježe i nastanjuju se u Senju i okolnim utvrdama, koje suvremenici nazivaju »Senjski uskoci«. Da se senjski neprijatelji, turske iregularne jedinice (martolozima), koji često zalijeću do senjskih zidina i pljačkahu po okolici, ne utvrde u jakim crkvenim i samostanskim zidinama koji su se nalazili izvan gradskih zidina i koji su bili vrlo podesni za napad na Senj, naredi kralj Ferdinand I (1527—1564) da se poruše svi objekti izvan gradskih zidina, kako ne bi poslužili napadačkim Turcima za zaštitu.

Među objektima određenim za rušenje bili su i crkva i samostan male braće u sv. Petru. Prema J. Valvasoru tu naredbu izvrši general i senjski kapetan Ivan Lenković god. 1559.¹⁸³ O tome nas uz Valvasora (prema M. Magdiću, str. 57) izvještava i Pavao Vitezović: »1559. Razorisce fratri Klostar S. Ferencza izvan Szenya i novoga nutri pocesse zidatti...«¹⁸⁴ O tome nalazimo potvrdu i u kamenom natpisu — grafitu — koji je oko god. 1891. vidio u jednoj sobi na drugom katu tvrđave Nehaj Ivan Kukuljević Sakcinski i zabilježio ga (natpis nije sačuvan). Prema I. Kukuljeviću¹⁸⁵ taj natpis glasi:

»Na dan priblazene D. Marie Sviecharizze ali od kanelabra, dosli jesu Turci do grada Senja, ali Senju nisu nista naudili, nit skode napravili, jer su se Senjani hrabreno odnasli. Nego samo Turci opalise Klostar i crikvu Sv. Petra, od kojega Klostra nije ostalo nego samo stina od koje stine nachinio je prvi Ban Lencovich napraviti Fortizzu, da se brane od Turakah, na postenje Senjanov, i crikve sv. Franje, da ih brani Bog i sveti Duh. Leta Gospodinova 1558.«¹⁸⁶ Prema A. Glavičiću: »Sličan grafit, dvostruki sa urezanim latinskim slovima i jezikom, većim dijelom pokriven slojem maltera,

¹⁸⁰ Star, mjera za žito; mletački oko 80 litara.

¹⁸¹ Uspor. M. SLADOVIĆ, str. 244—245.

¹⁸² M. MAGDIĆ, n. dj., str. 57.

¹⁸³ Uspor. ANTE GLAVIČIĆ, Informacija o obnovi tvrđave »Nehaj« 1968—1970. i izgradnji uskočkog mauzoleja u Senju, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XX, Zagreb 1971, br. 1, str. 26—27; M. MAGDIĆ, isto.

¹⁸⁴ Citirano prema M. VILIČIĆ, n. dj., str. 229.

¹⁸⁵ IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1891, broj: 819.

¹⁸⁶ Uspor. A. GLAVIČIĆ, n. dj.; J. FRANČIŠKOVIC, n. dj., str. 413 koji uz to primjećuje: »Ovaj natpis sudeći po jeziku i pravopisu mogao doduše i kasnije nastati, ali potvrđuje tradiciju.»

nedavno je otkriven u maloj prostoriji nad samim ulazom u tvrđavu.¹⁸⁷ Prema M. Saldoviću Krčelić u svojem *De regnis Dalmatiae* itd. str. 467. piše o franjevačkom samostanu u Senju, da je ovaj samostan bio negda izvan Senja te da ga je porušio s drugim crkvama i samostanima general i senjski kapetan Lenković kad je god. 1558. sagradio tvrđavu Nehaj.¹⁸⁸

Međutim, prema buli pape Pavla III od 4. srpnja 1547. moglo bi se zaključiti da su franjevački samostan i crkva izvan gradskih zidina bili porušeni mnogo prije god. 1558. dotično 1559, tj. već prije godine 1547. kad je bila izdana rečena bula. Ova papina bula pretpostavlja molbu (»exhibita petitio continebat«) senjskih franjevaca u pitanju rušenja starog i građenja novog samostana. Iz same bule proizlazi slijedeće (prema molbi senjskih redovnika):

1) Senjski franjevci obavijestite papu da je senjski kapetan po naređenju kralja Ferdinanda do temelja porušio i sruvio sa zemljom njihove zgrade koju su imali blizu i izvan zidina grada Senja, da se ne bi možda u njih uvukli Turci, kako se to negda već dogodilo u ovim krajevima,¹⁸⁹ i tako poslužili na štetu i propast kraljevstva i kršćanske države;

2) stoga je isti kapetan, sporazumno s kraljem Ferdinandom, dao franjevcima u zamjenu za porušenu kuću crkvu Sv. Duha¹⁹⁰ u zidinama istog grada;

Sl. 129 — Glavni oltar sv. Franje u istoimenoj crkvi (oko 1935.)

¹⁸⁷ ISTO, str. 27.

¹⁸⁸ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 236.

¹⁸⁹ Godine 1522. Turci su porobili crkve i samostane sv. Jurja i sv. Franje (u sv. Petru) izvan gradskih bedena. (Uspor. A. GLAVIČIĆ, Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, Maja 1964. godine, SZ 1965, I, str. 321, bilj. 1).

¹⁹⁰ O toj crkvi Sv. Duha zabilježio nam je M. SLADOVIĆ (str. 237): »Nekadašnju crkvu Sv. Duha pretvorio je moj otac u magazin a stric Matija u stanovaču kuću. Tik ove crkve stanovahu negda baroni Gal i Portnar. Kamen sa izklesanom slikom sv. Trojice a naime Sv. Duha u slici golubice, bivši u rečenoj crkvi nahodi se sada u zidu groblja sv. Petra s ovim napisom: TEMPORE NOBILIIUM GHASPARIS DE PRONTE ET LODOVICI PEROVICH CASTALDOR. EIVSDEM ECCLESIE FACTUM FUIT PER EOS HOC OPUS 1491. Da je ova crkva prije od 1559. obstojala tvrdi ovaj napis mimo ostalih a i sama bula rečmi »capellam S. Spiritus... assignasset« čiem bi Krčelića izpravili».

3) međutim, senjski franjevci mole kralja Ferdinanda dozvolu za gradnju druge kuće u zidinama istog grada, što im je kralj Ferdinand pismeno dozvolio;

4) u vezi s time senjski franjevci mole papu da sve to potvrdi i on svojim apostolskim ugledom;

5) što sve papa ovim pismom »apostolskim autoritetom dozvoljava i potvrđuje« za sva vremena.¹⁹¹

U tome nas utvrđuje i činjenica da je s gradnjom tvrđave Nehaj započeto već god. 1553. te da je ista bila završena već god. 1558. Senjski kapetan Ivan Lenković upotrebio je u tu svrhu razgrađeni materijal porušenih crkava i samostana sa vidnim detaljima gotike i renesanse uzidavši ih u zidove Nehaja za nadvoje i dovratnike. Među tim materijalom najinteresantnije su nadgrobne ploče koje bez sumnje pripadaju frankopanskoj zadužbini u sv. Petru, u kojoj su od god. 1297. do 1474. bile porodične grobnice roda Frankopana. Iz franjevačkog samostana u sv. Petru je i sačuvana ploča kneginje Ižote Frankopanke iz god. 1456.¹⁹²

S time u vezi tužili su se Frankopani već god. 1540. kralju Ferdinandu kako je senjski kapetan Ivan Lenković porušio u to vrijeme i franjevačku crkvu i samostan do nje koje su njihovi praoci bili sagradili. (Riječ je svakako o crkvi i samostanu male braće u sv. Petru izvan senjskih zidina). Oni su tom prilikom tražili da kraljevski dvor odredi u unutarnjem dijelu mjesta položaj na koji bi se mogli naseliti isti franjevci. Frankopanima je bilo odmah odgovoreno da je to rušenje naredio sam kralj zbog turske opasnosti te da će franjevcima biti određeno mjesto kraj nove crkve Sv. Duha.¹⁹³ Prema arhivskom dokumentu od god. 1774. izlazi da bi samostan bio porušen već god. 1517. i to po izričitoj naredbi cara Ferdinanda I (»... de expresse Mandato... Imperatoris Ferdinandi I de anno 1517 Conventus extra muros positus totaliter destructus erat...«).¹⁹⁴ (Vjerojatno se ovdje radi o pogrešci prepisivača, jer je kralj Ferdinand I kraljevaio od godine 1527—1564.).

Vratimo se sada opet gore citiranoj buli pape Pavla III. Iz rečene bule proizlazi kako je franjevcima iz sv. Petra dana na uporabu najprije crkva Sv. Duha u gradu, a onda im je u naknadu za porušenu crkvu i samostan izvan gradskih zidina sagrađena nova crkva i samostan u samom gradu. Međutim, ostali samostani što su bili izvan gradskih zidina i koji su bili tom prigodom porušeni bili su napušteni, kako ćemo kasnije vidjeti.¹⁹⁵ Frančičković je pak mišljenja da je novi franjevački samostan s novom crkvom sv. Franje sagrađen na istom mjestu u gradu gdje se to tada nalazila malena i možda u ruševnom stanju stara crkva sv. Franje koju su god. 1558. od

¹⁹¹ Uspor. KAS, nav. pod oznakom (C.C.) i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 234—236.

¹⁹² Uspor. u slijedećoj bilješki i J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 413.

¹⁹³ Acta HASBURGICA, III, 25. Citirano prema Stj. Pavičić, I. Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. stoljeća od Turskog prodora, SZ III, 1967—1969, str. 332.

¹⁹⁴ Uspor. KAS, navedeno sprijeda.

¹⁹⁵ J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 413; M. VILICIC, n. dj., str. 231.

temelja preudesili i proširili da uzmogne odgovarati svojoj novoj svrsi.¹⁹⁶ Dok naprotiv M. Viličić misli da je franjevcima podignut novi samostan s crkvom u gradu — pokraj crkve Sv. Duha.¹⁹⁷

Po svemu se može zaključiti da je novi samostan u gradu i crkva sv. Franje građena istovremeno kada i tvrđava Nehaj (1553—1558). Toliko proizlazi i iz natpisa na kamenoj ploči s pročelja same crkve na kojoj stoji napisano da je ista sagrađena god. 1558. za vladanja kralja Ferdinanda i u vrijeme kad je u Senju bio kapetan Ivan Lenković, graditelj tvrđave Nehaj povrh Senja.

Tom je, naime, prigodom bila na glavnom pročelju s lijeve strane portala novosagrađene crkve sv. Franje postavljena spomen-ploča s grbom kapetana Lenkovića i slijedećim natpisom:

REGNANTE SERENISSIMO PRINCIPE ET DNO
DNO. FERDINANDO DIVINA FAVENTE
CLEMENTIA ROMANORUM. HUNGARIE
BOHEMIE DALMATIE CROATIE ET.C.
REGE INFANTE HISPANIE ARCIDUCE
AUSTRIE.ET.C. INVICTISSIMO TEMPORE
CAPITANEATUS DOMINI JOHANIS
LENCOVIC SVE MAESTATIS COM
MISARII ET CAPITANEI MDLVIII¹⁹⁸

S druge pak strane renesansnog portala stajao je stari i novi grb Frankopana koji podržavaju dva anđela, uz koje stoji po jedan redovnik i to franjevac i benediktinac sa skapularom, (vjerojatno prenesen iz stare crkve izvan senjskih zidina), dok je ispod rozete bio reljef sa sedam likova svetaca (možda također prenesen iz stare porušene crkve, kao što je to možda bio i sam kamen klesanac pročelja nove crkve).¹⁹⁹

Pavao Vitezović u svojoj kronici rušenje starog franjevačkog samostana s crkvom sv. Franje kao i gradnju novog samostana u gradu postavlja u god. 1559. U njoj se čita: »1559: Razorisse fratri Klostar S. Ferencza izvan Szenya i novoga nutri pocesse zidatti . . . «²⁰⁰ Isto piše i Krčelić u svojoj knjizi »*De regnis Dalmatiae . . .*« (str. 467). Pošto je konstatirao da je kapetan Lenković god. 1558. porušio sve crkve i samostane izvan senjskih zidina zbog gradnje tvrđave Nehaj, piše: » . . . slijedeće godine 1559 u gradu je sagrađena crkva Sv. Duha (!), i samostan za Franjevce.«²⁰¹

Nova crkva sv. Franje u gradu bila je imitacija senjske katedrale time da je bila nešto manja od nje. Imalo je tri lađe od kojih su pobočne bile nešto kraće od srednje — glavne, od koje su je dijelili okrugli lukovi koji su počivali na četverouglastim zidanim stupovima. Prema J. Frančiškoviću crkva je građena u stilu romanske bazilike,²⁰² dok M. Viličić prema sačuvanim arhi-

¹⁹⁶ J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 413—414.

¹⁹⁷ M. VILICIC, n. dj., str. 231.

¹⁹⁸ I. KUKULJEVIĆ, n. dj., str. 244, br. 816 (prema M. MAGDIĆ, n. dj., str. 19 i M. VILICIC, n. dj., str. 231).

¹⁹⁹ Uspor. J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 414 i M. VILICIC, n. dj., str. 231. (Grb knezova Frankopana na pročelju crkve sv. Franje u Senju v. Vj. Klaić, n. dj., str. 261).

²⁰⁰ Citirano prema M. VILICIC, n. dj., str. 229.

²⁰¹ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 236 i ondje rečeno o crkvi Sv. Duha (vidi bilj. br. 190).

²⁰² J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 414.

tektonskim snimcima zaključuje po tlocrtu da je to rano-gotička tipično franjevačka bazilika, u kojoj se glavna lađa svojom cijelom širinom povezuje sa svetištem, što odgovara duhu franjevačkog reda kome je težnja što veća povezanost s vjernicima.²⁰³

Posebna historijska vrijednost nove crkve sv. Franje bila je u njezinom sadržaju. Cijela, naime, srednja lađa bila je popločana nadgrobni pločama hrabrih uskočkih junaka i uglednih senjskih građana. Upravo ti grobovi i njihove nadgrobne ploče dragocjeni su spomenici grada Senja i njegove povijesti. I baš zbog toga imala je ova crkva izuzetno značenje za grad Senj. Međutim, najstariji među njima i ujedno najljepši senjski likovni spomenik iz XV stoljeća — jest nadgrobna ploča Ižote Frankopanke — rođene kneginje aragonske i estenske, kćerke gospodara Ferrare i Modene, rano umrle žene kneza Stjepana II Frankopana, koja je umrla god. 1456. Ova nadgrobna ploča bila je prenijeta kasnije iz stare crkve izvan zidina u novosagrađenu u gradu. Natpis rečene ploče glasi:

»HIC JACET CORPUS MAGNIFICAE DNAE IXOTE FILIE QUONDAM D.NICOLAI MURCHIONIS ESTENSIS ET CONSORTES MAGNIFICI DNI.STEPHANI SEGNIIE VEGLIE ET MODROSSIE COMITIS. ANNO MCCCCLVI DIE XXVI IANUARIIL.«

Prema M. Magdiću takvih nadgrobni ploča s natpisima bilo je u crkvi sv. Franje — 32.²⁰⁴ Prigodom restauracije crkve god. 1888. te nadgrobne ploče bile su dignute s poda i uzidane u zidove crkve, tj. u zidove svetišta srednje lađe i pod korom od desne strane na lijevu — ukupno 32. Pošto je time ova crkva bila usko povezana sa životom grada Senja, odatle je s pravom dobila ime Panteon senjskih uskoka, posljednje njihovo počivalište.²⁰⁵

Napokon je u razaranjima II svjetskog rata uz druge objekte u Senju — za njemačkog bombardiranja god. 1943. — srušena i crkva sv. Franje od koje su ostali samo njezini temelji i zvonik (i on oštećen — raspuknut). Sve su nadgrobne ploče sačuvane u komadima i pohranjene u dvorištu palače Carina (novom sjedištu senjsko-modruške biskupije). Budući da se radi o važnom povijesnom spomeniku za grad Senj osnovan je Inicijativni odbor za obnovu mauzoleja Uskoka u Senju koji bi se uredio na prostoru porušene crkve sv. Franje. U tu svrhu bi se iskoristio sav preostali materijal franjevačke crkve. Međutim, prije svega toga izvršila bi se arheološka istraživanja čitavog prostora porušene crkve i svih grobnica.²⁰⁶

I na koncu svega da rečeno još nešto o daljnjoj sudbini franjevacu u samom Senju. Franjevački samostan u Senju, zajedno s onim na Trsatu, spadao je u početku pod bosansku provinciju, a kasnije hrvatsko-krajinjsku sv. Križa (Provincia S. Crucis Croatiae et Carnioliae vocata). Kako smo već sprijeda vidjeli samostan — kao frankopanska zadudžbina — bio je bogato obdaren brojnim darovnicama knezova Frankopana. Međutim, zbog čestog

²⁰³ M. VILICIC, n. dj., str. 235.

²⁰⁴ Uspor. J. FRANČIŠKOVIĆ, n. dj., str. 413, 420—421; M. MAGDIĆ, n. dj., str. 19—29; M. VILICIC, n. dj., str. 235—236; VJ. KLAIC, str. 241—242 koji donosi i sliku nadgrobne ploče kneginje Ižote kao i hrvatski prijevod natpisa: »Ovdje počiva tijelo velemožne gospođe Ižote, kćeri pokojnoga gospodina Nikole, markgrofa Estenskoga, i supruge velemožnoga gospodina Stjepana, kneza senjskoga, krčkoga i modruškoga. Godine 1456. dana 26. siječnja».

²⁰⁵ A. GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice, SZ II, 1966, str. 412. kaže, da su prigodom restauracije crkve bile registrirane 33 grobnice.

²⁰⁶ ISTO, str. 412—413; M. VILICIC, n. dj., str. 225—240.

i neprestanog nadiranja Turaka bio je lišen nekih od njih, kao npr. mlinova u selu Vilićima kod Otočca (darovnica braće Frankopana od god. 1435) tako da koncem XVIII stoljeća ne posjedovaše ništa »izim vrtal kod zdenca na Travici (sada seminarski) i jednu senokošu imenom »fratruša«.²⁰⁷ Uz to su — prema fasiji od god. 1770. — samostanski legati iznosili sumu od 3530.— forinta. Drugi samostanski prihodi bili su slijedeći: prihod od mlina u Žernovnici; šest vinodolskih stara pšenice (darovnica kneza Nikole Frankopana od god. 1632); darovi od senjske mitnice; itd. Ali glavni prihodi samostana bili su od misa i milostinja. U tom smislu primjećuje M. Sladović: »... a ponajviše življahu od prošnje proseći pšenice i karišika, janjaca i masla po Lici do Gradčaca već od prvih vekovah, pšenice i smese po Modruštini do Zira, janjaca u Podgorju, ječma i mošta po Vinodolu a zelja po Krmpotah (Krivih Putih).²⁰⁸

Prema iskazu od 28. ožujka 1770. bilo je u senjskom samostanu 13 redovnika-svećenika, pet braće laika i jedan trećoredac (tertiar), što je bilo dostatno za službu u Senju. Prema popisu (u spomenutoj fasiji) od 30. prosinca 1774. bilo je u samostanu u Senju 13 svećenika, i pet braće laika. Tadanji, i zadnji, gvardijan toga samostana bio je o. Juvenal Smodin, koji je ujedno vršio i službu samostanskog knjižničara. Uz njega su bila dva redovnika —

Sl. 130 — Pročelje bivše crkve sv. Franje u Senju (oko 1935.)

²⁰⁷ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 213.

²⁰⁸ ISTO.

hrvatski propovjednici (Concionator Illiricus), jedan njemački propovjednik za njemačke vojnike (Concionator ad Milites germanos); jedan je bio orguljaš i vodio pjevanje te upravljao s pjevačkim zborom; jedan je bio učitelj koji je poučavao redovničke klerike kao i nekoje za svjetovni kler; drugi su se opet bavili dušobrižništvom u gradu i isповijedanjem; dok su nekoji od njih bili bez određene službe zbog bolesti.²⁰⁹

Međutim, opsežne crkvene reforme cara Josipa II, kojeg je pruski kralj Fridrik II podrugljivo nazivao »sakristanom« pogodila je i franjevački samostan u Senju. Da bi materijalno opskrbio siromašno niže svećenstvo i u tu svrhu osigurao potrebna sredstva dao je god. 1784. popisati dohotke visokog klera i ostalu crkvenu imovinu svjetovnog i redovničkog svećenstva. Za provedbu te osnove trebalo je vrlo mnogo novaca. Car ih je odlučio namaknuti tako da po primjeru Isusovačkog reda (1773) dokine sve muške i ženske redove (samostane) koji se nisu bavili njegovanjem bolesnika ili nastavom. To doista izvrši, zatim zaplijeni njihovu imovinu i tako osnuje vjerozakonsku i naukovnu zakladu.²¹⁰ Tom prigodom bio je ukinut i franjevački samostan u Senju, a redovnici toga samostana prijeđoše u franjevački samostan na Trsatu koji nije došao pod udar carske reforme Josipa II.²¹¹

Ovaj od franjevacu silom napušteni franjevački samostan senjsko-modrški biskup Ivan Krstitelj Ježić (1789—1833), rodom iz Novog Vinodolskog, preuredit će god. 1806. za bogoslovsko sjemenište u kojem će se od tada uzgajati svjetovni kler. Godine 1810. bio je pogođen požarom, da bude god. 1816. popravljen i onda god. 1896. restauriran.²¹² Na planovima Senja iz god. 1839. i god. 1857. ovaj objekt dolazi označen kao »Seminarium«. Iz tog razdoblja je i kameni spomenik u klastri bivšeg samostana, tj. sjemeništa, iz god. 1875. koji još i danas postoji. Nekadašnji samostan, kasnije bogoslovsko sjemenište, danas je sjedište senjske Općinske skupštine.²¹³

2. FRANJEVAČKI SAMOSTAN NA TRSATU

Nastavit ćemo s franjevcima. Daljnja zadudžbina knezova Frankopana za koju piše Vj. Klaić da je to »najdičnija zadudžbina njihova« (tj. knezova Frankopana),²¹⁴ je franjevački samostan s hodočasničkom crkvom Blažene Djevice Marije na Trsatu.

Trsat, stara rimska Tarsatica, spadao je pod vinodolsku županiju. Stoga kada je hrvatsko-ugarski kralj Andrija god. 1225. darovao istu županiju krčkim knezovima, tj. knezu Gvidonu i njegovim potomcima, pripao je i Trsat kneževini krčkih knezova, kasnije prozvanih Frankopana, koji će ostati u njihovoj vlasti kroz par stoljeća. Tako je kod popisa običajnih zakona kojima se vladalo u Vinodolu (1288) bio zastupan i Trsat koji su zastupali plovani Vazmina, satnik Nedrag, sudac Dominik i Vika.²¹⁵

Govoreći o Trsatu, prije nego prijeđemo na »znameniti samostan Franjevacu, kojega je crkva još i danas daleko na glasu kao zavjetno mjesto«²¹⁶

²⁰⁹ Uspor. BAS, citirano 1774. Fassio; M. SLADOVIĆ, str. 212—213.

²¹⁰ F. ŠIŠIĆ, n. dj., str. 335—336.

²¹¹ TIJAN, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, HKS, Senj, Zagreb 1940, str. 37 (prema M. Viličić, n. dj., str. 234).

²¹² ISTO; uspor. i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 290: »G. 1806 otvori biskup Ježić seminar u Senju koji pako za 4 godine već izgori te su klerici do g. 1816 po plovanih na obučenje razdijeljeni bili ...»

²¹³ Uspor. M. VILIČIĆ, n. dj., str. 234.

²¹⁴ Uspor. VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 6.

²¹⁵ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 96; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 62—63.

²¹⁶ VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 64.

i glasovitu zadužbinu knezova Frankopana, moramo ovdje — makar kratko — reći nešto o pobožnoj legendi o crkvi sv. Marije, jer je ona u uskoj vezi s kasnijom crkvom i franjevačkim samostanom na Trsatu.

Prema istoj legendi — nedaleko grada Trsata stajala je već u XIII stoljeću župska crkva sv. Jurja, a nešto podalje od nje bijaše prazno mjesto — zvano »Ravnica« koje je bilo vlasništvo neke udovice Agate. U noći 10. svibnja 1291. osvanu nekim čudom na tom prostoru neka neobična kućica — nalik na crkvu — sagrađena od prosta kamena na četiri ugla s jednim prozorom i vratima i bez krova, te urešena s malim zvonikom. A unutra bijaše oltar sa slikom koja je u gornjem dijelu prikazivala Bl. Djevicu Mariju sa sv. Ivanom a u donjem dijelu pozdrav Marijin (Navještenje). Uz to je na zidu bilo raspelo, a u jednom kutu kip Marijin s djetetom Isusom izrezan iz cedrovine, a zaogrnut bijelom odjećom.

Odakle ta sveta kuća? — bilo je pitanje sviју. Na to pitanje dao je odgovor svome puku bolesni trsatski plovani Aleksandar. On im reče kako mu se u snu ukazala Majka Božja i objavila mu, da je to ona ista kuća u kojoj se je ona rodila i stanovala kad joj je arkanđeo navijestio da će roditi Spasitelja, a koju su anđeli donijeli ovamo iz Nazareta. Na taj glas koji se je brzo raširio svijet je sa svih strana počeo dolaziti na Trsat da se pokloni svetoj kućici i slici Majke Božje. Za stvar se zainteresirao i krčki knez Nikola Frankopan i pošalje posebno izaslanstvo pod vodstvom plovana Aleksandra de Georgio u Svetu Zemlju (Palestinu) — u Nazaret, da razvidi da li se sveta kuća, koju su apostoli pretvorili u mađu crkvu, još uvijek nalazi na svome mjestu ili ne. Izaslanici su se povratili i izjavili, da je sveta kućica nestala iz Nazareta te da se temelji nestale kućice posve podudaraju s onom na Trsatu.

Prema istoj legendi — nakon tri godine i osam mjeseci, tj. 10. prosinca 1294, anđeli istu kuću prenese u Italiju i smjeste je na polju neke žene Lorete blizu Ancone (odatle Lroeto i crkva loretska ili lauretanska). To je prouzrokovalo veliku žalost među pučanstvom na Trsatu i bližoj i daljnjoj okolini i stoga isti knez Nikola Frankopan podigne na istom mjestu malu crkvicu u grčkom stilu. Na molbu pak knezova Ivana i Stjepana, a na utjehu onom narodu, pošalje papa Urban V god. 1367. za tu crkvu drugu sliku Majke Božje za koju se priča da ju je naslikao apostol sv. Luka na cedrovu drvu. Ta slika stoji i danas na glavnom oltaru sadašnje franjevačke crkve.²¹⁷

Nakon ovoga pogledajmo sada što nam povijest govori o crkvi i franjevačkom samostanu na Trsatu. Prije svega da rečemo nešto o tobožnjoj darovnici kneza Martina od 7. travnja 1431. Prema istoj knez Martin Frankopan, sin kneza i bana Nikole Frankopana, bio bi navodno izdao već 7. travnja 1431. darovnicu kojom postavlja temelje za gradnju franjevačkog samostana i crkve uz njega na Trsatu koji naziva svojim gradom (castrum nostrum Ter-sat), u vinodolskom području.²¹⁸

Ova listina sačuvana je na latinskom jeziku. Ista počinje ustaljenom formulom: »Mi Martin Frankopan milošću božjom knez senjski, krčki, modruški itd.«. Ovom darovnicom knez Martin daje na znanje svima i za sva vremena svoju nakanu, kako je zajedno sa svojom ženom Ursom, budući da nemaju od srca poroda komu bi ostavili svoje posjede, odlučio da »Bogu

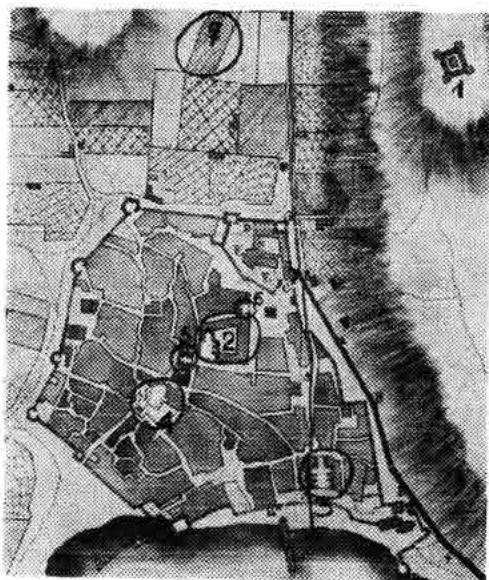
²¹⁷ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 64—65; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 240—241; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 111—113.

²¹⁸ Uspor. E. LASZOWSKI, n. dj., str. 97.

na slavu i Djevici Mariji na čast, a na korist kršćanskog puka« iz temelja sagradi zgradu i crkvu u čast Majke Božje u vinodolskom području blizu našeg grada — zvanog Trsat. I sve to sa željom da se u toj crkvi koju smo mi sagradili (per nos constructa) pjevaju hvale Bogu, a za oprostjenje naših grijeha i spas duša naših predšasnika. S tim u vezi odlučimo predati istu crkvu na upravu franjevcima bosanske provincije prema kojima gojimo posebno štovanje. A da bi isti redovnici mogli spokojno živjeti u tom samostanu i slobodnije slaviti Boga, knez Martin dariva franjevcima svoje posjede na Trsatu koji sižu do Rijeke. Zatim darovnica opširno opisuje granice tih posjeda. I na koncu knez Martin hoće da sve to bude miraz (dotes) rečene crkve za život i potrebe ondješnjih redovnika i za potrebe i popravke gore spomenute crkve, te istodobno izjavljuje kako će prije svoje smrti istu crkvu dotirati i drugim darovnicama.²¹⁹

Međutim, I. Crnčić pišući o hrvatstvu Rijeke donosi nekoliko dokaza koji govore protiv vjerodostojnosti rečene isprave. Prvi dokaz nalazi u samom datumu, »jer onda nije tekao sedmi, nego deveti narok« (indikacija). I onda navodi slijedeće razloge: 1) kako ni knez Martin ni njegova braća (kako se navodi u listini) nisu uopće vladali u frankopanskoj državini prije smrti kneza i bana Nikole, koji je umro tek god. 1432; 2) naadlje se u darovnici govori o knezu Nikoli kao pokojnom (»et pro salute animarum nostrorum praedecessorum«); 3) u listini se tvrdi kako knez Martin nema djece sa svojom ženom Ursom te da ih uopće neće imati (»quod sobole de utero careamus...), međutim god. 1431. knez Martin bio je još dječak od 14 godina

Sl. 131 — Plan grada Senja iz 1763. Beč, Arhiv dvorske komore: 0-162., Br. 1) Tvrđava Nehaj izgrađena od materijala porušenih crkava i samostana 1558., 2) Crkva i samostan sv. Franje, 3) Pavlinski samostan sv. Nikole na obali, 4) Crkva sv. Marije, 5) Crkva sv. Ivana Krstitelja, 6) Crkva sv. Duha, 7) Prostor crkve i samostana sv. Petra.

²¹⁹ Prijepis ove oporuke nalazi se KAS — u svešćiću pod oznakom K u kojem se nalaze prijepisi raznih darovnica senjskim i drugim franjevačkim samostanima počam od god. 1272. Ovaj dolazi pod oznakom D. — Isto donosi i M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 238—240; uspor. i E. LASZOWSKI, n. dj., str. 97. Zanimljivo je ovdje napomenuti, što opaža M. Sladović (str. 240), kako ova listina uopće ne spominje prijenos sv. kućice (1294) iz Trsata u Loreto kao ni stare crkve, jer knez Martin veli: »decrevimus aedificare a fundamento aedificium (samostan, op. M. B.) et Ecclesiam (bl. Gospe, op. M. B.)...«

— i prema tome još neoženjen (rođen je god. 1417); 4) u istoj ispravi nadalje piše »da je samostan na Trsatu sagrađio i izručio franjevcima, a god. 1453. piše papi Nikoli V da bi rado isti sagrađiti i njima ga izručiti; i napokon 5) kako je knez Martin umro tek god. 1479. Nakon svega toga I. Crnčić zaključuje da ova darovnica nije mogla biti napisana prije god. 1453. te da se u stvari vjerojatno radi o pogrešci kod prepisivanja.²²⁰

Za prednju darovnicu piše i Vj. Klaić: »da je vrlo sumnjiva, naročito jer nema izvornika.«²²¹ Stoga on postanak crkve i samostana na Trsatu prikazuje s drugog vidika. I ako se ne može dokazati pobožna legenda, on misli da je već u XIV stoljeću postojala na Trsatu mala crkvića (današnje svetište) sa čudotvornom slikom Majke Božje. Kako se pak u XIV stoljeću sve više množio broj trsatskih hodočasnika već je knez i ban Nikola Frankopan mislio kako bi tu malu crkvicu proširio i dogradio uz nju samostan za redovnike koji bi skrbili za istu. (O tome vidi u buli pape Nikole V). Međutim, tu nakanu kneza Nikole imao bi izvesti tek njegov sin »bogati i pobožni« knez Martin koji je gradio i darivao i druge samostane.

Kad su naime braća Frankopani dijelili god. 1449. svoju djedovinu pripao je grad Trsat zajedno s Novim, Bakrom, Okićem, Bribirom, Kotorom, Stariogradom i Novigradom knezu Martinu Frankopanu. Od tada je knez Martin bio gospodar Trsata.²²² I kao takav nastojao je da izvrši zamisao svog pokojnog oca kneza Nikole. U tu svrhu zamolio je papu Nikolu V da mu dozvoli sagrađiti uz crkvu na Trsatu samostan s klaustrom, spavaonicom, blagovaonicom, vrtovima i drugim potrebnim za upotrebu i stanovanje male braće i nastaniti ga redovnicima sv. Franje. Kneževu molbu preporučio je i krbavski biskup Vid Korčulanin. Papa Nikola V bulom od 12. srpnja 1453. odobri Martinov naum i dozvoli mu da sagrađi samostan za franjevce na Trsatu. Iz te papine bule slijedi, kako je knez Martin — potaknut posebnom pobožnošću i u želji da ispuni zavjet svoga oca Nikole koji je učinio za svog života — želi da iz nova utemelji i sagrađi samostan s klaustrom, spavaonicom, blagovaonicom, vrtovima i drugim potrebnim radnjama za potrebe i stanovanje male braće blizu crkve sv. Marije na Trsatu. Sveta Stolica dala mu je tom bulom potrebno odobrenje za sve to.²²³

Gradnja rečenog samostana trajala je sve do god. 1468. Iste naime godine — 12. kolovoza — izdaje knez Martin franjevcima na Trsatu darovnicu kojom im daje u posjed selo Kotor u Vinodolu te razne dohotke svojih gradova Bakra, Bribira, Novigrada, Otočca, Okića i Kostajnice.

Knez Martin neće zaboraviti svojeg samostana — svoje zadužbine na Trsatu pa će ga se sjetiti i u kasnijim svojim darovnicama. Tako mu darovnicom od god. 1474. dodaje još i selo Grižane u Vinodolu koje je otkupio od kneginje Margarete, kćeri pok. Bartola Frankopana, i drugom god. 1478.

²²⁰ I. CRNČIĆ, n. dj., dodatak: Slovenski Sveti Jerolim u Rimu a Rieka, Trst 1868, str. 13—14; uspor. o tome i E. LASZOWSKI, n. dj., str. 114.

²²¹ Uspor. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 335, bilj. br. 226.

²²² E. LASZOWSKI, n. dj., str. 98.

²²³ Uspor. FARLATI IV, str. 102; I. CRNČIĆ, n. dj., str. 14, bilj. 1): »Cum itaque sicut exhibitā nobis nuper pro parte tua petitio continebat, tu singulari devotione motus et ut etiam votum per quondam Nicolaum patrem tuum, dum vixit, factum, adimpleatur, prope ecclesiam Sanctae Mariae super Tersat, Corbaviensis diocesis, . . . unam domum cum claustro, dormitorio, refectorio, hortis, hortalitiis et aliis necessariis officinis pro uso et habitatione Fratrum Minorum de Observantia de novo fundari, construi, et aedificare facere ferventer exoptes, dummodo tibi super hoc per Sedem Apostolicam licentia concedatur . . . Anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, quarto idus Julii . . . «

kojom mu daje polovicu prihoda od sajмова na Trsatu i kapelu sv. Lovre s vrtom kod mora.²²⁴

Kasnije su i Martinova braća i njegovi sinovci (kao npr. knez Stjepan i sin mu Bernardin) posebnim ispravama ne samo potvrđivali njegovu zadužbinu nego su joj novim donacijama povećavali imanje i dijelili bogate darove od kojih se posebno spominje veliki moćnik od srebra koji je crkvi poklonila kneginja Barbara, kći kneza Sigismunda Frankopana a supruga srpskog despote Vuka Brankovića Zmaja (oko god. 1485).²²⁵ Ispravom, izdanom u Bakru 22. veljače 1474, knez Ivan (Hans) Frankopan potvrđuje sve darovnice kneza Martina dane crkvi Majke Božje i franjevcima na Trsatu.²²⁶

Kao što su se knezovi Frankopani prije pokopavali većinom u crkvi male braće u Senju u sv. Petru izvan gradskih zidina, od tada će zadužbina kneza Martina — crkva Majke Božje na Trsatu postati grobnica istih knezova. Prvi koji je bio u njoj pokopan bio je Martinov sinovac Bartol X (god. 1474) te malo zatim i sam knez Martin god. 1479. Uz njega je bila sahranjena i njegova žena. U istoj crkvi nalaze se još grobnice: Nikole VI Frankopana Tržačkoga i njegove žene Elizabete Petuh de Guse (god. 1513). Nad nadgrobnim pločama vide se likovi — njegov i njezin. Napokon je u crkvi sahranjen još i ban Nikola IX Frankopan Tržački (god. 1647), ali nije sačuvana njegova nadgrobna ploča kao ni natpis.²²⁷

Koliko je obitelj knezova Frankopana bila vezana uz trsatsko svetište — tu zadužbinu Frankopana — pokazuje nam i žalobna tužaljka Franje Krste Frankopana — religiozna »ELEGIA« koja je prvi puta tiskana u Macerati u Italiji god. 1656. U njoj on kao mladi pjesnik bezbrojnim uzdasima i vapajima izražava svoju veliku bol što je nazaretska Gospina kućica ostavila Trsat i preselila se u Loreto. U istoj Elegiji knez Franjo Krsto poziva na oplakivanje tog žalosnog udesa stanovnike Ilirije, Istre, jadranskih obala i Dalmacije, a osobito pak poziva rod Frankopana koji je odlaskom kućice izgubio svoje najveće bogatstvo.²²⁸

I sada da rečemo još nešto o kasnijoj povijesti crkve i samostana na Trsatu. U noći 5. ožujka 1629. buknuo je u samostanu na Trsatu požar te je u roku od tri sata izgorio cijeli samostan i crkva. Tom su prigodom nestale mnoge dragocjenosti i izgorjele knjižnica i tako su nestali i mnogi vrijedni stari rukopisi koji su se u njoj čuvali. Stoga se tako malo znade o postanku samostana i crkve i brojnim darovnicama koje se odnose na crkvu i samostan.²²⁹

S tim u vezi franjevci pristupiše odmah obnovi samostana i crkve koja je trajala dvije godine, a u međuvremenu redovnici su stanovali kod raznih trsatskih obitelji. Gradnju je vodio i nadzirao sam provincijal Mihovil Kunar, a slikama ga je ukrao vrijedni slikar fra Serafin Schön koji umre u Mlecima god. 1693. navodno otrovan od nekih zavidnika. Tada je samostan dobio sadašnji izgled. Od tada, a osobito iza smrti zaslužnog trsatskog gvardijana o. Franje Glavinića, nije se ništa naročito dogodilo sa samostanom.²³⁰

²²⁴ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 60 i 240; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 114.

²²⁵ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 65—66; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 253.

²²⁶ BAS, br. 610 — god. 1767; FARLATI IV, str. 133; E. LASZOWSKI, n. dj., str. 114 (samo on ima god. 1475).

²²⁷ Uspor. VJ. KLAIC, n. dj., str. 65—66.

²²⁸ Uspor. SLAVKO JEŽIĆ, Život i rad Frana Krste Frankopana, Zagreb 1921, str. 25—31; JOSIP BRATULIĆ, Pjesnik Frano Krsto Frankopan, Dometi, Rijeka 1971, br. 4—5, str. 49; EMANUEL HOSKO, Frano Krsto Frankopan — pjesnik Trsatske Gospe, Marijin Trsat 1971, br. 1, str. 8—9.

²²⁹ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 116; M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 241.

²³⁰ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 116.

Sama pak crkva sv. Marije bila je povećana u razdoblju od god. 1644. do 1652. i to do oltara sv. Nikole, a definitivno izgrađena god. 1824—1825. dobivši i novi toranj. Kasnije se mislilo na proširenje samostanske crkve. U tu svrhu bili su izrađeni i razni nacrti: od o. Anselma Wenera, Bollèa, Josipa Plečnika i Stjepana Podhorskoga, ali se do sada na to nije moglo odlučiti, jer skoro nijedan od njih nije u skladu s čuvanjem historijskih kulturnih spomenika.²³¹

Sadašnja crkva ima široko, a razmjerno nisko, pročelje s lijepim tornjem u sredini. Na samom su pročelju troja vrata, od kojih dvoja vode u crkvu, a treća u samostanski hodnik (klostar). Vratnice i uresi na njima imaju obilježje kasne renesanse. Nad vratima samostana stoji kameni grb knezova Frankopana. Pročelje ima četiri četverouglasta prozora, a među njima je nad vratima sličan, ali veći, prozor u starom gotskom okviru. Ovo je pročelje sagrađeno vjerojatno polovicom XVII stoljeća za vrijeme gvardijana o. Franje Glavinica.²³²

Crkva ima dvije lađe, tj. glavnu lađu do koje stoji još samo lijeva, dok desna nije nikad sagrađena, i mjesto nje postoji samostanski trijem. Glavna lađa završava sa svetištem koje od glavne lađe dijeli veliki trijumfalni luk od crvenog mramora i koje zatvaraju krasna vrata, izrađena od kovanog željeza, koja je dao izraditi senjski biskup Petar Brajković god. 1705. Na njima je i njegov grb. U samom pak svetištu je lijep mramorni oltar, poklon Ivana Uzolina (1692), na kojem se nalazi Gospina slika, rađena na cedrovini, a koju pobožna legenda pripisuje sv. Luki evanđelisti. Tu je sliku navodno poslao papa Urban V god. 1367. na utjehu Hrvatima. U svetištu pred oltarom bila je grobnica knezova Frankopana pokrivena izlisanom grobnom pločom od crvena mramora s likovima kneza Martina Frankopana (1479) i njegove žene. U istoj grobnici bili su sahranjeni i njegov sinovac Bartol (1474) i Nikola Frankopan Tržački koji je umro u Beču god. 1647. i htio da bude pokopan na Trsatu. U tu svrhu oporučno je ostavio iznos od 17.000 for. da se upotrebi za njegov ukop i podijeli među siromahe.

Prigodom posljednje obnove unutrašnjosti crkve od god. 1960—1963. za gvardijana o. Ivana Kovača bilo je uređeno i samo svetište. Tom prilikom izradio je za svetište zagrebački slikar Vladimir Kirin pet velikih slika na platnu koje prikazuju: 1) prenos kućice, 2) proslavu krunjenja trsatske Gospe (1715), 3) Petar Kružić — obrana Klisa 1525, 4) Frankopan šalje delegaciju u Nazaret 1291. i 5) Marija, zvijezda mora. Samo pak podnožje kapele obloženo je mramorom zelene boje. Tom zgodom učinjen je i novi križni put — fresco-slike akad. slikara Ivana Režeka iz Zagreba.^{232a}

Među ostalim oltarima ima ih nekoliko dosta lijepih, kao što je npr. onaj sv. Ivana Nepomuka iz XVIII stoljeća. U nekadašnjoj kapeli sv. Petra, za dužbini Petra Kružića, nalaze se nadgrobne ploče Nikole Frankopana i njegove žene Elizabete Petejeve koje su prije bile kod ulaza u svetište, a god. 1762. bile su prenesene ovamo. Tu je i grobnica senjskog biskupa Ivana Krst.

²³¹ ISTO.

²³² Rodom Istranin iz Kanfanara. Tripud bio provincijal i umro je kao trsatski gvardijan god. 1650. Napisao je povijest crkve i samostana: «Historia Tersattana. Raccolta dalle antiche e moderne historie, annali e traditioni, In Udine 1648», koju je posvetio hrvatskom podgeneralu Gašparu Frankopanu. Po smrti senjskog biskupa Andrije Frankovića († 1650) bio je imenovan senjskim biskupom od Ferdinanda III, ali umre iste godine. Kasniji poznati senjski biskup Sebastijan Glavinic (1690—1699) bijaše prasinovac o. Fr. Glavinica.

^{232a} — Uspor. SEMATIZAM Hrvatske franjevačke provincije svetog Cirila i Metoda, Zagreb 1969, str. 91. Ostale podatke dobio od uprave samostana, na čemu i ovdje izričem svoju hvalu.

Agalića (1617—1649), koji je umro u Rijeci god. 1649.²³³ Do ovih je bila i grobnica Petra Kružića, ali natpis na grobnoj ploči ne može se više čitati. U trsatskoj Marijinoj crkvi bili su također grobovi senjskog biskupa Kostrenjanina Ivana Smoljanovića (1655—1678) koji je u istoj crkvi podignuo mramorni oltar sv. Uršule. U svojoj oporuci od 27. kolovoza 1678. izrazio je želju da želi biti pokopan u Gospinoj crkvi na Trsatu te istim testamentom ostavi crkvi svoje srebrno posuđe i svoj biskupski križ.²³⁴ Isto tako grobnica obitelji Rovere, senjskog biskupa Riječanina Franje baruna Čikulina (1678—1681) pred oltarom sv. Franje koji je sam dao sagraditi, a koji je posvetio biskup Benedikt Bedeković god. 1706;²³⁵ kao i biskupa Petra Marianija (1650—1665), za kojeg je bila proširena trsatska crkva, jer nije mogla primiti brojne hodočasnike.²³⁶ U trsatskoj crkvi ima i drugih grobnica, ali bez natpisa.²³⁷

Mnogobrojni darovi kao i zavjetne slike koje su do pred kratko vrijeme bile izvještene po zidovima Marijine crkve na Trsatu sada se nalaze u kapeli zavjetnih darova koja je pred kratko bila uređena u samostanskom klausturu (1966). Kroz treća ulazna vrata na pročelju (o kojima je sprijeđa bilo govora) ulazi se u malo samostansko četverouglasto dvorište (kloštar) koje okružuju arkade tzv. križni trijem po kojem su oslikani razni prizori iz života Kristova. U samom pak prizemlju samostana nalazi se veliki prostran refektorij (blagovaonica) sa slikama Kristofa Tasca (1714), koji je radio i u katedrali u Krku, Serafina Schöna i Aleksandra Robleka († 1884), dok se pak u gornjem dijelu samostana nalaze brojne sobe za stanovanje redovnika, bogata i brojna knjižnica, riznica i arhiv. Velika blagovaonica kao i velik broj soba za stanovanje svjedoče kako je u trsatskom samostanu živio redovito veći broj redovnika.²³⁸

Franjevci kojima je knez Martin Frankopan predao novosagrađeni samostan na Trsatu zajedno s Gospinom crkvom pripadali su najprije tzv. bosanskoj vikariji (provinciji) — uz koju je postojala i druga tzv. dalmatinska. Zatim su spadali pod hrvatsko-kranjsku provinciju sv. Križa (provincia ss. Crucis Croatiae Carnioliae);²³⁹ a sada (od 1900) pak potpadaju pod hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metodija sa sjedištem u Zagrebu (Kaptol). Kako je franjevački samostan na Trsatu imao posebno značenje i igrao veliku ulogu ne samo u vjerskom nego i u hrvatskom kulturnom životu svjedoči nam također i činjenica da je u njemu redovito boravio veći broj redovnika. Tako je npr. prema fasiji (valovnici o prihodima) od god. 1770. u franjevačkom samostanu na Trsatu živjelo tada 39 redovnika.²⁴⁰ Do pred kratko vrijeme imala je hrvatska provincija tu svoj novicijat za klerike sa školom; a sada ima tamo Teološko-filozofsko učilište za svoje redovničke kandidate.

²³³ Uspor. M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 108.

²³⁴ ISTO, str. 110—111.

²³⁵ ISTO, str. 111—112.

²³⁶ ISTO, str. 109—110.

²³⁷ Uspor. E. LASZOWSKI, n. dj., str. 110.

²³⁸ Uspor. E. LASZOWSKI, n. dj., str. 110—111; SEMATIZAM . . . , str. 90—92. Kapela zavjetnih darova počela se raditi god. 1900. Budući da se mislilo na gradnju nove bazilike, rečena kapela imala je služiti kao privremena kapela za vršenje vjerskih obreda. Međutim do gradnje nove bazilike nije došlo, jer su se tomu protivili i vlada u Beču i hrvatski saor u Zagrebu koji su htjeli da se sačuva starina. Rečena kapela uređila se god. 1966. za kapelu zavjetnih darova, za gvardijana o. Gabrijela Durak.

²³⁹ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 213, 241.

²⁴⁰ ISTO, str. 212.

Franjevačku crkvu sv. Marije na Trsatu, kamo kroz cijelu godinu hodočaste brojni vjernici ne samo iz okolice hrvatskog primorja i Istre, već također iz Hrvatske, Slovenije te Dapače i iz susjedne Italije i Austrije,²⁴¹ uzdigao je papa Pijo XI god. 1931. na čast bazilike (basilica minor) — za gvardijana o. Vendelina Vošnjaka. Posebno su brojna hodočašća za Veliku Gospu (15. VIII) i Malu Gospu (8. IX). O tome nam je već pred više od sto godina zabilježio M. Sladović: »Obično (tj. hodočasnici, op. M.B.) idu tamo (= na Trsat, op. M.B.) na Veliku i Malu Gospoju.«²⁴²

3. FRANJEVAČKI SAMOSTAN U MODRUŠU

I na koncu da rečemo ovdje još nešto o trećoj zadudžbini knezova Frankopana, tj. o franjevačkom samostanu u Modrušu. Ovdje se, naime, radi o zadudžbini kneza Stjepana Frankopana. Godine 1375. knez Stjepan, pošto mu je mletačka republika odobrila zajam, zamoli istu republiku da mu uzajmi galiju s kojom kani poći na neko sveto mjesto (ad sanctam Mariam de Casopo) sa željom da ispuni svoj zavjet (pro complendo quoddam votum). Venecija mu dekretom od 27. travnja 1375. daje zamoljenu galiju i dozvoli mu još i to da smije sam u Mlecima najmiti toliko mornara koliko mu bude potrebno za put.²⁴³

Koji je bio Stjepanov zavjet i zašto ga je učinio, nije poznato. Međutim, vjerojatno s tim zavjetom u vezi je i njegova nakana da u svojem stolnom mjestu Modrušu sagradi crkvu i samostan za redovnike sv. Franje. Prema nekim indicijama taj je samostan bio gotov već god. 1377, jer je sama hrvatsko-ugarska kraljica Elizabeta te godine zamolila papu Grgura XI da dozvoli senjskim franjevcima preuzeti samostan u Modrušu i u njemu se nastaniti.

Sl. 132 — Detalj s jedne karte iz XVIII st. Kružnicama označeni samostani i crkve.

²⁴¹ Uspor. SEMATIZAM..., str. 91; dvomjesečnik »Marijin Trsat« koji izdaje uprava svetišta od god. 1967.

²⁴² M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 253.

²⁴³ LJUBIĆ, Listine, IV, str. 109.

Na rečenu molbu i preporuku uslijedio je odgovor pape Grgura XI, datiran u Rimu 19. siječnja 1378. Tim pismom papa dozvoljava senjskim franjevcima da mogu preuzeti crkvu sv. Franje, zvonik, zvon, groblje, kuće i drugo, što je sagradio i podigao »naš dragi sin Stjepan knez senjski« u svojem gradu Modrušu za njihovu upotrebu a na čast i pod imenom sv. Franje i koji je nakanio njima darovati sa svima pravima i sa svime što mu pripada. Kao razlog toj dozvoli papa navodi, budući da se grad Modruš u krbavskoj biskupiji nalazi blizu raskolnika i nevjernika, i jer čitav dan hoda naokolo nema drugog franjevačkog samostana. Papa je također postavio i uvjet za primanje tog samostana, tj. da franjevci mogu primiti rečeni darovani im samostan time, da mora biti uvijek u njemu po dvanaest redovnika. Tada je bio krbavski biskup Petar II (1370—1379).²⁴⁴

Daljnja povijest ovog samostana nije nam poznata, ali po svemu izgleda da nije bio duga vijeka te da je nestao prilikom bitke na Krbavskom polju. Stoga M. Sladović piše: »Sva je prilika da je 1493 i ovaj kloštar (tj. u Modrušu, op. M.B.) bitisao.«²⁴⁵ U koliko nije nestao tada, onda je sigurno nestao početkom XVI stoljeća, kad su Turci god. 1512. opustošili modrušku biskupiju ili najkasnije god. 1527. kad su osvojili sam Modruš.²⁴⁶ Tada je izgleda i modruški biskup Šimun Kožičić, Zadranić, napustio svoju biskupiju i nastanio se u Zadru gdje je umro god. 1536. U tom smislu zabilježio je M. Sladović: »God. 1527 zaplaviše Turci Krbavu i Liku, razoriše dvore na Udbini i na Modruši što je Simuna u Zadar povabilo ostavivši iz svojeg imutka svotu za popravu dvorih biskupskih...«²⁴⁷

B. PAVLINCI

Drugi redovnici koji su posebno osjetili donatorstvo i tutorstvo knezova Frankopana bili su *pavlini* (latinski: Ordo S. Pauli Eremitae), katolički muški red posvećen sv. Pavlu pustinjaku iz Tebe. Poznati inače i pod pučkim imenom »bijeli fratri«. Red je osnovan početkom XIII stoljeća u Mađarskoj, odakle se odmah po osnutku proširio na zapadu do Francuske i Portugala, a na istok u Poljsku, gdje još i danas postoji.²⁴⁸ Oko god. 1244. dolaze pavlini i u Hrvatsku i osnovaše prvi svoj samostan u Dubici (1244) koji je nestao i tijekom XIII stoljeća sagradili su mnoge samostane u svim dijelovima Hrvatske (u Slavoniji, u Zagorju, Dalmaciji i Istri). Pavlinski samostani bili su monumentalni i bogato opremljeni. Redovito su imali i vrlo bogate knjižnice kako ćemo kasnije vidjeti (Crikvenica, Novi i dr.). Stoga su uz tolike

²⁴⁴ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 226; VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 172. — »... sacrae vestrae — annuamus exhibita siquidem nobis nuper pro parte vestra — quod in oppido de Modrusa Corbavien. dioecesis quod prope schismaticos et infideles situm est, et quod per unam dietam (dan puta, op. M. S.) nullus locus fratrum ipsius vestri ordinis existit, et quod propterea dilectus filius noster Stephanus comes Seniae de propria salute cogitans et cupiens terrena — commutare ad omnipotentis Dei laudem et gloriam et pro sua et progenitorum suorum animarum remedio et salute quandam locum cum ecclesia — in dicto suo oppido ad opus vestrum in honore met sub vocabulo s. Francisci fundavit pariter et instruxit, illumque cum omnibus juribus et pertinentiis vobis intendit pia liberalitate donare; quare pro parte vestra fuit nobis humiliter supplicatum ut vobis excipiendi locum ipsum inibique morandi licentiam concedere dignaremur...« (citirano prema M. Sladoviću, n. dj., str. 226).

²⁴⁵ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 138 i 226.

²⁴⁶ Uspor. FARLATI IV, str. 111—112 (prema S. Krasčić n. dj., str. 305).

²⁴⁷ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 146.

²⁴⁸ U župu zagrebačke nadbiskupije — Kamensko kod Karlovca, gdje je nekoć bio pavlinski samostan, doputovala su 6. lipnja 1972. i stalno se nastanila četiri redovnika pavlinskog reda iz Poljske. Oni su došli u Hrvatsku s nakanom da studiraju povijest pavlinaca u Hrvatskoj i da ponovno uspostave pavlinski red u Hrvatskoj.

znanstvene radnike imali u svom redu također i lijep broj vještih umjetnika i graditelja. Oni su god. 1503. osnovali u Lepoglavi prvu javnu gimnaziju u Hrvatskoj. Slične škole imali su i u Senju i Crikvenici. Mnogi pavlinski samostani stradali su od Turaka, dok nije red potpuno prestao radom zabranom cara Josipa II god. 1786. Sva njihova imovina i njihovi arhivi pripali su Ugarskoj komori u Budimpešti. Godine 1958. bili su njihovi arhivi vraćeni i sada su pohranjeni u Arhivu Hrvatske u Zagrebu.²⁴⁹

Nas ovdje posebno zanimaju oni pavlinski samostani koji su se nalazili na teritoriju vladavine knezova Frankopana i koji su svi od reda bili frankopanske zadužbine, kao što su samostani: Sv. Spasa i sv. Jelene u Senju (i s njima u vezi hospicij sv. Kuzme i Damjana u Baški na otoku Krku), sv. Nikole na Gvozdu, sv. Marije u Crikvenici, sv. Marije u Novom Vinodolskom i sv. Marije u Zažićnu. Svi su ovi samostani (uz još druga dva samostana u Istri — Čepić i Sv. Petar u šumi) bili na posjedima krčkih knezova Frankopana i sačinjavali su hrvatsko-istarsku ili gvozdansku vikariju hrvatske pavlinske provincije. Kako je to područje u kasnom srednjem vijeku bilo izrazito glagoljaška domena, stoga su se i pavlini gvozdanske vikarije — za razliku od onih u sjevernoj Hrvatskoj — služili isključivo glagoljskim pismom i hrvatsko-slavenskim bogoslužjem. Stoga su i njihove isprave pisane uglavnom glagoljicom o čemu nam svjedoče brojne njihove isprave i darovnice. Stoga se i u buli pape Julija II od 11. svibnja 1504. za redovnike te hrvatsko-istarske vikarije kaže, da su »redovnici slavenskog jezika« (fratres sub lingua sclava).²⁵⁰

Prije nego prijedemo na pojedine pavlinske samostane, ukoliko su frankopanske zadužbine, zabilježiti ćemo ovdje i jedan sud o hrvatskim pavlinima. »Kako je poznato, bili su Pavlini vrlo štovani i ljubljen red u narodu. Može se reći, da su se Pavlini tako sljubili s narodom u Hrvatskoj kako su se Franjevci u Bosni i Hercegovini. To su bili zapravo narodni popovi i redovnici, te su se u krbavskoj i poslije u senjsko-modruškoj biskupiji služili u crkvi narodnim jezikom, a svoja pisma pisali časnim hrvatskim pismom, glagoljicom. U svojim su samostanima držali i škole, i zacijelo se mnogi primorski Hrvat... u njihovim samostanima uputio u pismo.«²⁵¹

1. PAVLINSKI SAMOSTAN SV. SPASA U LJUBOTINI KOD SENJA

Pišući Vj. Klaić o starom Senju kaže: »Bliza okolica grada Senja bila je u srednjem vijeku posuta samostanima i crkvama... Frankopanske zadužbine bili su jamačno i *pavlinski samostani sv. Spasa i sv. Jelene* (potcrtao M.B.), koji su imali prostranih posjeda tako na susjednom otoku Krku, kao i u hrvatskim župama na kopnu...«²⁵² Svakako kao najstariji pavlinski samostan na frankopanskom teritoriju spominje se onaj *Sv. Spasa* u morskoj

²⁴⁹ Uspor. ENCIKLOPEDIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, III, Zagreb 1964, str. 641 (Z. Sa); F. ŠIŠIĆ, n. dj., str. 245; GLAS KONCILA, XI god., Zagreb 25. VI 1972, br. 13, str. 14.

²⁵⁰ M. ŠLADOVIĆ, n. dj., str. 217—218 (donosi tekst bule); VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, Dvije Frankopanske glagoljske darovnice Pavlina, Zbornik historijskog instituta JAZU, Vol. I, str. 137—148 (separat).

²⁵¹ E. LASZOWSKI, n. dj., str. 213.

²⁵² VJ. KLAJČIĆ, n. dj., str. 69—70; uspor. i PAVLE ROGIĆ, Senj u srednjevjekovnim glagoljskim ispravama, SZ II, Senj 1966, str. 155.

Sl. 133 — Uvala Spasovac. Iznad mora stoje ruševine samostana sv. Spasa. Snimljeno oko 1920.

uvali Ljubotini kod Senja i to s njegove južne strane. Po imenu tog samostana Sv. Spasa ta je uvala dobila i ime Spasovac tako da je to ime potpuno istisnulo prvobitno ime Ljubotina.²⁵³ Samostan Sv. Spasa postojao je već u drugoj polovici XIV stoljeća, tj. za vladanja kneza Ivana (Anža), sina kneza Bartola krčkoga, koji je zajedno s bratom Stjepanom vladao porodičnim posjedima i stolovao većinom u Brinju, a brat mu Stjepan u Modrušu. Prema Kamilu Dočkalu samostan Sv. Spasa u Ljubotini kod Senja bio bi utemeljen prije god. 1364.²⁵⁴

Međutim, taj se samostan prvi put spominje u ispravi od 23. ožujka 1371. To je zapravo najstarija isprava o posjedovanju samostana Sv. Spasa u Baški na otoku Krku. Tom ispravom neki Stanac i žena mu Dragoslava iz Baške poklanjaju pavlinskom samostanu Sv. Spasa u Ljubotini kod Senja jedan vinograd u baščanskoj drazi zajedno s gospodarskim zgradama.²⁵⁵

²⁵³ Uspor. P. ROGIĆ, n. dj., str. 155.

²⁵⁴ KAMILO DOČKAL, Pavlinski red uopće, Zagreb 1953, Rukopis u Arhivu Historijskog instituta JAZU, Sign. XVI-29 (prema Mladen Bošnjak, Knjižnice pavlina u Crikvenici i Novom Vinodolskom, Jadranski zbornik VII, Rijeka—Pula, 1969, str. 462).

²⁵⁵ TADE SMIČIKLAS, CD XIV, str. 231. — »...dimisit, dedit et donavit idem Stanach suam vineam, que est in valle Besche et canardam et casalem cum omnibus, que pertinet (!) dicte vinee circumcira, extra, intra, que sunt dicti Stancii...»; uspor. i VI. STEFANIĆ, koji u nav. dj., str. 146, bilj. 17) primjećuje da je ta latinska isprava prevedena »de sclabonico« (dakle s glagoljice). No tu se pogrešno kaže »ecclesia sancti Spiritus de Lubentigno«, a ta je pogreška nastala bez sumnje tako, što se glagoljska kraćenica »sps« (= spas) pročitala kao latinsko »Spiritus«.

Zatim slijedi druga od 5. kolovoza 1372.²⁵⁶ Ovom ispravom spomenuti knez Anž oslobađa samostan Sv. Spasa od podavanja prihoda koji mu pripadaju od njihovih posjeda u rečenoj bašćanskoj drazi. (Iz ovog bi se dalo zaključiti da su pavlini imali više svojih posjeda u Baški na otoku Krku). U toj sipravi čitamo među ostalim »kako pride pred nas fratar Jakov preur svetago Spasa sa svoju bratju z Lubotine prosec nas dara milosrdna, a to da bismo ih ne brižili v dohodcih... onih ki nam pristoe v Drazi Bašćanskoj. A mi videvše nih podobnu prošnju učinismo im tu milost, dasmo i darovasmo većnim zakonom ta naš dohodak fratrom više imenovanim kloštra svetago Spasa, a to zato dasmo, oni su dlžni Boga moliti za naše zdrave, a za naših mrtvih duše spasene...« Listina je izdana u Brinju — stolnom mjestu kneza Anža.²⁵⁷

Isti »fratar Jakov, preur, svetago Spasa (s) svoju bratiju z Lobotin bliz Sena...« isprosit će sličnu darovnicu i od Anžova brata Stjepana kojom im isti poklanja sve dohotke koje bi mu morali plaćati za svoje vinograde »v drazi baškoj« na otoku Krku. Rečena isprava izdana je u stolnom mjestu kneza Stjepana — u Modrušu 9. kolovoza 1381. — iz koje ovdje donosimo slijedeće: »Mi knez Štífan damo viditi vsim, pred kih obraz ta naš list pridet, kako pride pred nas fratar Jakov, preur svetoga Spasa s' svoju bratiju z Lobotin bliz' Sena, prosec nas za nike dohotke, ki nas tikahu od njih vinogradov, ke imihu v drazi bašćanskoj. Za to mi vidivše, da je milosrdna prošnja i prava, i smišl'juće kratak život na sem sveti mi im ostavismo i darovasmo ta dohodak više imenovani za naših mrtvih duše, a za naše zdrav'je. A to za to oni se obećaše i priješe Boga moliti večno za naših prvih duše i za naše. Za to mi zapovedamo tvrdo našim podknežinom... da ne brižite tih brat više imenovanih...; hoću, branite i obranite, ako ljubite našu milost; ino stvoriti ne smite...«²⁵⁸ Isti knez Stjepan učinio je u ono vrijeme i neke druge donacije, kako ćemo kasnije vidjeti.

Da navedemo ovdje i druge darovnice knezova Frankopana u korist pavlinskog samostana Sv. Spasa u kojima je posebno riječ o mliništima na Švici kraj Otočca koja su bila poznata kao vrlo pogodna za mlinove i stupe sve do kasna²⁵⁹ i koja se često spominju u ispravama tokom XV stoljeća kao predmet darivanja.

Takva jedna darovnica koja se odnosi na pavlini samostan Sv. Spasa kod Senja je listina kneza Žigmunta (Sigismunda) Frankopana — izdana u njegovom stolnom mjestu Otočcu 8. svibnja 1452. Istu je pred kratko (god. 1953) objavio profesor Vjekoslav Štefanić.²⁶⁰ Ovom darovnicom isti knez daruje pavlinima Sv. Spasa jedno mlinište na Švici. Iz rečene isprave donosimo ovdje slijedeće: »Mi knez Žigmunt de Frankapan, knez krčki i modruški i pročaja... dasmo i darovasmo jedno mesto na Švici, kadi je podobno jedan malin učiniti svetomu Spasu vikuvičnim zakonom. A ti dobri ljudi gospodin vikariš Stanislav od molstira svetago Mikule z Gozda i fratar Filip, priur od svetago Spasa blizu Sena z drage ka se zove Ljubotina sa vsim svojim

²⁵⁶ Objavljena po VJ. ŠTEFANIĆU, u n. dj. god. 1953.

²⁵⁷ Prema VJ. ŠTEFANIĆU, n. dj., str. 140. — Na naleđu pergamene je latinski sadržaj isprave pisan gotičkim kurzivom: Co. IOANES relaxat 4^{mas} omnium... /ipsi spectantium in valle besche... / fratrum heremitarum./ 1372 mensis Augusti... — A u donjem desnom uglu naopako glagoljicom: Svetoga Spasa.

²⁵⁸ ŠURMIN, n. dj., str. 93, br. 28 i KUKULJEVIĆ, n. dj., br. XI; uspor. i VJ. KLAIĆ, n. dj., str. 172.

²⁵⁹ Uspor. VJ. KLAIĆ, Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb 1878, str. 263 (prema VJ. ŠTEFANIĆU, n. dj., str. 143 i 147, bilj. 30).

²⁶⁰ Uspor. VJ. ŠTEFANIĆ, n. dj.

kuventom (= lat. conventus, samostan) ... obećaše ... za zdrave naše i za naše grihe dokle smo živi vsaki mīsec 3 mise peti, a kada bismo mi pomankali, da za našu dušu viku vičnim zakonom imaju obsluževati te 3 mise vsaki mīsec po nih veru i po nih konšenciju (= lat. conscientia, savjest) ... »²⁶¹

Po smrti kneza Sigismunda (1465) redovnici samostana Sv. Spasa zajedno s onima sv. Jelene — smatrajući njegovu braću i sinovce baštinicima njegove kneževine — podnose im svima zajedno, sakupljenima na zajedničkom sastanku u Senju, zajedničku molbu kojom ih mole da im potvrde sve njihove posjede koje su im darovali njihovi pređi. U vezi s tom njihovom zajedničkom molbom oni izdaju u Senju zajedničku ispravu od 5. ožujka 1466. kojom istim redovnicima potvrđuju sve darovnice dane im od članova frankopanske porodice. Iz iste ovdje donosimo ovoliko: »Mi Stefan, Dujam, Martin, Juraj, Bartol, Anž, Mikula de Frankapani, krčki, senjski, modruški i pročaja knez, daemo na znan'e vsim i vsakom človiku i vsake vrste, pred kih obraz ta naš list pride, kako pridoše pred nas regul'ni v Hriste počtovani muži fratar Martin, priur svete Jelene, i fratar Juraj, priur svetoga Spasa, reda brat'e remet svetoga Pavla prvoga remete, proseći nas umileno i divoto (= lat. divotus, pobožan), da bi mi nih kloštrom i redu rečenomu pot'vrdili 2 malina, ki su na Švici, jošće treći malin, ki e svete Jelene v Bočačeh, v koi malinici sta 2 malina pod banim dvori s slapi i s potoci, i druge pošišione (= lat. possessio, posjed), a to e sinokošu svete Jelene na Vetrnom dolci za k nežu goricu; jošće takoe tri ždribi zem'le v brin'skom poli, ko se zove Drščino selo; jošće takoe selo svetoga Spasa v Podgvozdaci, ko se zove Šavšće selo, jedan ždribi zem'le; jošće takoe pol male v'si v Bočašćeh sa vsim ča k nei pristoi; i takoe v Botocih jedan ždribi zem'le velike mere gradske sa v sim ča k nemu pristoi; jošće takoe jedno selo v Vinodoli, ko e svete Marie na Ospu pod Novim, ko se zove Belgrad, sa vsim pristojn'em malim i velikim, ča koli pristoi k rečenim više selom, pola, i gore, i senokoše, i vode, driva i kamika, kako koli su naši prvi držali. Za to mi više rečeni knezi, pristavši k prošnam više rečenih muži regul'nih, više rečene posajsune (= posjede) više rečenim kloštrom i brati reda svetoga Pavla prvoga remete v'nih prebivajušćih i v'nih v noći i va dne za vso krstjanstvo i za nas i za naše dobro stan'e i spasen'e i za duše naših umrvših Boga molećim, cić Boga i svete Marie i vsih božih svetih daemo i daruemo i potvrđujemo, vekuvećnim zakonom ... »²⁶²

Isto će učiniti knezovi Frankapani sakupljeni god. 1477. u Modrušu, kada ponovno potvrđuju pavlinskim samostanima Sv. Spasa i sv. Jelene kod Senja njihove posjede i njihova prava.²⁶³

I napokon da navedemo i zadnju nama poznatu donaciju sa strane knezova Frankopana u korist samostana Sv. Spasa u Ljubotini. To je darovnica kneza Anža Frankopana koji darovnicom od 5. lipnja 1495. — izdanom »v našem gradu Brinah« — daruje pavlinskom samostanu Sv. Spasa kod Senja »i na pomoć crikvi Spasitelja mira, ka crikva častno sazdana jest na brigu mora v drazi, ka se zove Ljubotina, na južnu stranu Sena... — sada mi dasmo i daemo vikuvičnim zakonom našim dobrovolnim zakonom va vlaš-

²⁶¹ ISTO, str. 142—143.

²⁶² ŠURMIN, str. 247—248, br. 153; KUKULJEVIĆ, br. LXXX; VJ. KLAJČ, n. dj., str. 252.

²⁶³ ŠURMIN, str. 282, br. 181.

ćem našem gospodstvu vlašćega našega iminja i plemenščine va vladanji našem brinskom selo, ko se zove Mali Prokićci, sa vsimi seli i ča k nim pristoi, iznimljući van tri žrebi zem'le, ki dani biše od naših prvih crkvi svetoga Spasa poli Sena i svetoj Marii na Crikvenici i svetoj Jeleni poli Sena. I to više rečeno selo Mali Prokićci sa vsim pristojn'om malim i velikim, ča koli k nemu pristoi ili bi pristojalo, v zemlah težat'jih, v blatih, v sinokošah, i v pašah, v gorah, v plšinah, v op'šćinah, i v dubravah, i v va vodah, suha i sirova, driva i kamika, malo i veliko, ča koli pristoi k imin'ju rečenomu, i sa vsimi službami malimi i velikimi, i osudi, pravde pitan'em: to sve dasmo i daemo crkvi više rečenoj Spasitela mira vikuvičnim zakonom. I ovo od sada i nap'rvo va veki znesmo van vsu našu ruku i oblast, ku smo koli imili vrh iminja rečenoga ... A fratri više rečeni daše nam 94 zlate dukate broem. Tolikoi imite fratri više rečeni služiti vsake nedile ed'nu misu svetoi Troici pri crkvi rečenoj za nas za naše grihe, a po nas za našu dušu i naših ostalih ... »²⁶⁴

I na koncu da rečemo još nešto o daljnjoj povijesti pavlinskog samostana Sv. Spasa (Sancti Salvatoris). Knez Lacko Kosinjski dao je god. 1461. napraviti oltar za crkvu Sv. Spasa. Iste godine modruški biskup Nikola Mačinjani dao je samostanu Sv. Spasa neke dohotke.²⁶⁵ Kako je razvidno iz sprijeda citirane darovnice kneza Anža Frankopana od 5. lipnja 1495. samostan Sv. Spasa još je uvijek bio na životu. Isti samostan spominje se među pavlinskim samostanima i u buli pape Julija II god. 1504. Prema tome samostan Sv. Spasa postojao je još svakako početkom XVI stoljeća. Daljnji udes samostana i crkve Sv. Spasa nije nam poznat, jer nemamo pisanog spomena o njemu. Vjerojatno je i on bio napušten u prvoj polovici XVI stoljeća zbog turske navale, kao i drugi samostani i crkve izvan senjskih zidina. Tako misli i M. Sladović. Govoreći o rušenju samostana i crkava izvan zidina grada Senja i u njegovoj okolici po kapetanu Ivanu Lenkoviću polovicom XVI stoljeća (on prema Krčeliću navodi god. 1558) zabilježio je ovo: »Ove godine opuštena i razorena biahu po svoj prilici i vitališta (hospitia) u Sv. Spasu (međ Senjem i sv. Gjurgjem) i sv. Jeleni, o kojih bula pape Julija II g. 1504 (...) pominje ... »²⁶⁶

Prema Josipu Frančiškoviću bio bi navodno pavlinski samostan Sv. Spasa kasnije obnovljen te da su ga pavlini držali sve do ukinuća reda god. 1787.²⁶⁷ Međutim, čini se da je to malo vjerojatno, jer se na starim kartama grada Senja iz XVIII stoljeća samostan navodi kao ruševina. Ostaci starog samostana, crkve i gospodarskih zgrada još su i danas vidljivi (3 km južno od Senja niže Jadranske magistrale u sunčanoj uvali nalazi se zaselak Spasovac). Sačuvani su zidovi sa kontraforima, izrađeni od obrađenih kvadara s malterom od kreča i pijeska. Prilikom građevinskih radova i uređenja dvorišta (pred gostionicom) stari zidovi su većim dijelom porušeni. Čini se da je zgrada u kojoj je sada smještena gostionica stara crkva Sv. Spasa pred kojom su, prije rata, pronađeni grobovi s ljudskim kostima. Danas je Spasovac posjed braće Tuge i Miće Krmpotića.²⁶⁸

²⁶⁴ ISTO, str. 384—387, br. 256; KUKULJEVIĆ, br. CXLVII.

²⁶⁵ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 143; A. GLAVIČIĆ, n. dj., SZ II, 1966, str. 415—416.

²⁶⁶ M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 236.

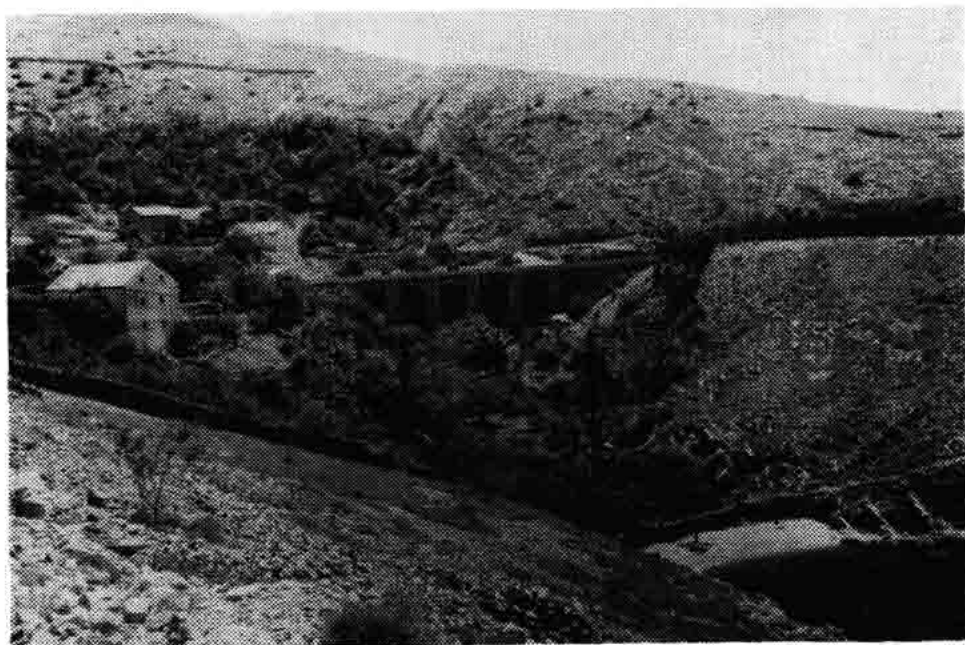
²⁶⁷ Citiramo prema A. GLAVIČIĆU, n. dj., str. 416.

²⁶⁸ A. GLAVIČIĆ, n. dj., str. 415—416.

2. PAVLINSKI SAMOSTAN SV. JELENE KOD SENJA

S rečenim pavlinskim samostanom Sv. Spasa u Ljubotini — južno od Senja — često se spominje i drugi pavlinski samostan sv. Jelene u Vlaškoj drazi sjeverno od Senja, koji je kao i prvi imao svoje posjede na susjednom otoku Krku kao i po hrvatskim župama na kopnu, te se i ovaj smatra zadudžbinom krčkih knezova Frankopana, što nam svjedoče brojne donacije.²⁶⁹

Prema K. Dočkalu pavlinski samostan sv. Jelene u Vlaškoj drazi kod Senja osnovali su senjski građani god. 1390.²⁷⁰ Inače se samostan prvi put spominje god. 1390.²⁷¹ Poput pavlinskog samostana Sv. Spasa tako su knezovi Frankopani obilno dotirali i drugi pavlinski samostan sv. Jelene, osobito mliništima u Švici kod Otočca. Među prvim takvim darovnicama u korist samostana sv. Jelene spominje se ona kneza Sigismunda, jednog od sinova kneza i bana Nikole IV, koji je već prije god. 1449. stolovao u Otočcu, od 11. kolovoza 1444. kojom pavlinima sv. Jelene kod Senja poklanja jedno pusto mlinište na Švici, gdje su bila dva njegova mlina, time da ih poprave i uživaju. Ta prva poznata nam darovnica u korist sv. Jelene glasi: »Mi knez Zigmund de Frankapan, krčki, senjski, modruški i pročaja, damo na znanje po tom našem listu vsim i vsakomu, komu se dostoi i komu bude potriiban pokazati, kako pride pred nas počtovani otac fratar Karin, priur svete Jelene kloštra od Senja proseći nas pomoći, kako bi ondi služba božija ne poman'kala. A mi pomislivši na kratak žitak ovoga svita, a na vičnu slavu onoga

Sl. 134 — Uvala sv. Jelene. Dolje pokraj mora ostaci crkve i pavlinskog samostana sv. Jelene. Snimak sa zapadne strane.

²⁶⁹ VJ. KLAJČ, n. dj., str. 68—70; P. ROGIĆ, n. dj., SZ II, str. 155.

²⁷⁰ Vidi bilj. br. 254.

²⁷¹ A. GLAVIČIĆ, n. dj., str. 417; P. ROGIĆ, isto.

svita, jesmo dali i dotali jedno mlinišće, ko je bilo pusto na Švici, kad i su bila dva malina, ka sta bila naša vlašća, da su je vol'ni držati i uživati vikuvičnim zakonom. A fratri se nam obećaše, ... da ote služiti vsake nedile jednu misu za naše grihe za našega života, a po našej smrti za našu dušu vikuvičnim zakonom... Pisan v Otočci našem gradu miseca avgusta dan 11, na lit gnih 1444.«²⁷²

I drugi sin kneza i bana Nikole IV »knez Dujam IV Frankapan, krčki i modruški i pročaja«, na molbu spomenutog priora Karina, ispravom od 8. studenoga 1445. (izdanom u Senju) dozvoljava »fratrom svete Jelene, ča je za kloštar, a v naših malinih, ki su v Žrnovnici pod Ledenicami prez ujamka (mliti). I za to to mi dopustismo i darovasmo crikvi svete Jelene, da možete mliti prez ujamka vekuvečnim zakonom v više rečenih naših malinih...«²⁷³

Isti knez Dujam izdaje, ponovno u Senju, 17. travnja 1447. i drugu darovnicu kojom »... mi dasmo svetoj Jeleni sinokošu onu, ku je držal stari arhižakan Radovan Lukačić, ka se zove »za kamennim« na Čudniči... A fratri svete Jelene da imaju za nas Boga moliti i za naših umrvših duše...«²⁷⁴

I kneginja Jelena, supruga pok. kneza Bartola, svojom darovnicom, izdanoj u Jelovici 26. ožujka 1461, sjeća se samostana sv. Jelene. U toj ispravi čitamo: »... gospoja Jelža bivšega kneza Bartula, mati kneza Anža i kneza Mikule, kneginja senska i brinska i jelovska i pročaja... vidivši ubožastvo i veliku potribu kloštra svete Jelene remet onde prebivajućih... mi s svršenu ljubav'ju i s plnim upvan'em moih sini, kneza Anža i kneza Mikule, dasmo i darovasmo jednu sinokošu na planinah svete Jelene kloštru, fratrom reda remet svetago Pavla prvoga remete, ka se zove Dolac vetrni, ka je pod knežu goricu k Brinjam, sa vsimi kunfini i mejami, ča k toj sinokoši pristoi vekuvečnim zakonom... I to učinismo s tim patoni, da ti rečeni fratri vazda Boga mole za nas v misah v svoei taini, za zdrav'e n'ših sini, kneza Anža i kneza Mikule, i za n'še, i za naše grihe i za d'šu n'šega gdna Bartula bivšega...«²⁷⁵

Kad su se braća i sinovci pok. kneza Sigismunda († 1465) sastali u Senju na zajednički sastanak, pavlini sv. Jelene i Sv. Spasa, smatrajući ih pravim baštincima njegove kneževine, zamole ih da im potvrde sve dotadanje darovnice i njihove posjede dane im od knezova Frankopana. Sakupljeni knezovi udovoljavajući njihovoj molbi izdali su zajedničku ispravu od 5. ožujka 1466. kojom rečenim samostanima potvrdiše sve njihove stečene posjede. Samu darovnicu vidi sprijeda.²⁷⁶

I »knez Martin Frankapan, krčki i modruški i pročaja« listinom od 15. ožujka 1475. — na molbu fratra Filipa »ki biše v to vreme priur svete Jelene« — poklanja pavlinima svete Jelene kod Senja »edno mesto, kad i učin ednu hišu i edan vrt. Ko mesto ko se imenue ondi, kad i stal Špiranac i nega brat Repac, a to est poli zem'lu crek'vnu...«²⁷⁷

Knezovi Frankopani sakupljeni god. 1477. u Modrušu ponovno potvrđuju pavlinskim samostanima sv. Jelene i Sv. Spasa kod Senja sva njihova prava i posjede.²⁷⁸

²⁷² SURMIN, str. 156—157; br. 87; KUKULJEVIĆ, br. XL.

²⁷³ ISTO, str. 160, br. 90; ISTO, br. XLIII.

²⁷⁴ ISTO, str. 169—170; br. 97; ISTO, br. XLVII; uspoređ. VJ. KLAJČ, n. dj., str. 231.

²⁷⁵ ISTO, str. 227—228, br. 135; KUKULJEVIĆ, br. LXX.

²⁷⁶ ISTO, str. 247—248, br. 153; ISTO, br. LXXX; VJ. KLAJČ, n. dj., str. 252.

²⁷⁷ ISTO, str. 275—276, br. 175; ISTO, br. XCVII.

²⁷⁸ ISTO, str. 282, br. 181.

Frankopani će se i dalje sjećati i obdarivati samostan sv. Jelene »kako bi služba na manje ne pošla nego na veće v crkvi rečenoj svete Jelene cesarice, ka crkva častno sazdana jest na brigu mora na sunač zapad poli Senja v drazi po imeni »na vlaškoj«. U tu svrhu, a na molbu redovnika samostana sv. Jelene »knez Anž Frankapan, krčki, senski, modruški i pročaja knez, ... dasmo to isto selo Košćice (koje je on dobio od svoje sestre Barbare Frankopanke, a koje je ona bila dobila kao dotu, op. M.B.) rečene rečenoj crkvi svete Jelene cesarice sa vsim kotarom i ča k nemu pristoi ili bi pristojalo v zemlah, težatjih i v blatih, i v sinokošah van nih, v pašah, i v gori, i v dubravi, v plšinah, i vinogradih, driva i kamika, suho i sirovo, malo i veliko, ča godi pristoi k rečenom selu Košćicam, i sa vsimi službami malimi i velikimi, navadnimi i nenavadnimi, birju i osudi, pravde pitan'em: to vse dasmo i daiemo crkvi više rečenoj svete Jelene cesarice v rečnoj drazi vikuvečnim zakonom ... Ki list je pisan i dan v našem gradu Brinah, na let roistva Hristova 1493. miseca juna dan 4.«²⁷⁹

Isti knez Anž Frankopan, još istog dana, tj. u Brinju 4. lipnja 1493, daje samostanu sv. Jelene selo Košćice koje graniči sa selima Marinac, Kuterevo, Krasno, Ljubičiće itd. O tome čitamo u istoj ispravi: »... ko selo biše дано od naše hiže gospi Jeleni bivšega kneza Žigmonta, strica našega, da e je volna prodati i darovati i za duše dati i ostaviti komu nei drago; i ona budući u dobri pameti i v zdravi životi, i rečena gospa Jelena biše dala niki del rečenoga sela Košćic rečenoj crkvi svete Jelene cesarice, a po ne smerti selo rečeno budući nam v rukah s gospu Barbaru našu sestru, i mi budući plovani oblastnik gospe Barbare rečene nad selom rečenim, mi dasmo rečeno selo Košćice rečenoj crkvi svete Jelene cesarice i sa vsimi kotari, ča k nemu pristoi ...« Kako je razvidno iz daljnjeg dijela ove darovnice selo Košćice graniči i međaši sa selima: Marinac, Kuterevo, Krasno, Ljubičiće ...²⁸⁰

Što je bilo kasnije sa samostanom i crkvom sv. Jelene kod Senja nije nam poznato. Svakako god. 1504. još je postojao, jer papa Julije II uz ostale pavlinske samostane i onog Sv. Spasa (sancti Salvatoris) u Senju spominje također i samostan sv. Jelene (sanctae Helenae) u svojoj buli od 5. svibnja 1504.²⁸¹ Međutim, vjerojatno je i on, kao i samostan Sv. Spasa, polovicom XVI stoljeća bio napušten i porušen zbog turskih nadiranja na Senj u to doba. M. Sladović drži da su prigodom rušenja samostana i crkava izvan senjskih zidina polovicom XVI stoljeća bili porušeni i pavlinski samostani sv. Jelene i Sv. Spasa. On naime piše: »Ove godine (tj. 1558 [!]), opuštena i razorena biahu po svoj prilici i vitališta (hospitia) u Sv. Spasu (med Senjem i sv. Gjurgjem) i sv. Jeleni, o kojih bula pape Julija II g. 1504 (...) pominje. Ovo posljednje vitalište (obadva pavlinska) ležalo je u drazi pod sv. Jelenom a ona kula prije sv. Jelene biaše obitalište zastavnika Vuka Homolića za obranu grada«.²⁸²

Da navedemo ovdje još i ovo što nam je o samostanima Sv. Spasa i sv. Jelene zabilježio isti M. Sladović: »Koliko biaše otacah u sv. Spasu i sv. Jeleni nečitam, ali gledeći na malenkost nekadanje zgrade i na povedanje ovdašnjih staracah biaše jih do četiri, pet, koji su pristajućim brodom izza

²⁷⁹ ISTO, str. 368—370, br. 246; KUKULJEVIĆ, br. CXXXIX.

²⁸⁰ ISTO, str. 371—374, br. 247; KUKULJEVIĆ, br. CXL. Ova je isprava slična onoj prvoj.

²⁸¹ Vidi M. SLADOVIĆ, n. dj., str. 217—218.

²⁸² ISTO, str. 236—237.